AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ NAUK HUMANISTYCZNYCH

Ppłk Józef TYMANOWSKI

ŚWIADOMOŚĆ HISTORYCZNA PODCHORĄŻYCH WOJSKOWEJ AKADEMII TECHNICZNEJ W OKRESIE TWORZENIA III RZECZYPOSPOLITEJ w 1990 roku

Rozprawa doktorska

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/1758
05-001758-002-0

54774

WARSZAWA **1992**

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ NAUK HUMANISTYCZNYCH

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 54774
Akademii Obrony Narodowej

Ppłk Józef TYMANOWSKI

ŚWIADOMOŚĆ HISTORYCZNA PODCHORĄŻYCH WOJSKOWEJ AKADEMII TECHNICZNEJ W OKRESIE TWORZENIA III RZECZYPOSPOLITEJ w 1990 roku

Rozprawa doktorska

2

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Nr ewid.....
III
Działu Zbiorów Jawnych - Akademii ON

Kierownik naukowy
płk prof. dr hab. Jerzy MUSZYŃSKI

S/1758

WARSZAWA **1992**

Strona

WSTĘP 4

I. TEORETYCZNE ZAŁOŻENIA OCENY ŚWIADOMOŚCI HISTORYCZNEJ

1.1. Pojęcie świadomości historycznej 8

1.2. Historia jako składnik świadomości społecznej przedmiotem refleksji socjologów i historyków.. 18

1.3. Dziedzictwo historyczne i tradycja 22

1.4. Świadomość a kultura historyczna 26

1.5. Społeczna pamięć przeszłości 30

1.6. Przegląd dotychczasowych badań nad świadomością historyczną w Polsce 34

II. METODOLOGICZNE ASPEKTY BADAŃ NAD ŚWIADOMOŚCIĄ HISTORYCZNĄ

2.1. Uzasadnienie tematu badawczego 46

2.2. Cel badań oraz charakterystyka problemów badawczych 51

2.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze 53

2.4. Charakterystyka terenu badań i badanej populacji 58

III. ZAKRES I KIERUNKI ZAINTERESOWAŃ HISTORYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

3.1. Geneza zainteresowań historycznych 69

3.2. Stosunek do przeszłości i źródła wiedzy historycznej 81

3.3. Opinie o przydatności wiedzy historycznej 95

3.4. Chlubne wydarzenia z dziejów oręża polskiego 103

IV. POLSKA I POLACY W OPINII PODCHORĄŻYCH

4.1. Stosunek do postaci narodowych 116

4.2. Pomyślne i niepomyślne okresy w dziejach Polski ... 123

4.3. Cechy narodowe Polaków 137

4.4. Przeszłość - teraźniejszość i przyszłość Polski ... 145

ZAKOŃCZENIE 153

TABELE 162

ZAŁĄCZNIKI 163

BIBLIOGRAFIA 183

WSTĘP

W życiu społecznym nie można oderwać się od przeszłości, ani na poziomie jednostkowym, ani na poziomie społeczeństwa jako całości. Często zadajemy sobie pytanie - czy znajomość przeszłości jest dzisiejszemu człowiekowi potrzebna ?
Poglądy na ten temat są raczej skrajnie rozbieżne, od sformułowań: " historia nauczycielką życia", po kalambury typu: " jedyną naukę jaką może dać historia jest to, że żadnej nauki dać nie może". Szczególnie ostro wyraził to Paul Valery.

" Historia jest najniebezpieczniejszym produktem, jaki wypracowała chemia intelektualna. Dobrze znane są jej właściwości: rozmarza i upaja lud, wywołuje fałszywe wspomnienia, wzmaga irracjonalne odruchy, utrzymuje pamięć o zadawnionych bliznach, zakłóca spokój, prowadzi do manii wielkości lub do manii prześladowczej, czyni narody zgorzkniałymi, pysznymi, nieznośnymi, prożniaczymi " [1].

Zdecydowana jej większość postrzega jednak w historii nauczycielkę życia. Uzasadnione staje się więc zainteresowanie stanem świadomości historycznej podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej. Wzrost owego zainteresowania wynika także z ciągłej weryfikacji edukacji historycznej oraz jakościowych zmian mających miejsce w obecnym życiu społeczno-politycznym Polski.
Zmian, dodajmy, tak dużych i tak szybkich, iż czasami trudno o jednoznaczne kryteria.

W pracy podjęto próbę syntetycznego uogólnienia socjologicznych badań empirycznych nad stanem świadomości historycznej

odnoszącej się do przeszłości oraz niektórych fragmentów współczesności oraz przyszłości. Podstawę źródłową wniosków stanowiły wyniki badań, przeprowadzonych na reprezentatywnych próbach pierwszego i czwartego roku studiów. Relacje z tych badań miały na ogół charakter prezentystyczny i opisywały różne elementy świadomości historycznej, nie ujmując ich w jakąś ogólną konstrukcję teoretyczną i wyjaśniającą.

Materiał empiryczny dotyczący świadomości historycznej podchorążych zebrany został w 1989 r. Ogólny obraz przeszłości narodowej w świadomości podchorążych kształtował się w znacznie szerszych ramach chronologicznych.

Uznano, że niezwykle ważną sprawą są założenia teoretyczne i metodologia analizy materiału empirycznego. Należało odwołać się zarówno do refleksji metodologicznej dającej potrzebną wiedzę o samym badaniu, jak i do refleksji teoretycznej dającej badaczowi niezbędną orientację w osobliwościach przedmiotu badania. Ambicję autora nie była ocena kompleksowa stanu świadomości historycznej podchorążych. Była nią natomiast próba uchwycenia i przedstawienia stosunku podchorążych do wybranych fragmentów historii Polski. Ze względu na coraz to nowe ujęcie różnych wydarzeń historycznych (szczególnie z historii najnowszej), czasami diametralnie różnych od wersji oficjalnych dotychczas funkcjonujących, ocena świadomości historycznej podchorążych staje się wielce utrudniona.

Uwzględniając perspektywę historyczną i jej szczególne walory w badaniu współczesnej świadomości historycznej uznano, że przedmiot badań należy ukazać w szerszym kontekście chronologicznym.

W miarę dostępności odpowiednich danych empirycznych przedstawiono wcześniejsze przeobrażenia świadomości, prowadzące do jej obecnego stanu, będącego tylko fazą dłuższego ciągu jej trwania. Pozwoliło to na uchwycenie różnorodnych elementów dynamiki, sformułowanie generalizacji historycznych szerszego zasięgu niż bieżący. Rozpoznane tendencje, regularność i prawidłowość kształtowania się badanych zjawisk pozwoliły też na ogólne zarysowanie ewentualnych dalszych zmian w tym zakresie. Zasadniczym rezultatem analizy materiału empirycznego wydają się być zweryfikowane empirycznie twierdzenia o związkach pomiędzy badanymi zjawiskami, zależnościach między podstawowymi zmiennymi i cechami obserwowanych zjawisk.

Niniejsza praca składa się z czterech rozdziałów.

W rozdziale pierwszym dokonano próby oceny teoretycznych założeń świadomości historycznej. Opierając się na dotychczasowych założeniach świadomości historycznej, przeprowadzono analizę określenia tego pojęcia oraz ustalenia na tej podstawie operacyjnej definicji świadomości historycznej.

Rozdział drugi ma charakter metodologiczny. Sprecyzowano w nim problemy badawcze, sformułowano hipotezy operacyjne oraz dokonano charakterystyki metod badań empirycznych.

W rozdziale trzecim i czwartym dokonano analizy wyników badań. Starano się określić kierunek i zakres zainteresowań historycznych podchorążych, jak również dokonać oceny stosunku podchorążych do Polski i Polaków.

Praca kończy się wnioskami oraz próbą sformułowania pewnych wskazań dotyczących efektywności procesu edukacji historycznej podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej.

---

1. Valery P.: Regard sur le monde actuel. Paris 1931 s.63, Cyt. za: M.M.Drozdowski: Z perspektywy 15 lat. " Zdanie " 1987 nr 1.

I. TEORETYCZNE ZAŁOŻENIA OCENY ŚWIADOMOŚCI HISTORYCZNEJ

1.1. POJĘCIE ŚWIADOMOŚCI HISTORYCZNEJ

Wyraźnie postrzegane przywiązanie Polaków do historii wynika z dramatycznych warunków, w jakich kształtowała się świadomość społeczna naszego narodu. W przekonaniu wielu uczonych historia pozbawiona białych plam, uprzedzeń i mitów może skutecznie uczyć rozumienia współczesnej rzeczywistości i wyraźniej ukazywać kształt jutrzejszej Polski. Przeszłość nie znika jak krajobraz za oknem jadącego pociągu. My o niej mówimy. Nosimy ją w sobie. Noszą ją dorośli, nosi je też młodzież ( ). Nie jest jednak sprawą prostą jasne określenie miejsca i roli spuścizny historycznej w społecznej edukacji młodzieży. Dzieje się tak m.in. dlatego, iż przedstawiciele różnych dziedzin humanistyki operują czasami zupełnie odmiennymi pojęciami świadomości historycznej. Podobne zresztą rozbieżności istnieją w gronie metodologów historii. Próby jego ujednolicenia znajdujemy między innymi w pracach Jerzego Maternickiego i Jerzego Topolskiego.

Problemy świadomości historycznej były przedmiotem szczegółowej analizy socjologów. Nina Assorodobraj proponowała, aby strukturę świadomości historycznej oprzeć na takich trzech elementach, jak: struktura czasu historycznego - czas historyczny dzieli się zawsze na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość; struktura przestrzeni doktryny - doktryny wyrażające świadomość historyczną odznaczają się pewnymi cechami przestrzennymi, operują bądź skalą przestrzenno-oświatową, bądź narodową czy lokalną;

kategoria socjologiczna doktryny - każde, a przynajmniej ambitniejsze dzieło historyczne, które miało wywrzeć wpływ na społeczną świadomość, jest zbudowane na podstawie określonych kategorii socjologicznych (1).

W jej przekonaniu zależność między nauką historyczną a świadomością historyczną jest obustronna. Tak jak nauka w pewnych swoich przejawach i w pewnych sytuacjach społecznych może w takim czy innym stopniu wpływać na modyfikację świadomości historycznej, tak też i wielkie społeczne przemiany strukturalne oraz dynamiczne procesy przekształceń społecznych przynoszą bardzo istotne i trwałe inspiracje badawcze dla nauki (...) doraźne koniunktury polityczne, choć powodują nieraz inflacje publikacji historycznych, nie dostarczają inspiracji trwałych i wzbogacających naukę. Natomiast zjawiska takie, jak przemiany struktury klasowej, kształtowanie się narodków, upadek systemu kolonialnego itp., stawiając przed społeczeństwem wielkiej wagi problemy teraźniejszości, a także przewidywania przyszłości, zmuszając do spojrzenia pod nowymi kątami widzenia na całość doświadczenia historycznego ludzkości, a tym samym twórczo, od fundamentów przekształcają całą naukę historyczną (2).

Jerzy Topolski świadomość historyczną określa jako funkcjonujący w toku działania (indywidualnego i społecznego) zasób wiedzy (szeroko pojętej, tzn. nie tylko adekwatnej) i systemu ocen dotyczący przeszłości społeczeństwa (rodu, narodu, regionu, kontynentu, świata itd.). Bardzo silnie eksponuje czynnik intelektualny (racjonalny) świadomości historycznej. Według

J.Topolskiego jedynie w przypadku działania w pełni świadomego i celowego można by mówić o również w pełni świadomym posługiwaniu się wiedzą historyczną i ocenami dotyczącymi przeszłości. Gdyby zaś to posługiwanie się nie było mącone emocjami tak, aby w sposób najprostrzy wieść do założonego celu, mielibyśmy do czynienia z działaniem racjonalnym. Jeżeli na dodatek założyć, że owo działanie racjonalne oparte jest na wiedzy w pełni adekwatnej, idealizacja byłaby co najmniej podwójna (3).
Jerzy Topolski bardzo mocno podkreśla związek między myśleniem historycznym i świadomością historyczną oraz ścisłą relację między świadomością historyczną i tradycją. Ta ostatnia utożsamiana jest zazwyczaj z tak zwaną historyczną świadomością potoczną.

Do podobnego rozumienia świadomości historycznej zbliżony jest w swoich poglądach Ryszard Heck.
Definiuje on ją jako: zasób pojęć i wiadomości historycznych oraz związanych z nimi nastawień psychicznych funkcjonujących w badanym środowisku. Chodzi przy tym o wiadomości i pojęcia o szerszym znaczeniu, związane z dziejami i ich przywódców, grup społecznych i większych zbiorowości ludzkich (4).

Wobec powyższego sposobu pojmowania świadomości historycznej krytycznie ustosunkował się Jerzy Maternicki. Przeciwstawia się on utożsamianiu świadomości historycznej z wiedzą historyczną. Wiedza historyczna i świadomość historyczna to - dla J.Maternickiego - dwa odmienne zjawiska, ściśle wprawdzie ze sobą powiązane, ale zasadniczo odmienne w swej strukturze. Świadomość historyczna składa się z różnorodnych składników zarówno prawdziwych

jak i fałszywych. Jest to historia w dużym stopniu zmitologizowana, silnie przesiąknięta pierwiastkami wartościującymi, o prostej skali ocen (preferencja dla schematów czarno-białych). Historia żywa funkcjonuje w głównej mierze na zasadzie autorytetu, jest więc bardziej przedmiotem wiary niż dociekań. Charakteryzuje się też małą podatnością na argumenty racjonalne i stosunkowo dużą trwałością. Jedną z cech charakterystycznych świadomości historycznej jest nadawanie faktom historycznym określonego znaczenia symbolicznego. Postacie i wydarzenia historyczne (rzeczywiste i urojone) reprezentują i wyrażają cenione w danej grupie wartości, a także określone - ważne z punktu widzenia jej losów aspiracji i dążeń - procesy i zjawiska społeczne. Świadomość historyczna nie ma charakteru w pełni autonomicznego, pozostaje bowiem w ścisłym związku z różnymi elementami świadomości społecznej (5). Jerzy Maternicki znacznie większą wagę przywiązuje więc do czynnika emocjonalnego świadomości historycznej, do jej aspektów praktycznych, socjologicznych.

Przywołajmy jeszcze opinie Andrzeja F.Grabskiego na temat świadomości historycznej. Stanowi ona dla niego zróżnicowane formy społecznych wyobrażeń o przeszłości, ich różnorodne funkcje, ogarniające również krąg wartości, jakie przypisuje się danym wyobrażeniom o określonych społecznych zbiorowościach (6). Cenny jest postulat autora o konieczności interdyscyplinarnych badań nad problematyką świadomości historycznej. Zaproponowane cztery ich zakresy obejmują:

- prace nad świadomością historyczną jako ideologią historyczną,

adresowaną do określonych grup społecznych;
- badania nad świadomością historyczną jako edukacją historyczną (przez szkołę, dom, organizacje społeczne itp.);
- prace nad tą świadomością jako masową kulturą historyczną, funkcjonującą w szerokich kręgach społecznych;
- badania nad świadomością historyczną jako tradycją historyczną - rodzinną, środowiskową, klasową, regionalną itp. (7).

Natomiast Barbara Szacka wyróżnia historyczny i praktyczny stosunek do przeszłości. Na marginesie swoich badań wśród inteligencji miast polskich stwierdza ona, iż z historycznym stosunkiem mamy do czynienia wówczas, gdy przedmiotem zainteresowania jest przeszłość jako taka, bez odnoszenia jej do teraźniejszości. Praktyczny stosunek do przeszłości polega natomiast na tym, że rozumiemy przeszłe wydarzenia jedynie w relacji do nas samych i naszej bieżącej działalności. Człowiek, który ma taki stosunek do przeszłości, czyta przeszłość wstecz.
Interesuje się tylko tymi przeszłymi wydarzeniami i tylko te uznaje, które może odnieść do teraźniejszości.
Zwraca się do przeszłości w celu wyjaśnienia obecnego świata, usprawiedliwienia go lub uczynienia miejscem lepiej nadającym się do zamieszkania i mniej tajemniczym (8).

Podobnie twierdzi J.Szacki:" ... krytyczna i potoczna (...)" świadomość historyczna wydatnie różnią się pod względem swoich zakresów: wiele treści eksponowanych przez ideologów i nauczycieli historii znajduje stosunkowo słabe odzwierciedlenie w świadomości przeciętnego Polaka, lub uzyskuje w niej odmienne znaczenie

i zabarwienie emocjonalne. Wydaje się również, że w świadomości tej istotną rolę mogą grać treści historyczne (tj. związane z określonym stosunkiem do przeszłości spoza Wielkiej Historii uprzywilejowanej przez ideologów i nauczycieli historii (9).

Tą Małą Historię J.Szacki widzi przede wszystkim w postaci tradycji rodzinnej. Twierdzi, że szczególnie kultura chłopska jest tradycyjna a nie historyczna. W swych rozważaniach J.Szacki definiuje tradycje jako " ... wzory odczuwania, myślenia, postępowania, które ze względu na swą rzeczywistość lub domniemaną przynależność do społecznego dziedzictwa grupy są przez jej członków wartościowane dodatnio lub ujemnie (10). Jak widać z tej definicji tradycja jest dla Szackiego istotną, a może podstawową częścią potocznej świadomości historycznej.

Pewną próbę określenia obszaru zainteresowań socjologów poruszających się w sferze takich pojęć jak świadomość historyczna, pamięć zbiorowa i żywa historia podjęli Piotr Kwiatkowski i Andrzej Szpociński. Wskazują oni na takie obszary jak:

1) sposób pojmowania kategorii przeszłości przez członków grupy, ich postawa wobec przeszłości jako całości;
2) wyobrażenia, oceny i emocje odnoszące się do relacji pomiędzy przeszłością, teraźniejszością, a więc postawa wobec procesu historycznego;
3) sposób postrzegania przez członków grupy swej roli jako jednostek i roli grupy jako całości w procesie historycznym;
4) tradycja, to znaczy funkcjonujące w aktualnej świadomości

społecznej wyobrażenia dotyczące faktów z przeszłości (np. wydarzeń, osób, grup społecznych, wytworów kulturowych), wartościowania tych faktów oraz reakcje emocjonalne, które wywołuje;

5) funkcje wyobrażeń i ocen dotyczących przeszłości i procesu historycznego w aktualnym życiu grupy (11).

W świetle dotychczasowych rozważań definicje świadomości historycznej ograniczyć można do następującej formuły:

" świadomość historyczna, to wiedza jednostki i grup społecznych o przeszłości oraz ich stosunek do tej przeszłości i wiedzy o niej wyrażany w postawach i w opiniach ".

W oparciu o przyjętą definicję wyodrębniono trzy warstwy:

- poznawczą;
- emocjonalną;
- motywacyjną.

Warstwa poznawcza, to wiedza człowieka o przeszłości szeroko rozumianej. Warstwa emocjonalna nadaje zaś osobistego zabarwienia nabytej wiedzy.

Przykładami emocjonalnego stosunku do przeszłości mogą być:

- przywiązanie do pamiątek historycznych;
- szacunek do symboli narodowych;
- kult wielkich postaci i bohaterów historycznych;
- sympatie bądź antypatie do poszczególnych narodów.

Warstwa poznawcza i emocjonalna wzajemnie się przenikają

i w zależności od cech osobowych jednostki można mówić o mniej lub bardziej racjonalnej świadomości historycznej.

Wypadkową warstwy poznawczej i emocjonalnej jest warstwa motywacyjna. Wyraża się ona w postawach i działaniach. Jej wyrazem może być zainteresowanie wybranymi problemami historycznymi, udział w obchodach rocznic ważnych wydarzeń historycznych, manifestowanie lub deklarowanie swoich sympatii do postaci lub zdarzeń z przeszłości.

Proponowana wyżej formuła świadomości historycznej jest jedną z wielu i ze względu na swoją zwięzłość zawiera niebezpieczeństwo nadmiernego uproszczenia. Jak się jednak wydaje, może ona być z dużym powodzeniem wykorzystywana w socjologicznych badaniach nad stanem świadomości historycznej różnych grup społecznych.

Badanie świadomości historycznej, chociażby z braku jej jednoznacznej definicji, nie jest ani łatwe, ani proste. Najczęściej wskazuje się na trzy podstawowe drogi badania świadomości historycznej. Pierwsza z nich polega na analizie określonych zachowań jednostek czy grup społecznych. Chodzi w tym przypadku o postawy czynne, przejawiające się na przykład w świętowaniu rocznic i kultywowaniu pewnych tradycji. Druga polega na analizie takich przykładowo dokumentów osobistych jak: listy, zapiski, dzienniki i pamiętniki. Trzecia droga daje najpełniejszy wgląd w świadomość historyczną społeczeństwa. Obejmuje ona bowiem badanie procesów świadomościowych (12).

Badania nad świadomością historyczną mają - według Andrzeja

Lipskiego - sens jedynie w ujęciu masowym, pozwalającym konfrontować i szukać stycznych świadomości większych lub mniejszych grup społecznych. Badania indywidualnych poglądów są natomiast przydatne do biografii badanego, nie dają jednak podstaw do wysuwania twierdzeń o charakterze ogólniejszym (13).

Charakterystyka definicji świadomości historycznej w aspekcie jej przydatności do badań empirycznych wymaga także omówienia pojęć, które z reguły tej świadomości towarzyszą (pojęć często też traktowanych zamiennie). Należą do nich między innymi: świadomość społeczna, świadomość narodowa, myślenie historyczne, tradycja, ideologia historyczna, a także edukacja historyczna.

Pojęciem najbliższym świadomości historycznej jest tradycja, często określana przez badaczy historią żywą. Zajmuje się nią wielu autorów. Barbara Szacka tradycje definiuje jako zbiór tych faktów i postaci z przeszłości, które żyją we współczesnej świadomości społecznej. Przy czym żyją ma oznaczać, że nie stanowią jedynie zasobu naturalnych informacji, lecz łączą się z pewnymi reakcjami emocjonalnymi, budzą niechęć bądź sympatię, tym samym więc są oceniane w powiązaniu z jakimś systemem wartości (14). Jednym słowem, tradycja najczęściej kojarzona jest z aspektem emocjonalno-oceniającym świadomość historyczną.

Świadomość narodowa jest bardzo różnie definiowana. Można o niej powiedzieć, że jest wycinkiem świadomości społecznej, tym, który dotyczy życia i funkcjonowania narodu.
Jest ona określonym sposobem widzenia zagadnień narodowych przez członków narodu. Ów sposób widzenia znajduje swój wyraz w ludzkich

przekonaniach, poglądach i postawach wobec przeszłości, wartości, bohaterów narodowych, przyszłości, perspektyw rozwoju oraz stosunku do innych narodów i grup etnicznych. Podobnie jak naród jest tworem żywym, ulegającym przekształceniom w toku złożonych przemian historycznych, również i świadomość narodowa nie jest raz na zawsze zamkniętym zbiorem przekonań, poglądów idei.

W literaturze przedmiotu znajdujemy potwierdzenia wymiennego posługiwania się pojęciami świadomość historyczna i świadomość narodowa. Wskazuje się także na potrzebę tych dwóch pojęć.
W przypadku świadomości narodowej nieodzowne jest akcentowanie odrębności narodowej, natomiast w odniesieniu do świadomości historycznej wskazane jest położenie nacisku na znajomość własnej przeszłości, na wiedzę o procesie kształtowania się narodu, o jego historycznych dziejach (15).
W pracach niektórych historyków wskazuje się także na pośrednie ogniwo między świadomością historyczną a świadomością polityczną. Jest nim tak zwane uświadomienie historyczne.

Przez to uświadomienie rozumie się zazwyczaj obowiązek identyfikowania się z przeszłością swego kraju i narodu oraz obowiązek odpowiedzialności za ich rozwój i bezpieczeństwo, co z kolei zakłada umiejętność i konieczność krytycznego ustosunkowania się do tej przeszłości oraz jej wartościowania (16).

Podjęta przez autora próba określenia pojęcia świadomości historycznej, a także wyodrębnienia go od terminów pokrewnych, uświadamia pilną potrzebę dalszych badań tego problemu.

1.2. HISTORIA JAKO SKŁADNIK ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ PRZEDMIOTEM REFLEKSJI SOCJOLOGÓW I HISTORYKÓW

Obszary zainteresowań nazywane obecnie świadomością historyczną lub innymi pokrewnymi terminami, w pewnym zakresie, były przedmiotem zainteresowania klasyków socjologii polskiej, będących nierzadko również historykami, jak S.Czarnowski, K.Dobrowolski.

Współczesny nurt refleksji socjologicznej nad świadomością historyczną zapoczątkowany został na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w Katedrze Historii Myśli Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego w badaniach nad myślą społeczną XVIII i XX wieku, analizowaną w oparciu o całościowe doktryny tworzone przez profesjonalistów: pisarzy, politologów, historyków. " We wszystkich niemal teoriach - stwierdziła N.Assorodobraj - które tworzą społeczeństwa o samych sobie, w procesach samookreślenia się grup społecznych, klas, narodów, wyodrębnionych kręgów kulturowych, w skład owych systemów wiedzy o sobie czy wyobrażeń o sobie, wchodzą najczęściej (gdyż obawiamy się tu użyć słowa zawsze) i odgrywają rolę istotną w systemach takie czy inne postacie włączania przeszłości do aktualnej świadomości społecznej, tzn. jakąś postać społecznego zawłaszczania czasu minionego czy wyobrażeń o nim " (17). W artykule na temat " żywej historii " N.Assorodobraj nakreśliła program badania świadomości historycznej i w połowie lat sześćdziesiątych zainicjowała sondaże ankietowe dotyczące tej świadomości. Z tego kręgu inspiracji, poza pracami empirycznymi, powstała teoretyczna rozprawa J.Szackiego na temat tradycji (18).

Zjawiska świadomości historycznej - pisała N.Assorodobraj - " muszą być wydzielone jako osobna dziedzina badań socjologiczno-historycznych. Nie można bowiem oczekiwać, że w kontekście rozważań nad metodologią historii czy nad historią historiografii zjawiska te będą badane jako takie " (19).

Zainteresowanie świadomością historyczną wśród historyków jest wyjaśnienie reorientacją w rozumieniu rzeczywistości społecznej dokonującą się w obrębie historii jako nauki. Coraz powszechniejsze staje się przekonanie - wykazywał metodolog historii J.Topolski - że pełne zrekontruowanie rzeczywistości społecznej i jej wyjaśnienie jest niemożliwe bez odwołania się do czynników subiektywnych, co wiąże się z rozszerzeniem pola widzenia dziejów o ich subiektywną stronę, czyli ludzką świadomość " (20).

Czołowy przedstawiciel polskiej dydaktyki historii, J.Maternicki zauważył, że o historii jako składniku świadomości społecznej można mówić w trzech znaczeniach: naukowym, dydaktycznym i potocznym (21). Rozróżnienie to pozwala uchwycić różnice pomiędzy naukową rekonstrukcją przeszłości a jej obrazem popularyzowanym przez szkołę, literaturę, prasę itp. oraz wyobrażeniami historycznymi szerokich kręgów społeczeństwa. Różnice te nie pomniejszają istoty wzajemnych związków i wzajemnego oddziaływania na siebie tych trzech rodzajów historii. Badania historii " potocznej " minionych wieków nie zawsze jest możliwe z powodu braku odpowiednich źródeł. W tej sytuacji historycy najczęściej badają historię " naukową " i " dydaktyczną " w oparciu o zachowane źródła pisane, malarstwo historyczne i inne symptomy tego

składnika minionej świadomości historycznej (22). W badaniach nad potoczną świadomością współczesnego społeczeństwa wykorzystują metody socjologiczne. Rezultaty tych nielicznych jeszcze badań zdają się wskazywać na to, że zainteresowanie historyków świadomością współczesnego społeczeństwa wynika głównie z chęci sprawdzenia stopnia społecznego upowszechnienia historii w znaczeniu naukowym czy dydaktycznym. Na ogół są one realizowane socjologiczną metodą ankiety, przy znacznym złagodzeniu rygoryzmu metodologicznego (chociażby w zakresie reprezentatywności) i braku próby interpretacji wyników w szerszym kontekście teoretycznym (23).

Świadomość wspólnoty podstawowych, intologicznych właściwości badanego przedmiotu i co za tym idzie, akceptacja podobnej orientacji, perspektywy czy podejścia badawczego jest jeszcze niewielka, zarówno wśród socjologów, jak i historyków. Warunkiem rzeczywistego zbliżenia na gruncie badań jest uwolnienie się socjologii od prezentyzmu (zwanego również ahistoryzmem bezrefleksyjnym) i szersze niż dotychczas uwzględnienie uwarunkowań wynikających z przeszłości, a nie skupienie się wyłącznie na teraźniejszości. Z kolei współczesna historia, podejmując problematykę świadomości historycznej, musiałaby bardziej zdecydowanie odejść od pytań faktograficznych do historiografii wyjaśniającej, poznającej motywy ludzkiego działania tworzącego rzeczywistość społeczną. Obecnie jednak, nadal nie można jeszcze powiedzieć, że szeroko pojęta świadomość historyczna stała się

obszarem interdyscyplinarnych badań socjologii i historii, choć pojawiły się symptomy zmian w tym zakresie (24).

Poniżej przedstawiono przegląd różnych koncepcji ujmowania i definiowania historii jako składnika świadomości społecznej z punktu widzenia ich użyteczności w socjologicznych badaniach empirycznych.

1.3. DZIEDZICTWO HISTORYCZNE I TRADYCJA

Socjologiczną koncepcję dziedzictwa można odnaleźć już w pracach L.Krzywickiego i jego koncepcji " podłoża historycznego". W skład podłoża historycznego - według L.Krzywickiego - wchodzą bardzo różne elementy: urządzenia polityczne i prawne, poglądy etyczne i estetyczne, wierzenia i systemy filozoficzne, zwyczaje życia codziennego, usposobienia i temperamenty ludzkie (25). Niektóre jego elementy są przetworzone i wchodzą w " dzień dzisiejszy ", inne zaś trwają jako " absurd niewytłumaczylny ". Podłoże historyczne ogranicza swobodę działania i możliwość zmiany w życiu społecznym. W badaniu współczesnego, szybko zmieniającego się społeczeństwa rola koncepcji " podłoża historycznego " jest niewielka. Kategoria ta jest bardzo wąskim ujęciem społecznego dziedzictwa, obejmując tylko to, co z przeszłości jest przeszkodą we współczesności i barierą nowoczesności.

K.Dobrowolski, kontynuując refleksje L.Krzywickiego nad podłożem historycznym, włączył w jego skład bardzo niejednorodne elementy: podłoże geograficzne, " substrat ludzki " - psychosomatyczne cechy osobnicze, podłoże kulturowe rozumiane w najszerszym tego słowa znaczeniu jako efekt działalności ludzi w postaci wytworów materialnych i niematerialnych (26).
Koncepcja K.Dobrowolskiego, będąca wyliczeniem tego co się składa na dziedzictwo, jest obciążona niepoprawnością ontologiczną, na którą naraził się autor wymieniając w jednym pojęciu właściwości i cechy ludzkie oraz zewnętrzne wytwory świata materialnego.

Koncepcja dziedzictwa przedstawiona przez S.Ossowskiego zakłada, że na dziedzictwo kulturowe grupy społecznej składałoby się pewne wzory reakcji mięśniowych, uczuciowych i umysłowych, wedle których kształcą się dyspozycje członków grupy, ale żadne przedmioty zewnętrzne nie wchodziłyby w skład tego dziedzictwa"(27). Owe przedmioty zewnętrzne są dla S.Ossowskiego korelatami dziedzictwa, a nie jego składnikami. W koncepcji S.Ossowskiego wyraźnie jest podkreślone, że dziedzictwem nie jest wszystko to, co się z przeszłości dochowało, lecz to, co zachowało się jako własność interesującej nas grupy.

Ustalenia S.Ossowskiego wykorzystał J.Szacki, dokonując rozróżnienia pomiędzy dziedzictwem a tradycją: " tradycją zbiorowości jest jakaś część jej dziedzictwa, a mianowicie ta, którą ocenia się dodatnio lub ujemnie jako dziedzictwo właśnie" (28). J.Szacki dokonując przeglądu różnych koncepcji i poglądów na temat tradycji wskazał na najczęściej powtarzające się sposoby jej formułowania:

- transmisja, gdzie ciężar zainteresowań położony jest na mechanizm przekazu;
- dziedzictwo, gdzie uwaga koncentruje się na przedmiocie czyli treści przekazu;
- tradycja, gdzie w centrum zainteresowań znajduje się podmiot czyli człowiek, jego wyobrażenia i emocje odnoszące się do dziedzictwa.

Autor wymienił więc trzy rozumienia tradycji i dla uniknięcia

nieporozumień posługuje się odpowiednio terminami: " transmisja ", " dziedzictwo ", " tradycja ", który to termin rezerwuje dla podmiotowego rozumienia tego zagadnienia. Zależność dziedzictwa i tradycji jest tak duża, że nie sposób mówić o nich w odosobnieniu. Bo też stosunek do przeszłości zawsze dotyczy jedynie czegoś z niej, nawet jeśli w świadomości społecznej jest to "cała" przeszłość.

Definicja tradycji grupy społecznej przedstawiona przez J.Szackiego akcentuje moment wyboru i wartościowania określonych wątków historycznych zawartych w dziedzictwie historycznym: " tradycja są to wzory odczuwania, myślenia i postępowania, które ze względu na swoją rzeczywistą lub domniemaną przynależność do społecznego dziedzictwa grupy są przez jej członków wartościowane dodatnio lub ujemnie " (29).

Warto zwrócić uwagę, że definicja tradycji J.Szackiego zawiera także negatywne oceny dziedzictwa historycznego. Natomiast potoczne rozumienie tradycji, a także jej znaczenie podawane przez encyklopedie powszechne oraz niektórych badaczy obejmuje jedynie dodatnio wartościowane elementy przeszłości" (30).

Praca J.Szackiego uświadamia całą złożoność problemów tradycji, jej wielowarstwowość i wieloznaczność.
Takie rozumienie tradycji, które jest zbliżone do koncepcji podłoża historycznego L.Krzywickiego czy K.Dobrowolskiego, jest tylko jednym z aspektów tradycji, zbliżonym do jej przedmiotowego ujęcia w koncepcji J.Szackiego. Traktowanie tradycji wyłącznie w sposób opisowy, jako zbioru utrwalonych wzorów zachowań,

obyczajowych, społecznych i kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie, nieuchronnie prowadzi do jednostronności, fragmentaryczności i powierzchowności w ukazywaniu tych niezmiernie złożonych i dalekich od statyczności zjawisk. Podmiotowe rozumienie tradycji, zakładające selektywność wyboru treści historycznych, uzmysławia, że nie jest ona statycznym monolitem, lecz żywym procesem zachodzącym w ludziach i poprzez ludzi, podlega ewolucji i ciągłym przeobrażeniom.

Na całość danej tradycji składa się wiele różnorodnych prądów i tendencji, a jednocześnie (w innym przekroju) składa się ona z wielu nakładających się na siebie warstw. Można w niej dostrzec pluralizm tendencji, a także ich koegzystencję. Podmiot historii czyli człowiek, jest określany przez tradycje, ale też dokonuje wyboru w obrębie tej tradycji. Sam je rozwija, modyfikuje i przekształca. Owo zdeterminowanie przez tradycję nie jest więc bezwzględne, choć pole wyboru tradycji jest ograniczone z racji urodzenia, wychowania i przynależności do danego środowiska społecznego. Im bardziej twórczy są ludzie i im bardziej świadomi, tym szersze pole wyboru tradycji otwiera się przed nimi i tym większe mają możliwości przekształcenia i modyfikowania " odziedziczonego " nurtu tradycji.

Takie ujęcie tradycji, jakie można wywieść z koncepcji J.Szackiego, jest zgodne z podstawowymi założeniami historycznej orientacji teoretyczno-metodologicznej, a zwłaszcza z założeniem procesowości oraz aktywizmu i podmiotowości. Przy okazji nasuwa się uwaga, że zasadnicze trudności teoretyków, chcących ująć żywą tradycję w całym jej skomplikowaniu tkwią w tradycji ciągle wymykającej się procesom poznawczym.

1.4. ŚWIADOMOŚĆ I KULTURA HISTORYCZNA

Podkreślenie żywiołowości procesów przekazu tradycji pozwala - zdaniem J.Topolskiego - odróżnić tradycję od świadomości historycznej, w przypadku której też zachodzi wartościowanie przeszłości. Tradycja w tym ujęciu jest żywiołowym etapem rozwoju świadomości historycznej i odnosi się do świadomości potocznej. Tradycję historyczną strukturalizują oceny i emocje, a nie kategorie chronologiczne. Natomiast świadomość historyczna jako pewna część samowiedzy społecznej jest chronologiczna, ciągła, sytuuje fakty w czasie (większa wiedza o przeszłości), a wartości i emocje wiążą się tu z przyczynowo-skutkową interpretacją zdarzeń. Ze świadomością historyczną łączy się krytyczna refleksja, wykorzystanie wiedzy naukowej czy doświadczenia historycznego oraz nieprzyjmowanie w sposób bierny podsumowanych systemów wiedzy i ocen.

J.Topolski przyjmuje, że świadomość historyczna to " funkcjonujący w toku działania (indywidualnego i społecznego) zasób wiedzy (szeroko pojętej, tzn. nie tylko adekwatnej) i system ocen dotyczący przeszłości społeczeństwa (rodu, narodu, regionu, kontynentu, świata itd.). Jej wpływ na działanie może być przez działających mniej lub bardziej uświadamiany: niemniej jednak stopień tego uświadomienia nie wyklucza istnienia tego wpływu" (31). Czynnik intelektualny (racjonalny) jest silnie eksponowany w rozważaniach J.Topolskiego: " tylko w przypadku działania w pełni świadomego i celowego można mówić o również w pełni

świadomym posługiwaniu się wiedzą historyczną i ocenami dotyczącymi przeszłości. Gdyby zaś to posługiwanie się nie było mącone emocjami, tak aby w sposób najprostszy wieść do założonego celu, mielibyśmy doczynienia z działaniem racjonalnym. Jeżeli na dodatek założyć, że owo działanie racjonalne oparte jest na wiedzy w pełni adekwatnej, idealizacja byłaby co najmniej podwójna " (32).

Odmienne stanowisko wyraził J.Maternicki, który uważa, iż błędem jest utożsamianie świadomości historycznej z wiedzą historyczną: " wiedza historyczna i świadomość historyczna to dwa odmienne zjawiska, ściśle wprawdzie ze sobą powiązane, ale zasadniczo odmienna w swej strukturze.

Porównując koncepcje świadomości historycznej prezentowane przez J.Topolskiego i J.Maternickiego można stwierdzić, że ta druga w większym stopniu spełnia wymogi użyteczności w badaniach empirycznych. Bardziej odpowiada świadomość realnej, rzeczywiście funkcjonującej w społeczeństwie.
Przydatność koncepcji J.Topolskiego w badaniach empirycznych pomniejsza zbyt szerokie rozumienie świadomości historycznej. Autor nie oddziela w dostatecznej mierze historii " żywej " od historii " martwej ". Granica pomiędzy nimi nie jest co prawda ostra, ale jednak wyraźnie zauważalna. J.Maternicki uszczegółowił bardziej przydatną, choć nazbyt ogólne, zawężenie pojęcia świadomości historycznej podane przez J.Szackiego, dla którego tradycja stanowi szczególny rodzaj świadomości historycznej

" związany z przekształcaniem wieloznacznych faktów przeszłości w jednoznaczne wartości teraźniejszości " (33).

Niewątpliwie trafne jest spostrzeżenie J.Maternickiego, że świadomość historyczna nie ma charakteru w pełni autonomicznego i jest ściśle powiązana z innymi elementami świadomości społecznej. Bezsporny jest wzajemny związek i wzajemne przenikanie się świadomości historycznej i narodowej. J.Chałasiński pisał: do samowiedzy narodowej należy historyczna świadomość ", i dalej .... rozwój nauki historycznej jako przejaw intelektualizacji życia zbiorowego wiąże się najściślej z kształtowaniem się narodu i kultury narodowej ..." (34).

J.Maternicki posługuje się też terminem " kultura historyczna " rozumiejąc go jako " utrwalone w danym społeczeństwie lub w określonej jego części systemy wartości i wzory zachowań związanych z poznawaniem i przeżywaniem przeszłości " (35). Kultura historyczna, zdaniem autora, nie jest tożsama ze świadomością historyczną. Pozostaje jednak w ścisłym związku, tak ze świadomością, jak i edukacją historyczną. J.Maternicki wykazał związek pomiędzy tym, z jakich źródeł informacji korzysta dana grupa społeczna, a reprezentowanym przez nią poziomem kultury historycznej. Z badań nad kulturą historyczną społeczeństwa polskiego XIX wieku wyodrębnił cztery kręgi tej kultury: naukową, popularnonaukową i opartą na słowie mówionym (tradycja ustna, kazania) oraz treściach przekazywanych drogą wizualną (obrazki, portrety). O kulturze historycznej wspomina też J.Topolski: " gdy wszakże używamy pojęcia kultura historyczna,

to podobnie jak w przypadku kultury politycznej czy artystycznej, mamy na uwadze nie tylko treści intelektualne, lecz również wynikające z nich postawy i sposoby działania, czyli nie tylko pewien zasób możliwości, ale również drogi wykorzystania tego zasobu czy posługiwania się nim " (36).

Pojęcie " kultury historycznej " nie pojawia się w socjologicznej refleksji nad zjawiskami świadomości historycznej. Niekiedy tylko bywa używane w opisie wyników badań empirycznych nad wiedzą historyczną społeczeństwa.

Stosunek do wiedzy o przeszłości i źródeł informacji historycznej oraz poziom poinformowania o przeszłości nierzadko traktuje się jako elementy świadomości historycznej, podobnie jak oceny przeszłości i emocje z nią związane. Pomimo oczywistych związków pomiędzy tymi elementami, należą one do odrębnych warstw historii traktowanej jako składnik świadomości społecznej.

1.5. SPOŁECZNA PAMIĘĆ PRZESZŁOŚCI

W socjologicznym opisie zjawisk świadomości historycznej A.Szpociński używa terminów: " przeszłość pamiętana ", " pamięć indywidualna " i " zbiorowa ", " miejsca pamięci ", " kanon historyczny " (37).

Przeszłość pamiętana to zbiór wartości, idei, wzorów zachowań, o których sądzi się mniej lub bardziej zasadnie, iż dokonały się w przeszłości. Wyróżnia się dwa rodzaje podmiotów pamięci przeszłości: indywidualny i zbiorowy i dwa rodzaje pamięci: indywidualną i zbiorową.

Zarówno w przypadku pamięci zbiorowej, jak i pamięci indywidualnej podmiotem jest jednostka.

Mówiąc o pamięci zbiorowej należy mieć na myśli jednostkę występującą w roli członka określonej grupy społecznej.

Zwyczaj pamiętania przeszłości wpisany jest w treść społecznej roli związanej z uczestnictwem w danej zbiorowości. Świadomość jednostkowa nie kształtuje się bowiem poza uwarunkowaniami społecznymi. Pamięć zbiorowa przypisana jest takim grupom jak naród, klasa społeczna, niektóre wspólnoty etniczne i lokalne czyli grupom, których trwanie obejmuje kilka co najmniej pokoleń i które w toku historycznego bytowania wytwarzają doktryny historyczne.

Podstawową funkcją pamięci przeszłości jest integracja grup społecznych w sferze wartości. Rola przeszłości polega tu na wspieraniu swym autorytetem wartości, idei i wzorów akceptowanych przez grupę.

Nośnikami wartości są nazwy zdarzeń historycznych, imiona twórców, bohaterów. Zdarzenia i postacie z przeszłości oraz wytwory kulturowe, których zwerbowaliśmy opis komunikuje dwojakie stany rzeczy: wartości oraz tożsamość zbiorowości, A.Szpociński nazywa " miejscem pamięci ". Imiona i nazwy pełnią rolę miejsc, w których można odnajdować coraz to nowe wartości, idee, wzory zachowań i norm społecznych.

Autor wprowadził też pojęcie " kanonu historycznego " - zbioru miejsc pamięci, które w świadomości członków określonej grupy społecznej funkcjonują jako miejsca pamięci jej przeszłości. Kanon pozwala określić przynależność do danej wspólnoty, odróżnić od innych. Istnienie i funkcjonowanie kanonu związane jest z występowaniem towarzyszących mu szczególnego rodzaju kompetencji kulturowych.

Na podstawie powyższej koncepcji można ogólnie określić społeczną pamięć przeszłości jako całokształt wyobrażeń na temat przeszłości grupy. Pozwala to zauważyć, że koncepcja ta jest bezpośrednio wyprowadzoną z pojęcia tradycji w jej znaczeniu podmiotowym.
Społeczna pamięć przeszłości jest selektywna i zmienna, podobnie jak tradycja. Jej przekształcenia również dokonują się najczęściej pod wpływem zmian zachodzących w teraźniejszości.

Koncepcja A.Szpocińskiego nawiązuje też do dorobku szkoły socjologicznej E.Durkheima i jego teorii " świadomości zbiorowej " oraz do kontynuatora tej szkoły, autora pracy " Społeczne ramy pamięci " - M.Halbwachsa. M.Halbwachs wykazywał, że pamięć

polega na rekonstruowaniu przeszłości przez przypominający sobie podmiot. Człowiek jest zdolny do takiej rekonstrukcji tylko jako członek określonej grupy społecznej, która stwarza " ramy " jego pamięci. Różnorodność grup społecznych wpływa na taki lub inny zasięg i charakter pamięci zbiorowej.

Odejście od terminów " tradycja " i " świadomość historyczna " należy potraktować jako próbę wyodrębnienia ściśle socjologicznej koncepcji " żywej " historii. Bardzo podobne ujęcie pamięci przeszłości przedstawiła ostatnio B.Szacka, wyjaśniając przyczynę odejścia od terminu " świadomość historyczna ", którym dotychczas się posługiwała:

"...społeczna pamięć przeszłości jest niekiedy określana świadomością historyczną. Świadomość historyczna bywa terminem stosowanym na określenie rozpowszechnianej w społeczeństwie wiedzy o przeszłości z jednoczesnym ocenianiem jej zasobu z punktu widzenia pożądanego stopnia poinformowania oraz zgodności ze stanem nauki historii i przyjętych przez nią interpretacji. W ten sposób problematyka świadomości historycznej zostaje sprowadzona do problematyki upowszechniania wiedzy historycznej " (38).

Historia jako nauka nie jest dla autorki miarą, lecz jedną z postaci pamięci przeszłości. Różne postacie pamięci występują zazwyczaj we wzajemnym powiązaniu i rozdzielić je można jedynie analitycznie. Proporcje tej mieszanki - pisze B.Szacka - bywają różne, zależne od formy przekazu i kręgu odbiorców, dla których jest przeznaczona " (39).

Koncepcja społecznej pamięci przeszłości wydaje się być, choć nie wystarczająca i nie wyczerpująca całości problematyki funkcjonowania historii w świadomości społecznej, przydatna w projektowaniu badań empirycznych. Niezbędnym jej dopełnieniem powinno być wyodrębnienie obszaru kultury historycznej w znaczeniu nadanym przez J.Maternickiego. Wskazane przez A.Szpocińskiego związki kanonu historycznego ze szczególnego rodzaju kompetencjami kulturowymi oraz zależności danej postaci pamięci przeszłości od form przekazu i kręgu jego odbiorców - na co zwraca uwagę B.Szacka - wchodząc w obszar problematyki historycznej kultury i jej kręgów.

1.6. PRZEGLĄD DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ NAD ŚWIADOMOŚCIĄ HISTORYCZNĄ W POLSCE (POLAKÓW)

Trudno byłoby mówić o jakimś jednym, modelowym rozwiązaniu podejścia badawczego w zakresie świadomości historycznej. Z dotychczasowych doświadczeń badawczych i rezultatów dociekań teoretycznych można jednak wyprowadzić pewne cechy i założenia podejścia socjologicznego oraz epwne charakterystyczne typy badań i zabiegów metodologicznych.

Pierwszą, typową cechą podejścia socjologicznego jest badanie świadomości współczesnego społeczeństwa. Świadomość historyczna minionych pokoleń jest domeną badań różnych działań historii. Drugą cechą omawianego podejścia jest orientacja empiryczna, dążenie do opisu i analizy świadomości historycznej, głównie na podstawie materiału zebranego z badań.

Takie właśnie badania świadomości historycznej rozpoczęto w latach sześćdziesiątych pod kierownictwem Niny Assorodobraj. W roku 1964 przeprowadzono dwa badania: pierwsze na próbie losowej mieszkańców miast (opracowanie wyników J.Possart) i drugie na próbie losowej ludności wiejskiej (opracowanie B.Szackiej) (40). W rok później ten sam zespół przeprowadził badania diagnostyczne techniką samozwrotnej ankiety pocztowej na niereprezentatywnej próbie inteligencji z pięciu największych miast Polski.

J.Possart w zbadanej przez siebie populacji wyróżniła następujące typy postaw wobec przeszłości: - ambiwalentną:

- pozytywną; - negatywną; neutralną.

Każda z tych postaw charakteryzuje się innym zasobem informacji o przeszłości i odmiennymi zainteresowaniami historycznymi. Odznacza się różnym stopniem emocjonalnych związków z przeszłością, różną oceną wybranych wydarzeń historycznych, inne ma wizje przeszłości i odmiennie ocenia teraźniejszość (41).

B.Szacka w opublikowanych artykułach stwierdza, że można mówić o trzech stopniach " wtajemniczenia " w historię.

1. Słaby stopień poinformowania - zainteresowania ograniczone do najbliższej przeszłości powstają z chęci poznania szerszego kontekstu wydarzeń, które zahaczył własny życiorys, dalsza przeszłość nie budzi emocji.
2. Średni stopień poinformowania - w krąg zainteresowań wchodzi Polska przedrozbiorowa, przeszłość rozszerza się, staje się przedmiotem dumy.
3. Wysoki stopień poinformowania - wzrasta zainteresowanie XIX w. Przeszłość widziana jest w sposób zróżnicowany. Dostrzega się w niej zarówno wydarzenia mające stanowić powód do dumy jak i te, które przynoszą ulgę.

W badaniach B.Szackiej widoczny jest ogólny spadek zainteresowań historycznych, określony jako jeden z symptomów przemiany kultury typu humanistycznego na politechniczny. Autorka stwierdza, że najsilniejsze zainteresowanie przeszłością występowało u najstarszych roczników respondentów, a najsłabsze u najmłodszych w przedziale wiekowym 20 - 30 lat.

Podsumowując wyniki badań empirycznych dotyczących świadomości historycznej inteligencji B.Szacka wyróżnia wśród badanych istotne wartości trzech typów tradycji.

1. Tradycja organizacji państwowej - wartości: silne państwo, sukcesy wojskowe, mądra polityka, rozwój gospodarczy.
2. Tradycja walk o wyzwolenie narodowe i społeczne - wartości: walka o wolność, postęp i demokrację.
3. Tradycja kultury narodowej - wartości: patriotyzm, zasługi na polu kultury i nauki, rozsławianie imienia Polski.

Autorka stwierdza dalej, że tak stosowane " czyste " syndromy wartości są dość rzadko spotykane, bardzo często natomiast u respondentów występują wartości z różnych zespołów.
Z reprezentowanych systemów wartości B.Szacka wyprowadza istnienie w społeczeństwie dość odmiennych postaw wobec przeszłości: eskapistycznej (pesymistycznej) i historycznej (idealizującej przeszłość) (42).

Wyniki badań B.Szackiej są dość zbliżone do typologii opracowanej przez Annę Przecławską i Jana Sawę.
Ci z kolei autorzy - pedagodzy wyróżnili wśród badanej populacji studentów trzy typy stosunku do przeszłości:

1. Typ martyrologiczny - akcentujący w przeszłości państwa i narodu ponoszone klęski i cierpienia.
2. Typ wiktoryjny - akcentujący ciąg zwycięstw militarnych, nawet w okresach niepomyślnych.
3. Typ kulturowy - podkreślający głównie historyczny dorobek

materialny i duchowy narodu i państwa (43).

W 1977 roku B.Szacka przeprowadziła badania postaw wobec przeszłości wśród studentów. Wyniki badań opublikowała w 1981 r., a więc w okresie wielkich napięć społecznych w naszym kraju. B.Szacka stwierdza m.in. postępującą " prywatyzację historii " przejawiającą się głównie w docenianiu " cnót osobistych " bohaterów historycznych. Uległ również skróceniu historyczny horyzont czasowy studentów, ograniczając się do historii najnowszej (wiek XX i częściowo wiek XX). Autorka konkluduje, że " Wszystko skłania do wysunięcia hipotezy, że w naszym społeczeństwie mamy współcześnie do czynienia ze spadkiem znaczenia historii w życiu społecznym, co wiąże się ze sprowadzaniem jej do roli elementu świadomości narodowej i redukowania innych jej funkcji. A jeśli tak, zrozumiała staje się neutralizacja antagonistycznych niegdyś wątków " (44).

W roku 1978 Jan Jerschina - socjolog z Uniwersytetu Jagiellońskiego - opublikował obszerną pracę " Naród w świadomości młodzieży " (45). Jeden z rozdziałów tej pracy poświęcony jest świadomości historycznej młodzieży klas ósmych szkół podstawowych. J.Jerschina w prowadzonych przez niego badaniach ankietowych interesowały cztery składniki świadomości historycznej. Były to:

a) przejawy selektywnego zapamiętywania i wartościowania przeszłości historycznej;
b) myślenie przyczynowo-skutkowe o przeszłości własnego narodu;
c) myślenie przyczynowo-skutkowe o procesach, których zaistnienie

przewiduje się w przyszłości;

d) wizje przyszłości Polski i ich struktura (46).

Jak z powyższego wynika J.Jerschina przez świadomość historyczną rozumie zarówno stosunek młodzieży do przeszłości jak i przyszłości. Jest to zdecydowane poszerzenie zakresu pojęcia " historyczny ", przez który zazwyczaj rozumie się tylko " dotyczący przeszłości ". Związane z przeszłością były cztery pytania kwestionariusza.

Badania potwierdziły selektywność zapamiętywania i wartościowania przez młodzież postaci i wydarzeń historycznych. Koncentrowała się ona głównie na wieku XIX i XX, a więc na okresie szczególnie nasyconym walką o przetrwanie narodu oraz walką o przywrócenie państwa.

Zagadnieniami związanymi ze świadomością historyczną zajęto się również w kręgach naukowców wojskowych.

E.Olczyk opublikował w drugiej połowie lat siedemdziesiątych książkę " Druga wojna światowa w świadomości współczesnych Polaków " (47).

Zakrojone na szeroką skalę badania społeczeństwa ludzi dorosłych i młodzieży dotyczyły jednak nie tyle poglądów i wartościowania wydarzeń, ile wiedzy historycznej o drugiej wojnie światowej, a szczególnie o wkładzie Polaków do zwycięstwa nad faszyzmem.

Dydaktycy historii w latach sześćdziesiątych nie zajmowali się zagadnieniami świadomości historycznej. Przeważały rozważania z historii myśli dydaktycznej, badania monograficzne efektywności poszczególnych metod i środków dydaktycznych.

Badania empiryczne rozpoczęły się w połowie lat siedemdziesiątych (J.Rulka) i większego rozmachu nabrały w latach osiemdziesiątych, szczególnie w pracach A.Suchocińskiego, J.Mazur, J.Rulki i J.Pomorskiego.
Pojawiły się również rozważania teoretyczne na ten temat, głównie w rozprawach J.Maternickiego i Cz.Majorka (48).
Szczególne znaczenie w tym zakresie odegrały trzy konferencje naukowe. Pierwsza odbyła się w Toruniu w 1984 roku. Wygłoszono na niej 18 referatów dotyczących świadomości historycznej uczniów i świadomości historyczno-dydaktycznej nauczycieli.
Druga konferencja - najbardziej reprezentatywna - została zorganizowana w 1985 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Wygłoszono na niej pięć referatów:

- J.Topolski: Rola świadomości historycznej w procesie dziejowym;
- J.Maternicki: Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych;
- A.Szpociński, P.Kwiatkowski: Badania socjologiczne nad świadomością historyczną;
- J.Rulka: Świadomość historyczna jako przedmiot badań historyczno-dydaktycznych;
- A.Faliński: O niektórych formach myślenia historycznego. Propozycje teoretyczne (49).

Kolejna konferencja - przeprowadzona w Opolu w 1986 roku poświęcona historii najnowszej jako przedmiotowi badań nauczania zawiera również dwa referaty poświęcone relacji z badań nad świadomością historyczną uczniów (50).

W zakończeniu relacji z dotychczasowych badań pragnę zwrócić uwagę na kilka najnowszych pozycji. Pierwszą z nich jest książka J.Mazur o zainteresowaniach historycznych młodzieży szkół średnich. Autorka przedstawia stan zainteresowań historycznych młodzieży w latach siedemdziesiątych oraz porównuje go do sytuacji w początkach lat osiemdziesiątych.

Drugą jest raport z badań świadomości historycznej młodzieży uczącej się i pracującej, opracowany przez zespół pracowników Instytutu Badań Problemów Młodzieży, kierowany przez J.Bogusza. Zespół przebadał w 1986 roku prawie 3 tysiące respondentów spośród młodzieży szkół ponadpodstawowych, młodzieży pracującej zawodowo, studentów i żołnierzy służby czynnej. Prowadzący badania koncentrowali się na trzech warstwach świadomości historycznej: intelektualnej, emocjonalnej i motywacyjnej (51).

PRZYPISY DO ROZDZIAŁU PIERWSZEGO

1. N.Assorodobraj: Żywa historia. Świadomość historyczna, symptomy i propozycje badawcze - " Studia socjologiczne " 1963, nr 2 s.5-45.
2. Op.cit. 32-33.
3. J.Topolski (red.): Świadomość historyczna Polaków Wł Łódź 1981, s.5-7.
4. R.Heck: O świadomości historycznej w Polsce średniowiecznej " Przegląd Humanistyczny"1977, R. XXI, nr 4, s.19.
5. J.Maternicki: Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych (w:) Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych. Pod red.J.Maternicki: COMSUP Warszawa 1985, s.27.
6. A.F.Grabski: O problemach badania struktury i dynamiki świadomości historycznej (w:) Świadomość historyczna Polaków. Pod red.J.Topolski, Wł Łódź 1981, s.40.
7. A.F.Grabski: op.cit., s.48.
8. B.Szacka: Miejsce historii w świadomości współczesnego człowieka. Kwartalnik Historyczny 1973, nr 2.
9. J.Szacki: Tradycja i współczesność. Warszawa s.8.
10. Tamże.
11. P.Kwiatkowski, A.Szpociński: Badania socjologiczne nad świadomością historyczną (w:) Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych COMSUP Warszawa 1985, s.55.
12. J.Maternicki: Świadomość historyczna jako przedmiot badań

J.Mazur: Z badań nad świadomością historyczną młodzieży szkolnej, "Wiadomości Historyczne" 1985, nr 3.

24. Zob. J.Lipiec: Dzieje oręża polskiego w świadomości społecznej (w:) W służbie ludowego Wojska Polskiego 1943-1988, Warszawa 1988, s.134-135.
25. L.Krzywicki: Idea a życie (w:) Wybór pism, Warszawa 1978, s.893.
26. K.Dobrowolski: Teoria podłoża historycznego, (w:) Studia z pogranicza historii i socjologii, Warszawa 1967, s.38.
27. S.Ossowski: Więź społeczna i dziedzictwo krwi, Warszawa 1966, s.64.
28. J.Szacki: Tradycja. Przegląd problematyki, op.cit., s.197.
29. J.Szacki: ibidem, s.141.
30. Takie rozumienie tradycji przyjął m.in. E.Olczyk, (w:) Wojna wyzwoleńcza 1939-1945 w świadomości społeczeństwa polskiego, "Zeszyty Naukowe IBS" WAP nr 10, Warszawa 1975, s.32.
31. J.Topolski: O pojęciu świadomości historycznej, op.cit., s.5.
32. J.Topolski:, op.cit., s.6.
33. J.Szacki: op.cit., s.275.
34. J.Lipiec: Grunwald w świadomości młodzieży, Sprawozdanie z badań IBS, WAP, Warszawa 1988 r.
35. J.Maternicki: Historiografia polska i jej rola w edukacji historycznej społeczeństwa 1880-1980, "Przegląd Humanistyczny" 1981, nr 4, s.18-19.
36. J.Topolski: O pojęciu świadomości historycznej, op.cit.,s.23.

37. A.Szpociński: Kanon historyczny, "Studia Socjologiczne" 1983, nr 4.

38. B.Szacka: Dzieci - szkoła - społeczna pamięć przeszłości, "Kultura i społeczeństwo" 1988, nr 4, s.164.

39. B.Szacka: ibidem.

40. J.Possart: Wybrane elementy potocznej świadomości historycznej miast Polski współczesnej, Warszawa 1967; B.Szacka: Przeszłość w świadomości ludności wiejskiej, Warszawa 1967.

41. J.Possart: Niektóre elementy świadomości historycznej inteligencji miast Polski współczesnej. Wstępna próba sondażu diagnostycznego, "Studia Socjologiczne" 1961, nr 1.

42. B.Szacka: Historia jako czynnik kształtowania postaw, "Dydaktyka Szkoły Wyższej" 1973, nr 3.

43. A.Przecławska, J.Sawa: Wiedza polityczna studentów. Wyniki badań sondażowych, Warszawa 1972 r.

44. B.Szacka: "Studia Socjologiczne" 1981, nr 2.

45. J.Jerschina: Naród w świadomości młodzieży. Studium socjologiczne wpływu procesów industrializacji i urbanizacji na świadomość narodową młodzieży dorastającej. Kraków 1978.

46. Tamże, s.189.

47. E.Olczyk: Druga wojna światowa w świadomości współczesnych Polaków, Warszawa 1976.

48. J.Maternicki: Historia a odkrywanie i zmienianie świata oraz Cz.Majorek: Bogacenie i przekształcenie świadomości historycznej jako cel nauczania historii, w: Po co uczyć historii, red.Cz.Majorek, Warszawa 1988.

49. Por. Świadomość historyczna jako przedmiot badań.

Prezentowany tom zawiera również wystąpienia z bogatej i twórczej dyskusji. Zabrali w niej głos: J.Pomorski, W.Wrzosek, A.Szpociński, P.Kwiatkowski, J.Mazur, L.Bronowski oraz J.Maternicki.

50. Por. J.Rulka: Wybrane problemy historii najnowszej w świadomości młodzieży. Uzupełniona wersja materiałów z konferencji w Opolu ukazała się w zbiorze PWN pod red.J.Maternickiego: Historia Najnowsza jako przedmiot badań i nauczania, Warszawa 1990 r.

51. Por.D.Kociecka: Młodzież a przeszłość, "Studia Socjologiczne" 1988, nr 1.

II. METODOLOGICZNE ASPEKTY BADAŃ NAD ŚWIADOMOŚCIĄ HISTORYCZNĄ

2.1. UZASADNIENIE TEMATU BADAWCZEGO

Tęsknota za przeszłością była i jest nadal w środowiskach młodzieży bardzo wyraźna. Ową tęsknotę za tradycjami i ciągłością historyczną pogłębiają zachodzące przemiany społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturalne, moralne i wojskowo-obronne. Współczesna młodzież - wbrew potocznym opiniom - stara się w przeszłości i teraźniejszości znaleźć klucz do przyszłości. Tylko bardzo nieliczna grupa młodzieży wyraża przekonanie, że znajomość historii jest człowiekowi zupełnie niepotrzebna, bowiem nie uczy, jak sobie radzić z życiem i jak swoją przyszłość budować. Zdecydowana jej większość postrzega w historii nauczycielkę życia. Uzasadnione staje się więc wzrastające zainteresowanie stanem świadomości historycznej młodego pokolenia. Wzrost owego zainteresowania wynika także z ciągłej weryfikacji edukacji historycznej (tej szkolnej i tej pozaszkolnej) oraz jakościowych zmian mających miejsce w obecnym życiu społeczno-politycznym Polski. Zmian dodajmy,tak dużych i tak szybkich, iż czasami trudno o jednoznaczne kryteria. Oto dlaczego pytanie o świadomość historyczną młodzieży jest pytaniem ciągle otwartym. Zróżnicowane w poglądach na temat świadomości historycznej jest również środowisko naukowe. Oto co pisali mediewista Benedykt Zientara i metodolog Jerzy Topolski.

B.Zientara: "Widmo świata bez historii krąży nad naszymi głowami. Historia przestała być nauczycielką życia, współczesna

ludzkość woli radzić się ekonomistów, socjologów i psychoanalityków. W szkołach trudno zapędzić młodzież do studiowania tego nudnego przedmiotu, w którym tak mało miejsca dla własnej refleksji, a tak wiele do wkuwania nie tylko faktów, ale i ich interpretacji. Liczni publicyści średniego pokolenia, zaopatrzeni w błyszczące szyldy " nowoczesności ", uwielbiający wszystko co nowe dlatego, że nowe, rzadko tylko, z okazji rocznic sięgają uroczyście do " tradycji narodowej ", w której na co dzień szukają raczej tylko źródeł wad współczesnego Polaka " (1).

J.Topolski: "Świat z historią rodził się (...) stopniowo, a świat bez historii nie ustępował łagodnie. Świat wiedzy o ludzkim działaniu i świat myślenia magiczno-dogmatycznego od chwili pojawienia się zaczątków myślenia historycznego splątały się ze sobą (...) tylko w świecie z historią możliwe jest stawianie dynamicznych celów działania zmieniających świat, podczas gdy dla świata bez historii charakterystyczne jest myślenie ograniczone ramami panującego w danej społeczności systemu (głównie nakazów i zakazów funkcjonujących jako coś niezmiennego)" (2).

Analizując te dwie wypowiedzi można dojść do wniosku, że sprzeczność między nimi jest raczej pozorna. B.Zientara konstatuje bowiem z sarkazmem domniemany stan faktyczny, sam stojąc - jak można przypuszczać - na stanowisku zbliżonym do poglądów J.Topolskiego.

Warto również wskazać na wieloznaczność pojęcia " historia ". Wśród metodologów mówi się o trzech zakresach przeszłej rzeczy-

wistości. Pierwszą jest realna przeszłość, która kiedyć zaistniała; drugą - rekonstrukcja dokonana przez historyków, trzecią obraz, a raczej obrazy tej rzeczywistości istniejącej w świadomości jednostki i społeczeństwa (3).

Funkcjami, jakie spełnia historia w tym trzecim rozumieniu, zajmuje się głównie socjologia. Czyni to zarówno w sposób teoretyczny jak i eksperymentalny (badanie potocznej świadomości historycznej). Angielski historyk M.Oakeshott wyróżnił osiem potrzeb (funkcji), które zaspakaja historia. Oto te potrzeby (funkcje): mądrości życiowej, szlachectwa (nobilitacji), ucieczki od współczesności, dostarczania tła dla współczesności, porozumienia, przewidywania, ekspertyzy, zakorzenienia (więzi z grupą) (4). Oczywiście w praktyce granice między tymi potrzebami spełnianymi przez historie nie są ostre.

Fenomenem dzisiejszych czasów, w których występuje ogromna zmienność i ciągły proces unowocześniania, jest równocześnie pewna tęsknota za przeszłością. Jerzy Szacki we wstępie do wyboru prac zagranicznych autorów stwierdza, że " ... gwałtowne zmiany społeczne nieuchronnie stawiają na porządku dnia temat tradycji i ciągłości historycznej " (5). Odrzucamy jest obecnie w nauce obraz społeczeństwa tradycyjnego jako będącego w bezruchu i wewnętrznej harmonii. Dokonujące się zmiany nie tyle niszczą tradycje, co wpływają na różne formy koegzystencji tradycji i nowoczesności. Triada: przeszłość - teraźniejszość - przyszłość, z wyraźnie zarysowanymi członami, raczej sobie przeciwstawnymi, dziś nie jest tak postrzegana.

Przeszłość tkwi i w teraźniejszości i przyszłości. Elementy przyszłego są obecne nie tylko " teraz ", lecz i " dawniej "(6). Dodajmy, że szczególnie społeczeństwa dotknięte wcześniej wynaturzonymi formami życia społecznego dążą do analizy przeszłości. Chodzi tu o analizę i diagnostykę, która pozwoliłaby uniknąć tych wynaturzeń w przyszłości.

Jak na tym tle przedstawia się świadomość historyczna podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej.

Mimo dużego zainteresowania problematyką podchorążych istnieją ciągle jeszcze takie obszary spraw, które nie zostały dokładnie zbadane. Do takich właśnie zagadnień należy m.in. problem czy " edukacja historyczna " podchorążych przygotowuje ich w dostateczny sposób do aktualnego udziału w życiu społecznym. Prowadząc tego rodzaju badania należy określić, jakie czynniki wpływają najskuteczniej na kształtowanie się świadomości historycznej. Praca ta stanowić więc może pewien przyczynek do obrazu podchorążych w uczelniach wojskowych.

Środowisko podchorążych interesuje autora także z innych względów. Przede wszystkim dlatego, że pracując zawodowo w Wojskowej Akademii Technicznej jako nauczyciel akademicki chciałby poznać stan świadomości historycznej podchorążych na zagadnienia związane z przedmiotem badań, jak również upewnić się w jakim stopniu i w jakim zakresie przekazywana wiedza historyczna wpływa na kształtowanie się ich świadomości historycznej.

Oczywiście w interesującym nas przypadku chodzi nam

o doskonalenie systemu edukacji historycznej WAT, choć zakładamy, że niektóre z nich będzie można wykorzystać również w innych uczelniach wojskowych.

Tak więc podejmując temat: Świadomość historyczna podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej autor wychodzi naprzeciw określonym potrzebom praktycznym sygnalizowanym przez komendę uczelni.

Przeprowadzane badania stanu świadomości historycznej pozwolą na wzbogacenie systemu edukacji historycznej uczelni oraz próbę sformułowania dyrektyw kształtowania świadomości historycznej podchorążych.

2.2 CEL BADAŃ ORAZ CHARAKTERYSTYKA PROBLEMÓW BADAWCZYCH

Podstawowym celem przyjętym przez autora była próba określenia stanu świadomości historycznej podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej. Przyjęta definicja świadomości historycznej (por.roz.I) ukierunkowała badania empiryczne na jej warstwę poznawczą, emocjonalną i motywacyjną.
Badania warstwy poznawczej świadomości historycznej oparte zostało na ocenie wiedzy historycznej podchorążych, emocjonalnej - na ocenach dokonywanych przez podchorążych różnych wydarzeń i postaci z przeszłości, a warstwy motywacyjnej na poznaniu deklaracji podchorążych w zakresie działań wiążących się z przeszłością i tradycją.

Konkretyzacja empiryczna przyjętej definicji świadomości historycznej przejawia się w: określaniu charakteru zainteresowań historycznych podchorążych; ocenie staniu wiedzy ułatwiającej zrozumienie różnych aspektów problematyki historycznej; ocenie emocji wyzwalanych przez określone wydarzenia i postacie z przeszłości; określenie tych czynników, które wstrzymują bądź wspomagają proces racjonalizacji postaw podchorążych wobec przeszłości; próbie typologii postaw wobec przeszłości.

Podstawowe hipotezy, które zostały postawione to stwierdzenia, że po pierwsze istnieje ścisły związek między stanem świadomości historycznej, a zmiennymi społeczno-demograficznymi, a po drugie: w postawach podchorążych wobec przeszłości brak jest racjonalności. Wynika to przede wszystki z faktu dysponowania zbyt małą wiedzą historyczną.

Myślą przewodnią rozprawy doktorskiej będzie również rozstrzygnięcie następującego problemu badawczego:

- jak kształtuje się świadomość historyczna podchorążych na tle zachodzących przeobrażeń społeczno-politycznych w naszym kraju ?
- jakie zachodzą zmiany w świadomości historycznej podchorążych w toku studiów ?
- jakie czynniki dynamizują ewolucję świadomości historycznej podchorążych w kierunku pożądanym, a jakie wpływają hamująco na ten proces ?

W celu uzyskania odpowiedzi na główne problemy badawcze zachodzi konieczność analizy następujących problemów szczegółowych.

1. Stopień zainteresowania podchorążych problemami historii.
2. Ciekawe fakty i postacie w historii.
3. Ocena historii Polski lat 1918 - 1990.
4. Ocena 45-lecia PRL.
5. Stosunek do zachodzących zmian w Polsce.
6. Opinie o cechach narodowych Polski.
7. Pozycja Polski w Europie.
8. Ocena przydatności wiedzy historycznej.

Rozstrzygnięcie tych problemów pozwoli na zrekonstruowanie i opis postrzeganych przez badanych zjawisk historii.

2.3. METODY, TECHNIKI I NARZĘDZIA BADAWCZE

Pojęcia metod i technik badawczych są w naukach społecznych stosowane dość dowolnie. Dotyczy to zarówno układów między poszczególnymi dyscyplinami jak i wewnątrz nich. Stosunkowo sporą przejrzystość w tym zakresie osiągnęły psychologia i socjologia (7).

Metodą zasadniczą w prezentowanych tu badaniach jest sondaż diagnostyczny. Badania sondażowe dotyczą zjawisk społecznych takich jak: stany świadomości społecznej, opinii i poglądów określonych zbiorowości, kierunków narastania i nasilania określonych zjawisk. Świadomość historyczna całkowicie mieści się w tak zakreślonym obszarze.
T.Pilch podaje następującą definicję sondażu: " metoda sondażu diagnostycznego jest sposobem gromadzenia wiedzy o przedmiotach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk, o wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie nie zlokalizowanych, posiadających znaczenie wychowawcze, w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje" (8).

W celu realizacji badań sondażowych autor wykorzystał następujące techniki badawcze: obserwację, ankietę audytoryjną, wywiad, swobodne wypowiedzi podchorążych.

Obserwacja, jak się powszechnie określa, jest czynnością polegającą na gromadzeniu danych drogą spostrzeżeń.
Technika ta odegrała u nas dużą rolę zarówno w okresie przygotowawczym jak również w trakcie przeprowadzania badań ankietowych.

Stosownie do założonego celu badań przewiduje się zastosowanie ankiety wśród podchorążych lat pierwszych i czwartych. Pozwoli to wyznaczyć zarówno kierunek, zasięg oraz skale zmian zachodzących w wiedzy historycznej.
Nie bez znaczenia jest również to, iż dane uzyskane za pomocą tej metody, można opracować za pomocą operacji i metod statystycznych. Metody statystyczne stosowane będą w badaniach przede wszystkim dla wykazania istotnych różnic w strukturze świadomości historycznej podchorążych w poszczególnych fazach kształcenia.

Przy statystycznej weryfikacji materiału badawczego obok zestawień liczbowych i procentowych, wykorzystano metodę obliczania istotności różnic (test Chi-kwadrat) oraz wskaźnik V-Cramera.

Kolejną techniką badawczą jest wywiad skategoryzowany, polegający na bezpośredniej rozmowie z osobą badaną, podczas której prowadzący wywiad zapoznał się z opinią respondentów o interesującym go problemie.
Wywiad ten był odpowiednio ujednolicony, czyli że podczas badań posługiwano się opracowanym kwestionariuszem, złożonym z pytań zamkniętych i otwartych. Do osób badanych należało dokonanie odpowiedniego wyboru między podanymi im możliwościami odpowiedzi.

W wywiadzie tym podejmowano następujące zagadnienia:

1. Czy interesuje się Pan historią ?
   - tak, bardzo
   - tak, trochę
   - raczej nie
   - wcale
2. Czy uważa Pan, że znajomość przeszłości historycznej współczesnemu człowiekowi, jest:
   - bardzo potrzebna
   - dość potrzebna
   - obojętna
   - raczej niepotrzebna
   - całkowicie zbędna
3. Proszę uzasadnić swój pogląd.
4. Czy były takie fakty w dziejach Polski, z których Pana zdaniem Polacy mogą być dumni ?
   - tak
   - nie
   - trudno powiedzieć
5. Jeśli tak, to proszę powiedzieć, jakie to fakty i dlaczego powinniśmy być z nich dumni ?
6. Czy były takie fakty w dziejach Polski, które przynoszą Polakom ujmę ?
   - tak
   - nie
   - trudno powiedzieć

7. Jeśli tak, to jakie to fakty i dlaczego przynoszą nam ujmę ?

8. Jak ogólnie oceniłby Pan okres w dziejach Polski 1918-1939 r.?
   - zdecydowanie dodatnio
   - raczej dodatnio z podkreśleniem elementów ujemnych
   - raczej ujemnie z podkreśleniem elementów dodatnich
   - zdecydowanie ujemnie
   - trudno mi powiedzieć

9. Proszę wymienić kilka postaci z okresu międzywojennego, które szczególnie Pan ceni i dlaczego ?

10. Czy mógłby Pan wymienić kilka postaci z okresu międzywojennego, które zdaniem Pana należałoby ocenić krytycznie i dlaczego ?

11. Czy uważa Pan, że wiedza na temat przeszłości jest potrzebna współczesnemu człowiekowi ?
   - bardzo potrzebna
   - raczej potrzebna
   - niezbyt potrzebna
   - całkowicie zbędna
   - trudno powiedzieć

12. Jakie sposoby upowszechniania wiedzy historycznej najbardziej Panu odpowiadają ?
   - opowiadania ludzi, którzy byli świadkami wydarzenia historycznego
   - nauka w szkole
   - książka popularno-naukowa, pamiętniki, dokumenty

- powieść, literatura piękna
- prasa, radio, TV
- film historyczny
- inne źródła

13. Jak oceniasz poziom wiedzy historycznej przekazywanej w czasie studiów ?
- bardzo wysoki
- jako wystarczający
- dostateczny
- jako niedostateczny
- trudno powiedzieć

2.4. CHARAKTERYSTYKA TERENU BADAŃ I BADANEJ POPULACJI

Badania zostały przeprowadzone w Wojskowej Akademii Technicznej w roku 1990. Próba została dobrana w sposób celowy i obejmuje po 120 podchorążych lat pierwszych i czwartych. Stosownie do założonego celu badań we wszystkich pomiarach zastosowano te same metody badawcze.
Jest dostatecznie udokumentowane, iż zastosowanie np. ankiety, wywiadu i obserwacji w badaniach pozwala wyznaczyć kierunki zmian zachodzących w świadomości historycznej podchorążych. Badania te pozwolą na porównanie stanu świadomości historycznej i zainteresowań historycznych słuchaczy początkowych lat studiów i roczników kończących studia.

W analizach dotyczących badanej zbiorowości uwzględniono następujące cechy socjologiczne:

- pochodzenie społeczne
- miejsce wychowania przed przybyciem do WAT
- typ ukończonej szkoły średniej
- zainteresowania przedmiotu nauczania w szkole średniej.

Pochodzenie społeczne według relacji badanych cechują następujące dane liczbowe: robotnicze - (I rok - 46,0%; IV rok - 43,5%); chłopskie (I - 7,1%; IV - 11,2%); inteligenckie (I - 38,9%; IV - 38,0%) oraz inne (I - 8,0%; IV - 7,3%) (patrz tabela nr 1).

Tabela nr 1. POCHODZENIE SPOŁECZNE PODCHORĄŻYCH WAT

Lp.	Pochodzenie społeczne	Wyrażone w %	
		I rok	IV rok
1.	robotnicze	46,0	43,5
2.	inteligenckie	38,9	38,0
3.	chłopskie	7,1	11,2
4.	inne	8,0	7,3

Z powyższej analizy wynika, że struktura pochodzenia społecznego dla podchorążych pierwszego i czwartego roku jest jednorodna. Najwięcej podchorążych wywodzi się ze środowiska robotniczego. W następnej kolejności to: inteligencja, chłopskie i inne.

Środowisko demograficzne, czyli miejsce zamieszkania przed przybyciem do Wojskowej Akademii Technicznej respondenci określali według kategorii skupisk ludności (tabela 2).

Tabela nr 2. ŚRODOWISKO DEMOGRAFICZNE PODCHORĄŻYCH WAT

Lp.	Miejsce zamieszkania	Wielkość wyrażona w %	
		I rok	IV rok
1.	Wieś	26,1	25,8
2.	Miasto do 20 tys. mieszkańców	15,0	13,3
3.	Miasto od 21-50 tys. mieszkańców	26,1	21,9
4.	Miasto od 51-100 tys. mieszkańców	23,9	20,0
5.	Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	9,6	19,0
	Razem	100%	100%

Na podstawie danych zawartych w tabeli 2 można wnioskować, że zdecydowaną większość stanowią podchorążowie wychowani w miastach.

W zakresie zainteresowań przedmiotowych podchorążych przed rozpoczęciem studiów w WAT uzyskano następujące dane (tabela 3).

Tabela nr 3. PRZEDMIOTY, KTÓRE W SZKOLE ŚREDNIEJ NAJBARDZIEJ LUBIŁEM

Lp.	Przedmioty	Wielkość wyrażona w %	
		I rok	IV rok
1.	Humanistyczne	26,3	23,8
2.	Przyrodnicze	12,4	12,4
3.	Matematyczno-fizyczne	52,2	45,7
4.	Przysposobienie obronne	5,3	13,3
5.	Wychowanie fizyczne	23,9	29,5
6.	Inne		

Wartości procentowych nie sumowano do 100, gdyż zastosowano pytanie z wielokrotnym wyborem.

Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, że największe zainteresowanie wśród respondentów stanowiły przedmioty matematyczno-fizyczne. Na drugim miejscu znalazły się przedmioty humanistyczne. W następnej kolejności to: wychowanie fizyczne, przedmioty przyrodnicze oraz przysposobienie obronne.

Typ szkoły, którą podchorąży ukończył przed wstąpieniem do Wojskowej Akademii Technicznej (tabela 4).

Tabela nr 4.

Lp.	Ukończony typ szkoły	Wielkość wyrażona w %	
		I rok	IV rok
1.	Ogólnokształcąca	35,9	49,5
2.	Techniczna	53,5	44,8
3.	Inna	10,6	5,7
	Razem:	100%	100%

Podchorążowie przyjęci na pierwszy rok studiów przybyli do WAT w przeważającej większości po szkołach technicznych. Natomiast podchorążowie czwartego roku po szkole ogólnokształcącej. Miało to niewątpliwy wpływ na ich stosunek do historii.

Deklarowane czynności przed przyjęciem do WAT
(tabela 5)

Tabela nr 5.

Lp.	Co robił Pan przed przyjęciem do WAT ?	Wielkość wyrażona w %	
		I rok	IV rok
1.	Uczyłem się w szkole średniej	80,5	78,1
2.	Uczyłem się i pracowałem zawodowo	1,8	2,9
3.	Pracowałem zawodowo	5,3	6,7
4.	Służyłem w wojsku	3,5	7,6
5.	Nie pracowałem i nie uczyłem się	8,9	4,7
	Razem	100%	100%

Wyniki zawarte w tabeli świadczą, że aż 3/4 podchorążych ukończyło szkołę średnią bezpośrednio przed przyjęciem do WAT. Jak z tego wynika, są to ludzie młodzi i mało doświadczeni życiowo.

Zadano również pytanie podchorążym czwartego roku, którego celem była ocena wybranej przez siebie drogi życia. Pytanie brzmiało: " Gdyby Pan miał wybierać ponownie kierunek studiów, czy wybrałby Pan uczelnię wojskową " ?

Wyniki przedstawia tabela 6.

Tabela nr 6.

Czy wybrałbym ponownie uczelnię wojskową ?

Lp.	Treść odpowiedzi	Odpowiedź w %
1.	Tak	10
2.	Raczej tak	29
3.	Nie	20
4.	Raczej nie	17
5.	Trudno mi powiedzieć	24
	Razem	100%

Z powyższej tabeli wynika, że 39% podchorążych czwartego roku wybrałaby ponownie WAT, ale również duży odsetek - 37% odpowiedziało nie. Niezdecydowanych była dość liczna grupa - 24%. Dane te powinny stanowić przesłankę do głębszej refleksji na temat dalszego kształcenia podchorążych.

PRZYPISY DO ROZDZIAŁU DRUGIEGO

1. B.Ziantara: Henryk Brodaty i jego czasy, Warszawa 1972 s.7
2. J.Topolski: Świat bez historii, Warszawa 1972 s.6
3. Por. J.Topolski: op.cit., s.7.
4. M.Oakeshoff: The Activity of Being an Historian, (w:) Rationalism in Politics an Other Essays, London 1967.
5. Por. np. artykuły: W.Giełżyński: Historia kulą w nogi. " Odra " 1972 nr 3 " Czemu służy Historia "? "Literatura" 1974 nr 17; J.Mikke: Dlaczego młodzież nie lubi historii ? " Kultura " 1975 nr 17.
6. J.Szacki: Wstęp (w:) Tradycja i nowoczesność. Wyboru dokonali J.Kurczewski i J.Szacki, Warszawa 1984 s.10.
7. Por. Metody badań socjologicznych, red. S.Nowak, Warszawa 1965.
8. T.Pilch: Zasady badań pedagogicznych, Wrocław 1977. Wiele ustaleń metodologicznych zawiera też zbiorowa praca: Metodologia badań w dydaktyce historii. Materiały z konferencji naukowej, red. J.Rulka, Toruń 1989.
9. Tamże, s.42.

III. ZAKRES I KIERUNKI ZAINTERESOWAŃ HISTORYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

Od początku lat osiemdziesiątych notuje się stały wzrost zainteresowania młodego pokolenia historią własnego kraju. Przyczyn tego pozytywnego skądinąd zjawiska jest wiele. Najważniejsza z nich to stale pogłębiający się proces ukazywania czasami szerszej, czasami innej niż dotychczas, oficjalnej wersji różnych wydarzeń historycznych. Znajduje to swoje odbicie w tak zwanej świadomości historycznej podchorążych.

Świadomość historyczna, a szczególnie jej komponent poznawczy i oceniająco-motywacyjny wzbudzać może jednak w świetle badań wiele wątpliwości czy nawet niepokoju (1). Odpowiedzią na owe wątpliwości może być wypowiedź felietonisty Tygodnika Powszechnego. " A ja się pytam, skąd ma być u tej młodzieży " świadomość historyczna ", skoro przez 40 lat bujano kolejne pokolenia, ucząc je na różne sposoby fałszywej historii i fałszywych hierarchii narodowych, a teraz nagle poczęstowano potężną porcją długo ukazywanej prawdy " (2). Bez względu na różnorodne interpretacje źródeł wzrostu zainteresowań podchorążych przeszłością stwierdzić należy, iż samo w sobie zjawisko to może cieszyć, i to nie tylko wykładowców historii.

Faktem pozytywnym jest to, iż większość podchorążych objętych badaniami, wykazuje zainteresowanie historią własnego

kraju.
Odpowiedź na pytanie, czego przede wszystkim podchorążowie oczekują od historii, jak jest ona przez nich traktowana poprzedzimy jednak kilkoma wypowiedziami odnoszącymi się do zainteresowań w ogóle.

Otóż według J.Maternickiego " mamy tu do czynienia z bardzo różnymi sytuacjami. Są narody szczęśliwe, zadowolone ze swej sytuacji, myślące bardziej perspektywicznie niż retrospektywnie i narody nieszczęśliwe, żyjące w dużej mierze w przeszłości niespokojne o swoją przyszłość.
Generalnie jednak biorąc, świadomość historyczna spaja naród duchowo, dodaje mu wiarę we własne siły, sankcjonuje przyjęty przezeń system wartości, tłumaczy niepowodzenia, podnosi zasługi, wskazuje drogi dalszego rozwoju " (3).

W przekonaniu Bogdana Suchodolskiego - " zainteresowania wielu ludzi prowadzą nie ku temu, aby posiąść wiedzę o tym co było, lecz ku temu, aby w tej wiedzy odnaleść to, co jest trwałym elementem ludzkiego życia.
Zauważono już dawno i słusznie, że wielkich historyków rzymskich warto czytać nie dlatego, że opowiadają o minionych i nieważnych już dziś wydarzeniach, lecz dlatego, że przedstawiają mechanizm życia politycznego i społecznego, motywacje działań rządzących i rządzonych, sprzeczności interesów i ambicji (...).
W takiej interpretacji historia przestaje być " czystą " historią, to znaczy relacją o tym, co się działo, zmienia się

w informacje o faktach mających świadczyć o trwałości - czy zmienności - ludzkiej natury w działaniach społecznych, informację z pogranicza psychologii i socjologii " (4).

Podobne poglądy głosi publicysta J.J.Jerz.
Jego zdaniem - " obowiązkiem badacza - pisarza jest zainteresowanie (a nie zanudzanie) czytelnika nie tylko profesjonalnego, zbliżenie go do czasów przeszłych i ludzi dawnych epok i lat. Dla zwiększenia poczytności książki (co ważne jest choćby dla upowszechniania wiedzy o przeszłości kultury) istotna będzie nie tylko jej forma - język, styl, konstrukcja, ale również i przede wszystkim - problematyka.
Najbardziej interesujący w procesie historycznym jest przecież uwikłany weń człowiek " (5).

Wiedza o zainteresowaniach badanych pochodzi z badań ankietowych, wywiadów prowadzonych z podchorążymi oraz obserwacji uczestniczącej.
Wyróżnienie ze struktury świadomości historycznej komponentu poznawczego nie należało do przedsięwzięć łatwych zwłaszcza, że podmiot świadomości ma zainteresowania techniczne a przedmiotem badań są zjawiska historyczne.

3.1. GENEZA ZAINTERESOWAŃ HISTORYCZNYCH

Analiza społecznego zainteresowania historią jest dość złożona ze względu na ograniczony stopień bezpośredniej porównywalności wypowiedzi badanych.

Pierwsze badania stanu społecznych zainteresowań historią Polski przeprowadzono w latach 1964 - 1965 na reprezentatywnych próbach populacji wiejskiej i miejskiej próbie inteligencji z wyższym wykształceniem.
Głównym rezultatem tych badań było ustalenie ogólnego zakresu chronologicznego zainteresowań historycznych.

W 1964 r. 18% mieszkańców wsi deklarowało zainteresowanie XX wiekiem, okresami dawniejszymi 23%, zaś prawie połowa (48%) jednakowo interesowała się dawnymi i nowymi czasami" (6). Ogółem nieco więcej badanych interesowało się czasami dawnymi niż XX wiekiem.
Na podstawie zrealizowanych w tym samym czasie badań wśród mieszkańców miast wyodrębniono dwie grupy liczące po 45% ogółu zbiorowości. Jedna interesowała się ostatnim 50 - leciem (od 1914 r.), a druga okresem wcześniejszym.
Obserwowany wpływ poziomu wyksztacenia na zainteresowania historyczne skłonił autorkę do przyjęcia hipotezy, że " progiem, po przekroczeniu którego wzrasta zainteresowanie przeszłością, jest wykształcenie średnie rozszerzające na tyle naszą znajomość historii, by wzbudzić zainteresowanie nią " (7).

W badaniach z 1965 roku nad zainteresowaniami historycznymi inteligencji z wyższym wykształceniem po raz pierwszy ustalono ich zasięg. Na pytanie: " Czy interesuje się Pan(i) historią?", uzyskano następujący rozkład odpowiedzi:
" tak bardzo " - 38%; " tak trochę " - 60% i " nie, wcale " - 2% " (8).
Zasięg zainteresowań historycznych wśród inteligencji był więc niemal powszechny, ale intensywne nasilenie tych zjawisk odnotowano tylko u części badanych, przekraczającej nieco 1/3 ogółu.

Chronologiczny zakres tych zainteresowań przedstawiał się następująco: zainteresowania wyłącznie dalszą przeszłością (przed XX wiekiem) - 41%; zainteresowania tak dalszą przeszłością, jak i XX wiekiem - 27%; zainteresowanie wyłącznie XX wiekiem - 26%; wypowiedzi nie dające się sklasyfikować i nie interesujący się historią - 6% " (9).
Uzyskany rozkład odpowiedzi wykazał przewagę zainteresowań dalszą przeszłością nad zainteresowaniami XX wiekiem. Ogółem zainteresowania dalszymi czasami zgłaszało 68% respondentów, a wiekiem XX - 53%.

Badania wśród inteligencji z połowy lat sześćdziesiątych pozwoliły też zauważyć, że zainteresowania historyczne zależne są od wieku i zawodu. Najmłodsi respondenci rzadziej deklarowali zainteresowania historyczne niż starsi.
Mniejsze zainteresowania historią wiązały się zarówno z młodszym

wiekiem, jak też ze zmianą orientacji zawodowej, tzn. zdecydowanej przewagi inżynierów nad humanistami w młodszych rocznikach.

W badaniach studentów uczelni warszawskich, przeprowadzonych w 1977 roku i pomyślnych jako kontynuacja wcześniejszych badań nad świadomością historyczną inteligencji, odnotowano spadek zainteresowań historycznych. " Pragnę zwrócić uwagę - pisała B.Szacka - na bardzo wyraźny spadek zainteresowań historycznych wśród badanej populacji studenckiej. Zjawisko spadku zainteresowań historycznych w młodszych pokoleniach przejawiło się już wcześniej w badaniach z 1965 r. - im młodsze roczniki, tym mniejsze było zainteresowania historią " (10). Zmniejszenie się zainteresowań historycznych miało określone konsekwencje dla świadomości i kultury historycznej badanych. Wiązało się to ze skróceniem horyzontu czasowego zainteresowań i tendencją do posługiwania się faktami raczej z bliższej niż dalszej przeszłości. Spadek zainteresowań historycznych oznaczał obniżenie poziomu wiedzy o przeszłości Polski. Dysponowanie mniejszym zestawem faktów historycznych znacznie ograniczało posługiwanie się nimi jako symbolami określonych wartości, a tym samym nie było obojętne dla kształtu świadomości historycznej.

W prezentowanych badaniach J.Possart i B.Szackiej zainteresowania XX wiekiem sprowadzały się najczęściej do okresu II wojny światowej. Fakt ten potwierdził się w badaniach J.Szackiego, przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie społe-

czeństwa w 1970 r. Wykazały one, że obiektem największego zainteresowania społeczeństwa polskiego był okres II wojny światowej. Zainteresowania tematyką historyczną były prawie równie częste na wsi, jak i w mieście.
Tematyką tę częściej interesowali się mężczyźni niż kobiety. Ponadto zainteresowania historyczne bardzo silnie wiązały się z istnieniem ustnej tradycji rodzinnej " (11).

Niezbyt częste podejmowanie rozmów o przeszłości wiąże się z niewielkim poziomem zainteresowań społeczeństwa historią. Ogólnopolskie badania CBOS z 1987 r. wykazały, że tylko 4% ogółu społeczeństwa określiło swoje zainteresowanie historią jako " bardzo duże " i 11% - jako " duże ". Znacznie częściej określano zainteresowania jako " średnie " (44%), lub jako " niewielkie " (27%). W ogóle nie interesowało się historią 11% badanych " (12).

Powyższe dane świadczą o tym, że spadek zainteresowań historycznych, obserwowany przez B.Szacką w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, postępował nadal w latach osiemdziesiątych. Wyraźnym przykładem jest zmniejszenie się odsetka osób prezentujących wysoki poziom zainteresowań historią Polski z 15% w 1983 r. do 4% w 1987 roku. W tym czasie odsetek osób w ogóle nie interesujących się historią wzrósł z 5% do 11%.

Przejdziemy teraz do analizy zainteresowań historycznych podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej.

Pierwsze pytanie, które zadano respondentom brzmiało :

" Czy interesuje się Pan historią ? ".

Uzyskano następujące odpowiedzi:

Dane w %

	I rok	IV rok
- tak, bardzo -	11,5	21,9
- tak, trochę -	51,3	58,1
- raczej nie -	31,9	13,3
- wcale -	5,3	6,7
Razem :	100	100

Z badań przeprowadzonych wśród podchorążych pierwszego i czwartego roku studiów wynika, że ponad 1/2 badanych wyraża zainteresowanie historią, brak zainteresowania deklaruje odpowiednio - 31,9%; 13,3% oraz całkowity brak zainteresowania - 5,3% ; 6,3%.

Co prawda wyniki są bardziej korzystne od tych, które uzyskano w badaniach ogólnopolskich, ale biorąc pod uwagę fakt, że słuchaczami uczelni wojskowej jest młodzież przejawiająca pozytywne postawy wobec tradycji, to stwierdzić należy, że nie są one zadowalające. Wyniki badań wskazują ponadto, że słuchacze czwartego roku studiów są bardziej zainteresowani historią od swych kolegów z pierwszego roku. Wpływ na to ma edukacja historyczna w uczelni.

Podczas prowadzonych wywiadów, mniejsze zainteresowanie powyższą problematyką podchorążowie argumentowali następująco:

- " W moim domu mało mówiło się o historii, także i ja nie przejawiam w tym zakresie zainteresowań ";
- " Zajęcia z historii w szkole średniej były prowadzone zbyt szablonowo i to mnie zniechęciło do niej ";
- " Moim głównym zainteresowaniem jest technika, natomiast wydarzenia historyczne przyjmuję tylko w formie informacji dla mnie niezbędnych ".

Kolejne wypowiedzi badanych związane są z zainteresowaniem historii świata i historii Polski. W związku z tym zadano podchorążym pytanie, które brzmiało: " Jaki okres historyczny najbardziej Pana interesuje ? ".
Uzyskano następujące odpowiedzi.

Dane w %

	I rok	IV rok
- z historii Polski -	56,6	61,0
- z historii świata -	43,4	39,0
Razem :	100	100

Większe zainteresowanie badani wykazali historią Polski, niż historią świata.

Uważamy, że zainteresowanie historią Polski wśród podchorążych jest zjawiskiem bardzo pożądanym. Nic tak nie integruje narodu przy rozwiązywaniu współczesnych problemów polityczno-gospodarczych, jak właśnie znajomość i eksponowanie pozytywnych elementów tradycji. Również i w tym przypadku podchorążowie czwartego roku okazali większe zainteresowanie historią Polski niż ich młodsi koledzy.

Kolejne i pokrewne zarazem pytanie dotyczące zainteresowań historycznych podchorążych odnosiło się do wydarzeń z historii Polski, które należałoby obchodzić bardzo uroczyście.

Tabela nr 6 a

Lp.	Jakie wydarzenia z historii Polski powinniśmy obchodzić bardzo uroczyście	Dane w %	
		I rok	IV rok
1.	Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r.	38,1	50,5
2.	Rocznica Konstytucji 3-maja	46,0	44,8
3.	Zwycięstwo nad faszyzmem - 9 maja	16,3	10,5
4.	Bitwa pod Grunwaldem - 1410	11,5	7,6
5.	Chrzest Polski - 966 r.	8,8	2,9

Uwaga: Pytanie miało charakter otwarty.

Zawarte w tabeli wyniki są interesującym zestawieniem stosunku badanych do wydarzeń historycznych.
Wyniki badań są bardzo zróżnicowane między podchorążymi pierwszego roku a ich starszymi kolegami.

Za odzyskaniem przez Polskę niepodległości w 1918 r. jako wydarzeniem, które należy obchodzić bardzo uroczyście, podchorążowie pierwszego roku zadeklarowali się w 38,1%, zaś czwarty rocznik w 50,5%. Przewaga czwartego rocznika wynika z większej wiedzy, jaką podchorążowie posiadają na ten temat. Poza tym jest to okres bliższy współczesności, którym podchorążowie interesują się bardziej niż czasami dawniejszymi.
Za uroczystymi obchodami Konstytucji 3-maja wypowiedziało się odpowiednio - 46,0%; 44,8% podchorążych. W zestawieniu tym nie ma dużych rozbieżności między rocznikami.
Nieco mniejsze zainteresowanie wzbudzają obchody dnia zwycięstwa 9-maja - 16,8%; 10,5%, bitwy pod Grunwaldem 1410 r. - 11,5%; 7,6% i najmniejsze Chrztu Polski - 8,8% i 2,9%.

Z całokształtu danych wynika, że podchorążowie najbardziej preferują uroczystości z okazji odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. oraz Konstytucję 3-maja 1791 r.
Na poglądy dotyczące powyższej tematyki może mieć wpływ typ ukończenia szkoły średniej, gdzie podchorążowie pierwszego roku w przeważającej większości ukończyli szkoły techniczne. Natomiast podchorążowie czwartego roku szkoły ogólnokształcące. Nie bez znaczenia jest również fakt oddziaływania na podchorążych pierwszego roku w mniejszym stopniu i na podchorążych starszego roku w większym stopniu, edukacji historycznej w trakcie trwania studiów.

Następne pytania wyrażają możliwość zamówienia bardzo dobrego filmu, programu telewizyjnego o tematyce historycznej z dowolnie wybranego przez siebie okresu.
Rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 7.

Tabela nr 7

Lp.	Temat filmu, programu TV z następującego okresu	Dane w %	
		I rok	IV rok
1.	II wojna światowa	16,8	32,4
2.	Bardzo dawna historia (do końca XV wieku)	29,2	15,2
3.	Polska szlachecka	9,7	10,5
4.	Okres współczesnej Polski	8,8	9,5
5.	Polska międzywojenna	9,7	4,8
6.	Powstanie Polski Ludowej	8,0	4,8
7.	Polska pod zaborami	5,3	5,7
8.	Trudno powiedzieć	-	-
	Razem:	100	100

Z analizy tabeli wynika, że podchorążowie pierwszego roku wybraliby film lub program przedstawiający dawną historię (do końca XV wieku) Polski. Natomiast wśród podchorążych czwartego roku największym zainteresowaniem cieszy się okres II wojny światowej. I tak w następnej kolejności podchorążowie pierwszego roku jako interesujący okres podkreślają II wojnę światową, a ich starsi koledzy bardzo dawną historię (do końca XV wieku). Okresy historyczne cieszące się mniejszą popularnością to: Polska szlachecka, Polska międzywojenna, współczesna Polska, powstanie Polski Ludowej.
Powyższe wyniki badań dowodzą, że największym zainteresowaniem cieszył się okres II wojny światowej oraz bardzo dawna historia (do XV wieku) Polski.

Kontynuacją tego problemu było pytanie otwarte:
" Jakich konkretnych wydarzeń i postaci dotyczyłby zamówiony przez Pana film (program) ?".

Wypowiedzi zestawiono następująco:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- Inwazji ZSRR na Polskę w 1939 r. -	5,3	3,8
- Dziejów Piastów -	9,7	11,4
- Polaków o orientacji prolondyńskiej -	0,9	14,3

Powyższe dane wskazują, że podchorążowie pierwszego roku najchętniej zamówiliby film (program) z dziejów Piastów oraz z okresu Inwazji ZSRR na Polskę w 1939 r. Natomiast podchorążowie czwartego roku wykazują zainteresowanie Polakami o orientacji prolondyńskiej i w następnej kolejności dziejami Piastów. W następnej kolejności znajduje się dopiero Inwazja ZSRR na Polskę w 1939 r.

Tak więc analiza dwóch kolejnych pytań dowodzi, że podchorążowie pierwszego roku interesują się bardzo dawną historią Polski (dziejami Piastów) a z kolei ich starsi koledzy wolą okres II wojny światowej.

W czasie prowadzonych wywiadów i rozmów na temat zainteresowań dziejów historii Polski zanotowano niektóre wypowiedzi:

1. Podchorążowie pierwszego roku:
   - " Interesuję się historią Polski z dziejów Piastów, ponieważ w tym czasie rodziła się potęga naszego państwa i ciekaw jestem jakie mechanizmy temu towarzyszyły ";
   - " Historia powstania państwa polskiego zawsze mnie fascynowała i gdyby była możliwość, to chciałbym poznać ten okres bardziej szczegółowo ".
2. Podchorążowie czwartego roku:
   - " Tyle kłamano na temat okresu 1939 - 1945, że przyszedł nareszcie okres, w którym mogę poznać prawdę ".

3.2. STOSUNEK DO PRZESZŁOŚCI I ŹRÓDŁA WIEDZY HISTORYCZNEJ

Przeszłość jako całość, poszczególne jej fragmenty oraz proces historyczny są przedmiotami wartościowania. Zachodzące w czasie zmiany, a także minione fakty opatrywane są przez członków grupy dodatnim lub ujemnym znakiem wartościującym. Z wartościowaniem wiążą się emocje - psychologiczne reakcje akceptacji bądź niechęci.

Obecność emocji i wartości jest przyczyną uproszczeń, sprawia, że członkowie grupy często postrzegają minione fakty i procesy dziejowe w sposób jednostronny i nadają im jednoznaczny sens. Nazwy wydarzeń historycznych, przeszłych stanów faktycznych, instytucji i organizacji, a także nazwiska ludzi stają się symbolami oznaczającymi aktualne wartości społeczne oraz akceptowane lub odrzucane wzory myślenia, postępowania czy reagowania. Świadomość historyczna jest zatem częścią światopoglądu, a badania nad nią pozwalają na poznanie systemu wartości obowiązującego w teraźniejszości.

Interesował nas problem, w jakim stopniu występujące wśród badanych powszechne zainteresowanie historią wywiera wpływ na kierunek jej myślenia o Polsce. Staraliśmy się dociec, czy występuje w tym myśleniu orientacja na przeszłość, teraźniejszość czy przyszłość ?

Poszukując odpowiedzi na tak sformułowany problem zapytaliśmy

podchorążych: " Gdyby można było wybierać, to w jakich czasach chciałby Pan żyć ? ".

Rozkład odpowiedzi ilustruje nam tabela 8.

Tabela nr 8

Lp.	Okres historyczny, w którym chciałbym żyć	Dane w %	
		I rok	IV rok
1.	W obecnych czasach	29,2	32,4
2.	W przyszłości np. za 100 lat	29,2	21,9
3.	Trudno mi powiedzieć	20,3	28,6
4.	W dawnej przeszłości	13,3	9,5
5.	W jakimś innym, specjalnie wybranym okresie	5,3	5,7
6.	W takich czasach jak okres międzywojenny	2,7	1,9
	Razem:	100	100

Prezentowane wyniki badań ujawniają, że podchorążowie zarówno pierwszego jak i czwartego roku, gdyby mieli do wyboru

to przede wszystkim chcieliby żyć w obecnych czasach. W następnej kolejności podchorążowie wybrali okres w przyszłości np. za 100 lat. Na nieco dalszej pozycji znalazła się dawna przeszłość oraz jakiś inny, specjalnie wybrany okres i na samym końcu znalazł się okres międzywojenny.

Uzyskane wyniki badań prowadzą do pewnej refleksji. Okazuje się, że przeczą one tezie lansowanej przez niektóre środowiska, jakoby młode pokolenie szukało w historii ucieczki od złożonej i trudnej rzeczywistości społeczno-politycznej. Raczej skłonni bylibyśmy zaakceptować stwierdzenie, że jeżeli już podchorążowie uciekają od współczesności, to zdecydowanie częściej w przyszłość niż w przeszłość.

A oto kilka wypowiedzi:

- " Uważam, że każdy okres, w którym się żyje, jest dobry i tylko od nas zależy, jak będzie on przebiegał ";
- " Choć przeszłość jest bardziej romantyczna i fascynująca, to jednak nie potrafię wyobrazić sobie życia bez dzisiejszych zdobyczy techniki ".

A oto wypowiedzi sympatyków życia w przyszłości:

- " Uważam, że te czasy będą bardziej unormowane, będą jasne reguły funkcjonowania państwa we wszystkich dziedzinach. Każdy będzie wiedział, na co może liczyć, co robić i jak robić ";
- " Dlatego, że ludzkość wbrew pozorom ciągle " idzie do przodu ", tworzy świat wokół siebie ciekawszy ".

Tak więc uzyskane wyniki ujawniają, że okres, w którym chcieliby żyć, to przede wszystkim współczesność i przyszłość. Warto również podkreślić, że chęć życia w czasach współczesnych częściej deklarują podchorążowie czwartego roku niż pierwszego.

Z kolei zapytano respondentów, kiedy ludzie byli bardziej szczęśliwi. Na tak postawione pytanie uzyskano następujące odpowiedzi.

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- ludzie są teraz bardziej szczęśliwi niż dawniej -	5,3	4,8
- ludzie są teraz mniej szczęśliwi -	19,5	15,2
- nie widzę różnicy -	41,6	41,9
- trudno powiedzieć -	33,6	38,1
Razem:	100	100

Na podstawie uzyskanych wyników nie stwierdza się szczególnych preferencji dla żadnego okresu.
Prawie 1/2 badanych nie widzi różnicy między szczęściem dawniej a teraz. Dość liczne grono badanych nie miało w ogóle

zdania w tej sprawie. Natomiast znikoma ilość respondentów stwierdziła, że ludzie są teraz bardziej szczęśliwi niż dawniej. Również nieduży odsetek badanych uważa, że ludzie są teraz mniej szczęśliwi. W większym stopniu podzielają ten pogląd podchorążowie pierwszego roku niż czwartego. Mogłoby się wydawać, że stwierdzenia te występują w sprzeczności z wypowiedziami poprzedniego pytania, gdzie prawie 1/3 respondentów podkreśliła chęć życia w czasach współczesnych. Różnica poglądów dotyczących współczesności wskazywać może jedynie, że bez względu na aktualne uciążliwości, badani wolą żyć w teraźniejszości.

Niezbyt częste podejmowanie rozmów o przeszłości wiąże się na ogół z niewielkim poziomem zainteresowań historią. Staraliśmy się dowiedzieć, czy w domach rodzinnych naszych respondentów mówiło się o przeszłości.

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- Tak, często -	31,0	39,0
- Tak, ale dość rzadko -	46,0	35,2
- Raczej nie -	16,8	20,0
- Zdecydowanie nie -	6,2	5,8
Razem:	100	100

Powyższe wyniki wskazują, że w domach rodzinnych podchorążych dość często mówiło się o przeszłości. Prawie 1/3 badanych z pierwszego roku i ponad 1/3 z czwartego stwierdziła, że w ich domach mówiło się często o przeszłości. Najczęściej wskazywano na sporadyczne rozmowy na ten temat. Stwierdzeń negujących tego rodzaju rozmowy było również dużo. Stwierdzić należy, że wypowiedzi zarówno pierwszego jak i czwartego rocznika są mniej więcej podobne. Rozbieżności powstają natomiast wśród podchorążych pierwszego roku studiów, które obrazuje tabela 9.

Tabela nr 9

Pochodzenie a zainteresowanie historyczne podchorążych pierwszego roku.

Dane w %

Lp.	Czy w domu rodzinnym mówiło się o przeszłości	pochodzenie		
		robotn.	chłop.	intelig.
1.	Tak, często	27,9	43,8	51,3
2.	Tak, ale dość rzadko	37,2	37,5	35,9
3.	Raczej nie	34,9	18,7	12,8
4.	Zdecydowanie nie	-	-	
	Razem:	100	100	100

Dokonana analiza korelacji zmiennych niezależnych ze znajomością kategorii wykazała (potwierdzają to zastosowane testy statystyczne " chi - kwadrat " i Cramera oraz poziom istotności), że decydującym czynnikiem jest pochodzenie społeczne. Nie odgrywa tutaj praktycznie żadnej roli miejsce zamieszkania.

Analiza wyników pozwala stwierdzić, że rozmowy o przeszłości prowadzono najczęściej w rodzinach inteligenckich (53,1%), nieco rzadziej w rodzinach chłopskich (43,8%) i najmniej mówiło się o przeszłości w rodzinach robotniczych. " Raczej nie " mówiło się o przeszłości w środowisku robotniczym (34,9%), chłopskim (18,7%) i inteligenckim (12,8%). Analiza tej wypowiedzi wskazuje, że w domach robotniczych najmniej mówi się o przeszłości.

Podchorążym zadaliśmy również pytanie:

" Jedni ludzie łatwo przywiązują się do wszystkiego, niechętnie rozstają się ze starymi rzeczami i nie lubią niczego zmieniać. Inni natomiast, jeżeli ich na to stać, chcieliby mieć wszystko jak najnowsze. Która z tych postaw jest Panu bliższa ? ".

Uzyskaliśmy następujące wyniki:

		Dane w %	
		I rok	IV rok
- nie lubię zmian	-	-	6,7
- jestem zawsze za nowością	-	30,1	21,6
- zależy od okoliczności	-	67,3	61,9
- trudno powiedzieć	-	2,6	9,8
	Razem:	100	100

Z powyższej analizy wynika, że podchorążowie pierwszego jak i czwartego roku w przeważającej większości lubią zmiany w zależności od okoliczności (67,3% ; 61,9%).
Na nieco niższym poziomie znalazła się postawa deklarująca gotowość za nowością (30,1% ; 21,6%), przy czym gotowość tę bardziej wyrazili podchorążowie pierwszego roku niż ich starsi koledzy. " Nie lubię zmian " - wyrazili tylko podchorążowie czwartego roku (6,7%). Natomiast " trudno powiedzieć " zadeklarowało większy odsetek podchorążych czwartego roku niż pierwszego (2,6% ; 8,8%).
W dotychczasowej analizie staraliśmy się przedstawić stosunek podchorążych do przeszłości własnego kraju. Chcemy dowiedzieć się również, jaki jest stosunek podchorążych do potrzeby ochrony zabytków.
Postawiono więc pytanie: " Co roku wydaje się wielkie sumy na odbudowę zabytków. Czy uważa Pan, że ? ":

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- na takie cele zawsze warto i należy wydawać pieniądze	74,3	65,7
- należy z tym poczekać, aż zaspokoi się inne ważniejsze potrzeby	17,7	18,1
- lepiej z tego zrezygnować i przeznaczyć pieniądze na inne cele	-	1,9
- nie mam zdania w tej sprawie	8,0	14,3
Razem:	100	100

Na podstawie uzyskanych wyników można wysunąć wniosek, że badani w zdecydowanej większości (74,3% ; 65,7%) widzą potrzebę wydawania pięniędzy na odbudowę zabytków.
Pewne, niewielkie zresztą, zróżnicowanie wyników występuje między podchorążymi pierwszego a czwartego roku na korzyść tego pierwszego. Może to jedynie dowodzić, że podchorążowie pierwszego roku bardziej wierzą od swych starszych kolegów, że na takie cele zawsze warto wydawać pieniądze.
W czasie prowadzonych wywiadów podchorążowie argumentowali potrzebę wydawania pieniędzy na zabytki następująco:

- " Jeśli przestaniemy dbać o nasze zabytki kultury narodowej, to dla przyszłych pokoleń niewiele po nas zostanie ".

Dalsze wypowiedzi świadczą o tym, że należy poczekać z odbudową zabytków, aż zaspokoi się inne ważniejsze potrzeby (17,7% ; 18,1%).
Kolejne wyniki związane są z wypowiedziami, że lepiej zrezygnować z wydatków na zabytki i przeznaczyć pieniądze na inne cele. Brak wskazań wśród podchorążych pierwszego roku dowodzi, że nie dopuszczają oni takiej możliwości.
Jedynie 1,9% słuchaczy czwartego roku uważa, że można poczekać i pieniądze przeznaczyć na inne cele.
Mimo pewnego zróżnicowania wypowiedzi podchorążowie zarówno pierwszego jak i czwartego roku studiów są przekonani, że na ochronę zabytków nie należy żałować pieniędzy.

Z dotychczasowych badań empirycznych wynika, iż źródłem wiedzy historycznej dla młodego pokolenia są: środowisko rodzin-

ne, rówieśnicze a także szkoła.

Obecnie dąży się do racjonalizacji świadomości historycznej młodego pokolenia. Chodzi o to, by młodzież w pełni świadomie posługiwała się wiedzą historyczną i ocenami przeszłości.
" Gdyby zaś to posługiwanie się nie było mącone emocjami tak, aby w sposób najprostszy wieść do złożonego celu, mielibyśmy do czynienia z działaniami racjonalnymi. Jeżeli na dodatek założyć, że owo działanie racjonalne oparte jest na wiedzy w pełni adekwatnej, idealizacja byłaby co najmniej podwójna " (13).

Dążenie do racjonalizacji poglądów młodzieży dotyczących przeszłości implikowane jest z jednej strony przez dostęp młodego pokolenia do źródeł wiedzy historycznej, z drugiej zaś przez jakość tych źródeł. Ocena źródeł wiedzy historycznej dokonywana przez podchorążych jest bardzo istotna.
Żaden, nawet najlepszy, program edukacji nie przyniesie efektów, jeżeli instytucje czy organizacje go realizujące wzbudzać będą nieufność, wywoływać sceptycyzm czy politowanie.

W jaki sposób podchorążowie realizują najchętniej swoje, tak powszechnie występujące, zainteresowanie przeszłością ?
Odpowiedź na to pytanie ilustruje tabela 10.

Tabela nr 10

Sposoby upowszechniania wiedzy historycznej

Lp.	Wyszczególnienie	Dane w %	
		I rok	IV rok
1.	Opowiadania bezpośrednich świadków wydarzeń	53,1	38,1
2.	Nauka w uczelni	26,5	14,3
3.	Książki popularno-naukowe, pamiętniki, dokumenty	45,1	41,0
4.	Powieść, literatura piękna	33,6	21,0
5.	Prasa, radio, TV	30,1	30,5
6.	Film historyczny	57,5	57,1
7.	Inne źródła	0,9	7,6

Uwaga: Było to pytanie z wyborem wielokrotnym, a więc odpowiedzi nie sumuje się do 100.

Ulubione przez podchorążych źródła wiedzy historycznej to głównie opowiadania bezpośrednich świadków wydarzeń oraz filmy historyczne. Przy czym film historyczny cieszył się nieco większym zainteresowaniem (57,5% ; 57,1%), a opowiadanie bezpośrednich świadków wydarzeń mniejszym (53,1% ; 38,1%).

Ponadto warto podkreślić, że podchorążowie pierwszego roku częściej wskazywali na opowiadania bezpośrednich uczestników jako źródło wiedzy historycznej, niż ich starsi koledzy. Również dużym zainteresowaniem cieszyły się książki popularnonaukowe, pamiętniki, dokumenty (45, 1% ; 41%) oraz powieść, literatura piękna (33,6% ; 21,0%).
Nieco mniejsze zainteresowanie jako źródło upowszechniania wiedzy historycznej zyskała prasa, radio, TV (30,1% ; 30,5%) i najmniejsze nauka w szkole.
Powyższe wyniki świadczą o tym, że brak zaufania do edukacji historycznej w szkole jest nadal widoczny.
Nie wróży to szybkich efektów prób racjonalizacji poglądów podchorążych na przeszłość. Bowiem uczelnia jest w naszej rzeczywistości jednym ogniwem, gdzie realizowany proces dydaktyczno-wychowawczy ma charakter permanentny i w miarę uporządkowany.

Stosunkowo mała jest również ilość podchorążych traktujących prasę, radio, TV jako ulubione źródło wiedzy historycznej. Ma na to wpływ wiele czynników - także obniżenie zaufania do nich. Przede wszystkim jednak programy lansowane przez prasę, radio, TV nie zawsze trafiają w gusta podchorążych.

Znając źródła wiedzy historycznej badanych, interesująca wydaje się próba odpowiedzi na pytanie, czy są takie wydarzenia, o których chcieliby otrzymać więcej informacji.
Podchorążowie mieli trzy możliwości odpowiedzi.

Dane w %

	I rok	IV rok
- Tak -	72,6	61,0
- Nie -	5,3	10,5
- Trudno powiedzieć -	22,1	28,5
Razem:	100	100

Ponadto 1/3 badanych (zwłaszcza podchorążych pierwszego roku) podkreśliła, że są takie wydarzenia, o których chcieliby więcej wiedzieć. Znikomy procent respondentów nie był zainteresowany nowymi informacjami (5,3% ; 10,5%). Natomiast duża liczba podchorążych była niezdecydowana (22,1% ; 28,5%).

Jak z powyższego wynika wśród podchorążych istnieje bardzo duże zainteresowanie historią. Tak więc przed dydaktyką oraz programem nauczania historii stoi ogromny problem, aby zaspokoić głód wiedzy badanych.

W czasie wywiadów i rozmów podchorążowie wskazywali na następujące wydarzenia historyczne, o których chcieliby więcej wiedzieć:

- Dzieje Piastów;

- okres międzywojenny;
- Katyń, okoliczności śmierci generała Sikorskiego, białe plamy z okresu II wojny światowej;
- wkroczenie wojsk radzieckich do Polski w 1944 r. i zachowanie się organów specjalnych w stosunku do przedstawicieli " obozu londyńskiego ".

3.3. OPINIE O PRZYDATNOŚCI WIEDZY HISTORYCZNEJ

Przedmiotem naszych zainteresowań była również opinia podchorążych o przydatności wiedzy historycznej. Jej znaczenie w życiu młodego pokolenia jest szczególne. Zakres i charakter wiedzy historycznej mają bowiem decydujący wpływ na proces kształtowania świadomości historycznej, decydują przede wszystkim o jej racjonalności.

Dotychczasowy kult postaw emocjonalnych, ofiarnych, bohaterskich, ponadracjonalnych, któremu posłużyła cała Polska kultura, w dalszym ciągu dominuje wśród podchorążych. Stąd między innymi tak duże zainteresowanie dziejami Polski z okresu Piastów oraz II wojną światową. Podchorążowie oceniając wydarzenia i postacie historyczne kierują się kryteriami emocjonalnymi. Pierwszy krok do częściowej choćby zmiany tego kryterium to wiedza. Posiadane wiadomości, adekwatne do osiągnięć historiografii, to postawa dominacji rozsądku nad uczuciami nie tylko w spojrzeniu na przeszłość.

Na pytanie, czy wiedza o przeszłości jest potrzebna współczesnemu człowiekowi, ponad 4/5 respondentów odpowiedziało - " bardzo potrzebna " (40,7% ; 38,1%);

- " raczej potrzebna " (46,9% ; 47,6%).

O tym, że wiedza o przeszłości jest - " niezbyt potrzebna " przekonanych było (8,8% ; 6,7%), że całkowicie jest zbędna

(0% ; 0%); - " trudno powiedzieć " (3,6% ; 7,6%).
Z przedstawionych danych wynika, że podchorążowie w zdecydowanej większości doceniają potrzebę wiedzy o przeszłości. Warto podkreślić, że nikt z respondentów nie uważał wiedzy historycznej za całkowicie zbędną. Tak więc wynik ten należy uznać za pozytywny.

Następne pytanie miało charakter otwarty i brzmiało: " Czy mógłby Pan powiedzieć, dlaczego tak uważa ?". Uzasadnienie podało 195 badanych, a więc około 80%. W wypowiedziach występowały najczęściej następujące opinie (niektórzy podchorążowie dawali kilkuwątkowe odpowiedzi):

- znajomość przeszłości pozwala uniknąć błędów poprzednich pokoleń i pozwala wyciągnąć wnioski (41,6% ; 46,7%);
- wiedza o przeszłości pozwala nam poznać tradycje (9,7% ; 17,1%);
- jest potrzebna dla pogłębienia wiedzy (11,5% ; 4,8%).

A oto kilka wypowiedzi podchorążych:

- " Uważam, że każdy Polak powinien wiedzieć, w jakim kraju żyje, jakie były losy jego narodu, a tym samym postępować tak, aby ugruntować lub poprawić reputację swego kraju ukształtowaną przez wieki ";
- " Człowiek, który nie szanuje przeszłości, nie jest godzien pamięci teraźniejszości oraz przyszłości ";

- " Każdy człowiek, choć trochę powinien znać historię, szczególnie swojego państwa ".

Kolejne pytanie dotyczyło upowszechniania wiedzy historycznej w Polsce i brzmiało:
" Co Pan sądzi o obecnym upowszechnianiu wiedzy historycznej w Polsce. Czy jest ona należyta ?".

Wypowiedzi podchorążych pierwszego i czwartego roku studiów były następujące:

Dane w %

	I rok	IV rok
1. Tak -	13,3	21,9
2. Nie -	49,6	34,3
3. Nie mam zdania -	37,1	43,8
Razem:	100	100

Prawie 1/2 słuchaczy pierwszego roku i 1/3 czwartego uważa, że wiedza historyczna w Polsce nie jest należycie upowszechniana. Dość nieznaczny procent respondentów stwierdza, że wiedza upowszechniana jest prawidłowo. Wypowiedzi te są nieco zróżnicowane między pierwszym a czwartym rokiem. Podchorążowie I roku bardziej negatywnie oceniają ten problem aniżeli

podchorążowie czwartego roku. Można zatem założyć, że podchorążowie czwartego roku wypowiadając się na ten temat mieli prawdopodobnie na myśli upowszechnianie wiedzy historycznej w swojej uczelni, dlatego wyniki są korzystniejsze. Zastanawiający jest również fakt, że dość liczna grupa podchorążych z pierwszego jak i czwartego roku była niezdecydowana. Neutralność ta, może być wyrazem raczej negatywnego stosunku respondentów, do upowszechniania wiedzy historycznej.

Następne pytania miały nam dostarczyć odpowiedzi, jak sami podchorążowie oceniają obecnie swoję wiedzę z zakresu historii.

Pierwsze pytanie brzmiało: " Jak ocenia Pan swoją wiedzę historyczną w momencie rozpoczęcia studiów w WAT ? ".

Ilościowy rozkład odpowiedzi wygląda następująco:

		Dane w %	
		I rok	IV rok
1. Bardzo duża	-	1,8	1,9
2. Duża	-	37,2	41,9
3. Niewielka	-	46,0	34,3
4. Żadna	-	1,8	1,0
5. Trudno powiedzieć	-	13,2	20,9
	Razem:	100	100

Powyższe dane pozwalają na stwierdzenie, że w momencie rozpoczęcia WAT podchorążowie posiadali niewielką wiedzę historyczną (46,0% ; 34,3%), przy czym procent wypowiedzi pierwszego roku jest większy niż czwartego. Warto w tym momencie przypomnieć, że podchorążowie pierwszego roku w zdecydowanej większości przybyli do WAT po szkołach średnich - technicznych, natomiast podchorążowie z czwartego roku skończyli w zdecydowanej większości szkoły średnie - ogólnokształcące. Miało to więc niewątpliwy wpływ na posiadaną przez podchorążych wiedzę historyczną. Również duży odsetek respondentów zadeklarowało się o posiadaniu dużej wiedzy (37,2% ; 41,9%). I w tym wypadku czwarty rok potwierdza większą wiedzę od swych młodszych kolegów.
Najmniej wskazywano poziom wiedzy " bardzo duży " (1,9% ; 1,9%) oraz wiedzy żadnej (1,8% ; 1,0%). Niezdecydowanych była spora grupa respondentów (13,2% ; 20,9%).

Pytanie uzupełniające zadano tylko podchorążym czwartego roku i brzmiało ono: " Jak obecnie ocenia Pan swoją wiedzę historyczną po 4 latach studiów w WAT ? ".

Zanotowano następujące odpowiedzi:

		Dane w %
1. Bardzo duża	-	18
2. Duża	-	65
3. Niewielka	-	2

Dane w %

4. Żadna - 15

5. Trudno powiedzieć - 0

Tak więc podchorążowie czwartego roku w zdecydowanej większości - 65% uważają, że po 4 latach studiów posiadają dużą wiedzę. Za bardzo dużą wiedzą wypowiedziało się również wielu, bo aż 18%. Nieco mniejszy procent podchorążych uważa swoją wiedzę historyczną jako żadną - 15%. Świadczy to, że podczas 4 - letnich studiów nie zdobyli żadnej wiedzy historycznej, co nie może być przecież prawdą. Z wyników nauczania historii za okres 1990/1991 wynika, że podchorążowie pierwszego roku uzyskali ocenę 3,92, a ich starsi koledzy w analogicznym okresie ocenę 4,43. Powyższe dane mogą więc sugerować, że zakres wiedzy podchorążych czwartego roku jest większy od ich młodszych kolegów.

Pocieszający jest fakt, że tylko 2% uważa swoją wiedzę historyczną za niewielką. Warto również zauważyć, że nikt z respondentów nie wybrał odpowiedzi " trodno powiedzieć ", co świadczyć może o tym, że po 4 latach nie ma już niezdecydowanych.

Powyższe pytania i odpowiedzi dowodzą, że o ile podchorążowie w momencie rozpoczęcia studiów posiadają wiedzę historyczną niewielką i dużą, o tyle po 4 latach studiów, aż 3/4 respondentów czwartego roku uważa, że ich wiedza jest duża i bardzo duża.

Zwróciliśmy się również z pytaniem do podchorążych: " Czy wydaje się Panu, że historia wojskowości jest niezbędna

każdemu oficerowi ? ".

Na tak postawione pytania uzyskano następujące odpowiedzi:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Tak -	37,2	41,9
2. Raczej tak -	38,1	31,4
3. Nie -	3,5	5,7
4. Raczej nie -	11,5	8,6
5. Trudno mi powiedzieć -	9,7	12,4
Razem:	100	100

W zdecydowanej większości podchorążowie pierwszego jak i czwartego roku studiów uważają, że historia wojskowości jest niezbędna każdemu oficerowi. Nieco mniej było deklaracji, że raczej nie (11,5% ; 8,6%) oraz nie (3,5% ; 5,7%). Również dość liczna była grupa niezdecydowanych (9,7% ; 12,4%).

Ogólnie należy stwierdzić, że wśród podchorążych istnieje duże zapotrzebowanie na historie wojskowości, czego dowodem są niektóre wypowiedzi:

- " Historia wojskowości jest niezbędna, ponieważ kształtuje osobowość przyszłego oficera. Nie wyobrażam sobie, aby absolwent uczelni wojskowej nic nie wiedział na temat historii

własnego wojska ";

- " Oficer powinien znać historię i tradycje swego zawodu, by wiedział czego ma bronić oraz by znał swoją wartość ";
- " Każdy oficer powinien znać historię powstania i rozwój wojska ";
- " Nie jest możliwe wykształcenie dobrego oficera, bez poparcia wiedzy teoretycznej doświadczeniami historycznymi ".

3.4. CHLUBNE WYDARZENIA Z DZIEJÓW ORĘŻA POLSKIEGO

Świadomość historyczna kształtuje się i rozwija wraz z procesem dziejowym. Wspólne bytowanie historyczne społeczeństwa znajduje swe odbicie w wyobrażeniach historycznych, ocenach i wizji zbiorowej przeszłości podzielonej przez członków tego społeczeństwa.

Jego dzieje obejmują różne dziedziny życia z całej przeszłości, lecz nie wszystkie zajmują jednakowe miejsce w świadomości społecznej. Różna jest intensywność i zasięg zaangażowania myślowego i emocjonalnego w poszczególne dziedziny historii. Wizja własnej historii funkcjonująca w świadomości społeczeństwa oparta jest na pewnych zasadach wybiórczości, zarówno problemowej, jak i chronologicznej. Zgodnie z nimi jedne elementy przeszłości są żywe w świadomości społecznej, nadaje się im duże znaczenie i pielęgnuje pamięć o nich, a inne ulegają zapomnieniu i słabo zaznaczają się w świadomości, choć niejednokrotnie są dobrze zbadane przez naukę i eksponowane jako dorobek historiografii.

Głównym elementem konstytuującym obraz przeszłości narodowej w świadomości społeczeństwa polskiego są dzieje wojen i walk zbrojnych. Teza ta znalazła potwierdzenie we wszystkich dotychczasowych badaniach socjologicznych nad świadomością historyczną, prowadzonych od prawie trzydziestu lat. Dominacja tradycji orężnych wśród polskich tradycji narodowych jest

charakterystyczną i stosunkowo trwałą cechą świadomości Polaków.

Zadaliśmy podchorążym pytanie: " Z jakiego okresu ceni Pan najbardziej tradycje oręża polskiego ? ".
Respondenci za najbardziej chlubne tradycje walk zbrojnych w naszej historii uznali:

Dane w %

	I rok	IV rok
- walki z okresu II wojny światowej (1939 - 1945);	65	58
- powstania narodowe (1795-1914);	48	44
- zwycięstwo pod Wiedniem z 1683 r.	20	26
- bitwa pod Grunwaldem z 1410 r.	24	21
- walki z okresu wojny z 1920 r.	10	14
- walki z okresu Bolesława Chrobrego.	8	6

Pytanie nie sumuje się do 100, miało charakter otwarty z wyborem wielokrotnym.

W uzyskanych wynikach szczególnie znamienna jest niezwykle wysoka pozycja tradycji oręża polskiego z okresu II wojny światowej. Prawie 3/4 badanych z pierwszego i ponad 1/2 z czwartego roku studiów dokonało wyboru tego okresu historycznego.

Stosunkowo wysoko oceniono też tradycje powstań narodowych. Również wysoką pozycję uzyskała bitwa pod Grunwaldem i zwycięstwo pod Wiedniem w 1683 r.
Na nieco niższej pozycji znajduje się wojna z 1920 r. oraz walki z okresu Bolesława Chrobrego.

W świetle analizy okazało się, że najwyższe oceny przyznane walkom zbrojnym z okresu II wojny światowej i powstaniom narodowym z okresu zaborów są powszechne w świadomości podchorążych i zajmują dwa kolejne miejsca w hierarchii chlubnych tradycji orężnych.
W niektórych wypowiedziach jak: " walki z okresu II wojny światowej ", " powstania narodowe " czy " bitwa pod Grunwaldem z 1410 r. " zanotowano pewne zróżnicowanie między wynikami pierwszego a czwartego roku, na korzyść tych pierwszych. Różnica ta wskazywać może na bardziej emocjonalny stosunek podchorążych pierwszego roku do tych wydarzeń. Również należy podkreślić, że o ile respondenci pierwszego roku deklarowali swoje zainteresowanie z historii Polski - okresem Piastów, to w temacie tradycji oręża polskiego wyraźnie eksponują II wojnę światową.

Następne pytanie brzmiało: " Które z bitew okresu II wojny światowej, z udziałem Polaków uważa Pan za najistotniejsze ? ".
Odpowiedzi respondentów przedstawiają się następująco:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- bitwa o Monte Cassino	41,6	45,0
- bitwa o Anglię	39,8	28,6
- bitwa o Tobruk	14,2	29,5
- bitwa nad Bzurą	13,1	22,4
- bitwa na Westerplatte	18,2	11,0
- walki o Arnhem	12,5	9,0
- bitwa pod Lenino	8,5	10,0
- walki o Wał Pomorski	4,8	6,5

Odpowiedzi nie sumuje się do 100, pytanie miało charakter otwarty z wyborem wielokrotnym.

Dla podchorążych pierwszego i czwartego roku studiów symbolem męstwa, a zarazem przedmiotem dumy i chluby narodowej jest bitwa o Monte Cassino (41,6% ; 45,7%). Również wysoką pozycję zyskała bitwa o Anglię (39,8% ; 28,6%). Nieco mniej wskazań zyskała bitwa o Westerplatte (18,2% ; 11%), bitwa o Tobruk (14,2% ; 29,5%), bitwa nad Bzurą (13,1% ; 22,4%). Najmniej wskazań uzyskały jednak bitwa pod Lenino (8,5% ; 10,0%) i walki o Wał Pomorski (4,8% ; 6,5%).

W opinii badanych bitwy stoczone na szlaku bojowym ludowego Wojska Polskiego, zostały ocenione nisko.

Na podstawie przedstawionej analizy rysuje się konkluzja, iż podchorążowie interesują się głównie bitwami stoczonymi przy udziale Polaków na Zachodzie. Jest to prawdopodobnie w pewnym sensie konsekwencja dotychczasowej edukacji historycznej w szkołach, gdzie preferowano bitwy i postacie z nurtu lewicowego pomniejszając osiągnięcia Polaków na frontach zachodnich.

Warto przy okazji zauważyć, że problematyka stosunku społeczeństwa do wybranych bitew stoczonych przez żołnierzy polskich na różnych frontach II wojny światowej była systematycznie podejmowana w badaniach świadomości historycznej, prowadzonych od połowy lat sześćdziesiątych (15). Każdorazowo przedstawiono badanym listę kilkunastu bitew i zadawano następujące pytanie: " Które z wymienionych bitew i akcji zbrojnych żołnierzy polskich w czasie II wojny światowej ceni Pan(i) najbardziej ? ".
W latach 1965, 1969 i 1973 respondenci mieli możliwość wyboru co najmniej trzech bitew, a w latach 1978 i 1983 do pięciu bitew.
Wieloletnie badania wykazały, że zmiany świadomości społecznej w tej kwestii są niewielkie, znacznie mniejsze niż zmiany stosunku społeczeństwa do różnych nurtów walki z okupantem. Poszczególne bitwy, będące jednostkowymi zdarzeniami historycznymi, inaczej funkcjonują w świadomości społecznej niż całe ciągi zdarzeń historycznych, obejmujący wysiłek zbrojny poszczególnych formacji militarnych. Oceny różnych nurtów walki z oku-

pantem niemieckim ulegają zmianom wraz z przeobrażeniami zachodzącymi w obszarze życia społecznego. Natomiast nazwy niektórych bitew są niezmiennie odbierane w społeczeństwie jako symbole historyczne, symbole walk zbrojnych o niepodległość kraju.

Znając ogólne zainteresowania historyczne podchorążych pierwszego i czwartego roku zadaliśmy badanym kolejne pytanie:

" Z jakiego okresu historii chciałby Pan poszerzyć swoją wiedzę w czasie studiów w WAT ? ".

Otrzymaliśmy nastąpujące wyniki:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- II wojna światowa i okres powojenny -	42,5	43,8
- Polska międzywojenna -	16,8	9,5
- początek historii Polski -	7,1	6,7

Wyniki nie sumuje się do 100, pytanie miało charakter otwarty.

Analiza danych pozwala zauważyć, że podchorążowie są konsekwentni w swych zainteresowaniach historycznych. W dalszym ciągu wskazują, że najbardziej chcieliby poszerzyć swoją wiedzę historyczną z okresu II wojny światowej.

Pewnym nowym elementem jest fakt zainteresowania się okresem

powojennym, czego w dotychczasowych wypowiedziach nie zanotowano. Jest to jednak zbieżne z opinią wykładowców historii, którzy uważają, że programowy temat związany ze stalinizacją stosunków politycznych w Polsce w latach czterdziestych i pięćdziesiątych wzbudza największe zainteresowanie wśród podchorążych. Nieco mniejszym zainteresowaniem cieszy się Polska międzywojenna oraz początek historii Polski.

PODSUMOWANIE

Przedstawione wyniki badań pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Zainteresowanie podchorążych historią jest dość duże, przy czym podchorążowie czwartego roku wykazują większe zainteresowanie tym przedmiotem, aniżeli ich młodsi koledzy. Należy przypuszczać, choćby ze względu na pluralizm, otwartość i jawność życia społeczno-politycznego, że przez najbliższe lata zainteresowanie to będzie się utrzymywało. Nakłada to szczególne obowiązki na akademicką edukację historyczną.
2. Geneza zainteresowań podchorążych historią ma charakter poznawczy. Zasadniczy obszar ich zainteresowań, to historia Polski. Podchorążowie, sięgając po treści historyczne, chcą przede wszystkim poszerzyć swoją wiedzę z początków państwa polskiego (do XV w) oraz okres II wojny światowej.
3. W myśleniu podchorążych o Polsce retrospektywna orientacja występuje bardzo rzadko. Badania wykazały, iż mimo trudności ekonomicznych, podchorążowie cenią sobie przede wszystkim okres współczesny.
4. Niewielka część badanych w ogóle nie interesują się przeszłością. Tak duże zainteresowanie przeszłością nie zawsze idzie w parze z posiadaną wiedzą historyczną. Rozbieżność ta może mieć wiele przyczyn. Jedną z nich jest

różnica między faktycznymi obszarami zainteresowań podchorążych historią (głównie tak zwane białe plamy) a wiedzą, którą podchorążowie zdobywają w uczelnianej edukacji historycznej. Inną przyczyną może być krytyczny stosunek podchorążych do historii.

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż hasła o racjonalizację świadomości historycznej podchorążych nie straciły na aktualności choćby dlatego, że sfera poznawcza świadomości historycznej podchorążych jest ciągle zaniedbana. Młode pokolenie po prostu mało wie o historii własnego kraju. Opóźnia to proces eliminowania zbędnych emocji w ocenie przeszłości, Fakt ten uniemożliwia także kształtowanie postaw refleksyjnych wobec określonych wydarzeń i postaci z areny dziejowej naszej historii.

Wniosek, który formułujemy w tym rozdziale, sprowadza się przede wszystkim do potrzeby działań zapewniających rozwijanie zainteresowań poznawczych podchorążych, a tym samym zwiększenia jej zasobu wiedzy historycznej. Wiedza historyczna jest bowiem osią świadomości narodowej. Nie ma przecież narodu bez wspólnej wiedzy historycznej, bez świadomości wspólnej przeszłości (...). Nie jest bowiem dla narodu czynnikiem zasadniczym ani język (są narody mówiące różnymi językami), ani wspólne pochodzenie etniczne (weźmy przykład narodu amerykańskiego), ani nawet posiadanie trwałego terytorium czy państwa.

Tymczasem wspólna przeszłość i wiedza o niej (oczywiście na ogół zdeformowana, nie pozbawiona mitów,poddawana różnorodnym prawom utrwalania i zapominania treści dotyczących tej przeszłości) łączy społeczności niezależnie od wskazywanych czynników różniących (14).

5. Badania wykazały również, iż uczelnia nie ma monopolu na kształtowanie poglądów historycznych podchorążych. Wyraźny wpływ na te poglądy mają: film historyczny, opowiadania ludzi, którzy byli świadkami wydarzeń historycznych, książki popularno-naukowe, pamiętniki, dokumenty, a także szeroko pojęte środki masowego przekazu. Zajęcia w uczelni darzy zaufaniem prawie 1/4 badanej populacji.

   Rola uczelni w edukacji historycznej podchorążych nie jest więc duża.

6. Uzyskane wyniki badań dowodzą, że o ile podchorążowie w momencie rozpoczęcia studiów posiadają wiedzę historyczną niewielką, o tyle po 4 latach studiów aż 3/4 respondentów czwartego roku uważa, że ich wiedza jest duża. Jest to więc zjawisko bardzo korzystne.

7. Wśród podchorążych dość powszechnie akceptuje się wydatki na restaurację zabytków historycznych. I jest to jedyny jednoznaczny fakt świadczący o silnych związkach przeszłości i teraźniejszości występujących w ich życiu.

PRZYPISY

1. Por. m.in. Jan Bogusz, D.Kocięcka, D.Motyka, M.Palimąka: Stan świadomości historycznej młodzieży. JBPU Warszawa 1987.
2. Młodości ty nad poziomy ... Tygodnik Powszechny 1989 nr 14, s.4.
3. J.Maternicki: Świadomość historyczna przedmiot badań historycznych (w:) Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych, Warszawa 1985, s.29.
4. B.Suchodolski: Model wykształcenia Polaka (w:) Model wykształcenia Polaka. Materiał z sesji naukowej pod red.B.Suchodolskiego. Wrocław 1980, s.22.
5. J.J.Jerz: Historia krzepi ? Warszawa 1988, s.36
6. B.Szacka: Przeszłość w świadomości ludności wiejskiej, " Biuletyn OBOP " nr 69, 1967, s.17.
7. J.Possart: Wybrane elementy " potocznej " świadomości historycznej mieszkańców miast Polski współczesnej, " Biuletyn OBOP " nr 61, 1967, s.28.
8. B.Szacka: Przeszłość w świadomości inteligencji polskiej, Warszawa 1983, s.194.
9. B.Szacka, ibidem, s.55.
10. B.Szacka: Stosunek do tradycji narodowej jako odzwierciedlenie systemu wartości studentów uczelni warszawskich, "Studio Socjologiczne" 1981, nr 2, s.109.

11. J.Szacki: Tradycja i współczesność, " Biuletyn OBOP " nr 124, 1973, rozdz.IV - Zainteresowania historyczne.

12. Przeszłość jako przedmiot zainteresowań i dyskusji we współczesnym społeczeństwie polskim. Komunikat z badań CBOS, Warszawa 1988, s.6.

13. J.Topolski (red): Świadomość historyczna Polaków, Łódź 1981, s.5.

14. J.Topolski: Historia i życie. Lublin 1988, s.97.

15. J.Lipiec, S.Maciuk, Tradycje orężne ludowego Wojska Polskiego w świadomości historycznej społeczeństwa polskiego. Instytut Badań Społecznych WAP, Warszawa 1985, s.160.

IV. POLSKA I POLACY W OPINII PODCHORĄŻYCH

O miejscu i roli historii w życiu zbiorowym posiadamy wiedzę bardzo niedoskonałą, fragmentaryczną. Najmniej wiemy o procesach towarzyszących oddziaływaniu świadomości historycznej na świadomość i działania współczesne. A przecież znajomość przeszłości jest nieodzownym warunkiem gruntownego poznania teraźniejszości. M. Bloch stwierdza wręcz, " że znajomość czasów minionych wypływa nieuchronnie nierozumienie teraźniejszości, a nieznajomość przeszłości nie tylko przeszkadza poznaniu teraźniejszości, ale szkodzi również praktycznemu działaniu " (1).

W poprzednim rozdziale zajmowaliśmy się stanem zainteresowań historycznych podchorążych (w tym wiedzy historycznej). W niniejszym rozdziale zaprezentujemy opinie podchorążych o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości Polski.

Spośród wielu problemów historycznych, na podstawie których można było badać opinie podchorążych, wybraliśmy następujące:

- stosunek do postaci historycznych;
- pomyślne i niepomyślne okresy w dziejach Polski;
- osiągnięcia i niepowodzenia Polski;
- cechy narodowe Polaków;
- teraźniejszość i przyszłość Polski.

4.1. STOSUNEK DO POSTACI HISTORYCZNYCH

W trakcie badań nad świadomością historyczną podchorążych dotyczących postaci historycznych zadano respondentom 4 pytania, z których pierwsze brzmiało: " Czy mógłby Pan wymienić kilka postaci z naszych dziejów od początku istnienia Polski do chwili obecnej, które Pan szczególnie ceni ? ".
Badani wymienili w sumie kilkadziesiąt postaci historycznych - ich zdaniem - powód do dumy narodowej, ale tylko trzy postacie uzyskały co najmniej kilkanaście procent wyborów.
Lista najpopularniejszych postaci, ustalona w badaniach, przedstawia się następująco:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Józef Piłsudski -	41,6	38,5
2. Bolesław Chrobry -	18,6	16,2
3. Tadeusz Kościuszko -	14,5	19,4
4. Wojciech Jaruzelski -	8,0	7,2
5. Ignacy Paderewski -	3,5	6,5

Podchorążowie dumni są z postaci historycznych różnych okresów historii naszego kraju. Na liście tych bohaterów jest

Chrobry z okresu średniowiecza, Kościuszko z okresu walk o zachowanie niepodległości Polski i J.Piłsudski z okresu walk o odzyskanie niepodległości i umocnienie wyzwolonego spod zaborów państwa. Działalność Paderewskiego odnosi się do okresu uzyskania niepodległości po latach niewoli i osoba W.Jaruzelskiego - związana z ostatnimi latami Polski Ludowej i wprowadzeniem przez niego stanu wojennego 13.XII.1981 r.

Wartości personifikowane przez poszczególne postacie z dziejów Polski są różne. Nietrudno zauważyć, że inaczej bywa rozumiana walka o wolność i niepodległość uosabiana przez J.Piłsudskiego, inaczej przez T.Kościuszkę, a jeszcze inaczej przez I.Paderewskiego. Szczególnie warto zwrócić uwagę na postać J.Piłsudskiego. Do jego postaci odwołują się zarówno przedstawiciele partii socjalistycznych, jak i różnych ugrupowań centro-prawicowych i prawicowych, a nawet spadkobiercy partii komunistycznej - socjaldemokraci.
Każde z tych ugrupowań odnajduje w działalności J.Piłsudskiego pewne, istotne dla siebie, wartości. Płynność treści uosabianych przez postacie historyczne i możliwość występowania w różnych rolach decyduje zatem o trwałości ich funkcjonowania jako bohaterów narodowych.
Również postać B.Chrobrego stanowiła powód do dumy. Z jego osobą utożsamia się budowę silnego, niezależnego państwa polskiego. To za jego panowania polski oręż darzono dużym respektem

w ówczesnej Europie. Należy też wymienić postać T.Kościuszki, czołowego bohatera historycznego ostatnich dwóch stuleci.

W drugiej połowie XIX wieku postać T.Kościuszki stanowiła " ustawiczny przedmiot sporu różnych ugrupowań politycznych, ludzi o różnych światopoglądach - wszyscy bowiem radzi by go mieć za swego, wszyscy pragnęli, by im patronował ". (2). W XX wieku T.Kościuszko patronował zarówno tym, którzy tworzyli Wojsko Polskie w ZSRR, jak i tym, którzy zakładali Fundację Kościuszkowską w Stanach Zjednoczonych. Patronuje też Akademii Wojskowej w West Point. Ten kult wspólnego bohatera jest możliwy dlatego, że również dawna postać historyczna może personifikować różne wartości.

Kolejne pytanie dotyczyło postaci z okresu międzywojennego: " Czy mógłby Pan wymienić kilka postaci z okresu międzywojennego, które szczególnie Pan ceni ? ".

		Dane w %	
		I rok	IV rok
1. Józef Piłsudski	-	45,1	47,6
2. Eugeniusz Kwiatkowski	-	7,1	11,4
3. Roman Dmowski	-	2,7	5,7

Wypowiedzi nie sumuje się do 100, pytanie miało charakter otwarty.

Przedstawione wyniki badań potwierdzają, że postać J.Piłsudskiego jest najwyżej ceniona.
Analizując dwa ostatnie pytania można dokonać klasyfikacji rodzaju działalności prowadzonej przez wymienionych wybitnych Polaków, chociaż ich jednoznaczne określenie nie jest łatwe. W odniesieniu np. do Paderewskiego, wybitnego kompozytora i pianisty trudno jednoznacznie określić, czy znalazł się wśród najwybitniejszych za swą działalność artystyczną, czy polityczną. Dlatego zakwalifikowaliśmy go dwukrotnie.

Ostatecznie dokonaliśmy następującego podziału:

- Twórcy kultury - I.Paderewski
- Wybitni królowie - B.Chrobry
- Wybitni politycy - J.Piłsudski, T.Kościuszko, I.Paderewski, W.Jaruzelski, E.Kwiatkowski, R.Dmowski
- Wybitni wojskowi - T.Kościuszko, J.Piłsudski

Pojedyncze postacie uzyskały następujące postacie: A.Mickiewicz, M.Kopernik, W.Sikorski, Jan III Sobieski, W.Jagiełło, Kazimierz Wielki, J.Bem, Wł.Anders, J.Mościcki.

Wymienione przez podchorążych postacie historyczne pochodzą z różnych okresów, różny też jest ich rodzaj zasług dla kraju. Respondenci w swym wyborze kierowali się głównie ogólnym kryterium zasług dla Polski, w mniejszym stopniu zaś

motywami politycznymi czy ideowymi.
Warto jednak zauważyć, że badani darzą większym szacunkiem ludzi zajmujących się polityką niż nauką czy kulturą.

Kolejne pytanie dotyczyło również okresu międzywojennego: " Czy mógłby Pan wymienić kilka postaci z okresu międzywojennego, które zdaniem Pana należałoby ocenić krytycznie ? ".

Osoby z lat 1918 - 1939 oceniane krytycznie:

Dane w %

	I rok	IV rok
1. Józef Piłsudski -	11,5	16,2
2. Ignacy Mościcki -	2,7	4,8
3. Feliks Dzierżyński -	2,7	1,9

Pytanie miało charakter otwarty.

Z powyższej tabeli wynika, że najbardziej krytycznie oceniono postać J.Piłsudskiego. Tak więc postać ta jest bardzo kontrowersyjna. Przez jednych uwielbiana, przez drugich oceniana negatywnie.
A oto najczęściej padające stwierdzenia charakteryzujące postać J.Piłsudskiego:

- " Nie jestem zwolennikiem objęcia władzy za pomocą przemocy i rządów dyktatorskich tak, jak czynił to J.Piłsudski w 1926 r."

- " Przewrót majowy i Bereza Kartuska przeważają na niekorzyść J.Piłsudskiego "

Przy ocenie postaci J.Piłsudskiego podchorążowie czwartego roku okazali się bardziej krytyczni od swych młodszych kolegów, co może dowodzić o posiadaniu przez nich większej wiedzy. Pojedyncze wskazania uzyskały postacie:

- Józef Beck - minister spraw zagranicznych do 1939 r., który zdaniem badanych okazał się politykiem naiwnym,
- Roman Dmowski - za nacjonalizm i religijność " katolickiej jedynie słusznej drogi ".

Zadano następnie respondentom pytanie o wybitnych Polaków okresu powojennego. Pytanie brzmiało: " Jakie postacie z okresu powojennego przejdą Pana zdaniem do historii ? ".

Cenione postacie po II wojnie światowej:

Dane w %

	I rok	IV rok
1. Lech Wałęsa	61,9	59,0
2. Wojciech Jaruzelski	45,1	48,6
3. Karol Wojtyła	18,6	25,7
4. Władysław Gomułka	7,1	8,6
5. Edward Gierek	6,2	13,3

Pytanie miało charakter otwarty.

Z tabeli wynika, że ponad 1/2 respondentów pierwszego roku i około 1/2 czwartego uważa Lecha Wałęsę za postać najbardziej cenioną w Polsce powojennej. Na drugim miejscu znajduje się W.Jaruzelski (45,1% ; 48,6%). Należy tu podkreślić, że postać ta została również pozytywnie zauważona w poprzednich odpowiedziach, gdzie pytano o wybitnych Polaków na przestrzeni dziejów całej Polski. W tym wypadku podchorążowie czwartego roku wyżej ocenili W.Jaruzelskiego od pierwszego roku. Wynika to nie tylko z ich sympatii do osoby, która przez kilkadziesiąt lat związana była z wojskiem, ale również jak wykazały badania respondenci czwartego roku, nie oceniają tak krytycznie stanu wojennego, jak ich młodsi koledzy. A przecież twórcą stanu wojennego był W.Jaruzelski.
Następną pozycję zajął Karol Wojtyła (16,8% ; 25,7%). Nieco mniej wskazań uzyskali Wł.Gomułka (7,1% ; 8,6%) oraz E.Gierek (6,2% ; 13,3%).

Należy podkreślić, że między wynikami pierwszego a czwartego roku istnieje pewna rozbieżność. Dotyczy ona osoby Karola Wojtyły i Edwarda Gierka. Podchorążowie czwartego roku wyżej cenią te postacie, niż ich koledzy z pierwszego roku.

Wśród wymienionych postaci brak ludzi nauki i kultury. Oprócz Karola Wojtyły wszyscy są politykami. Można więc stwierdzić, że powstały kanon wybitnych Polaków upoważnia do postawienia wniosku o politycznym spojrzeniu podchorążych na przeszłość Polski.

4.2. POMYŚLNE I NIEPOMYŚLNE OKRESY W DZIEJACH POLSKI

Pytania o fakty i wydarzenia historyczne, które mogą być przedmiotem dumy lub wstydu, przewijają się dość często w badaniach nad świadomością historyczną.
Stwarza to szansę porównań i odnotowania ewentualnych zmian.
Dla przykładu w badaniach J.Possart prowadzonych w połowie lat siedemdziesiątych powodem do dumy młodzieży miejskiej były głównie fakty świadczące o chwale oręża polskiego.
Na dalszych miejscach znalazły się wydarzenia świadczące o potędze i osiągnięciach Polski przedrozbiorowej oraz wkładzie Polaków w rozwój kultury i nauki na świecie.
Powodem wstydu były zaś: Targowica, rozbiory, zdrada, przekupstwo, sprzedajność (2).

Przeprowadzone przez B.Szacką badania wśród inteligencji wskazują, że najczęściej wymienianym powodem do wstydu są następujące wydarzenia: rozkład państwa w XVII i XVIII wieku, Zaolzie, Targowica oraz polityka XX-lecia międzywojennego (3).

W badaniach naszych zadaliśmy szereg pytań dotyczących pomyślnych i niepomyślnych okresów w dziejach Polski.
Pierwsze z nich brzmiało: " Czy były takie fakty w dziejach Polski, z których zdaniem Pana Polacy mogą być dumni ? "
Odpowiedzi były następujące:

		Dane w %	
		I rok	IV rok
1. Tak	-	91,2	89,5
2. Nie	-	0,9	2,9
3. Trudno powiedzieć	-	7,9	7,6
Razem:		100	100

Dane powyższe wskazują, że zdecydowana większość respondentów (91,2% ; 89,5%) stwierdza, że fakty takie istnieją. Potwierdza to również znikoma ilość wskazań na brak takich faktów. Ich ilość można uznać za statystycznie mało istotną. Natomiast sporą grupę stanowią niezdecydowani, których na pierwszym roku studiów jest 7,9% i na czwartym 7,6%.

W celu rozwinięcia powyższej problematyki zadaliśmy kolejne pytanie, które brzmiało: " Jeśli tak, to czy może Pan napisać jakie to fakty i dlaczego powinniśmy być z nich dumni? ".

Wskazania faktów przynoszących nam chlubę:

		Dane w %	
		I rok	IV rok
1. Bitwa pod Grunwaldem 1410 r.	-	27,4	24,5
2. Konstytucja 3 maja	-	13,3	14,5

Dane w %

	I rok	IV rok
3. Obrona Westerplatte -	11,5	8,8
4. Odsiecz Wiednia -	10,2	9,5
5. Bitwa o Monte Cassino -	9,6	6,2
6. Odzyskanie niepodległości w 1918 r. -	6,5	4,5
7. Inne fakty -	31,3	41,5

Pytanie miało charakter otwarty.

Przedstawione wyżej dane świadczą o bardzo jednostronnym widzeniu przez podchorążych historii Polski, a szczególnie jej osiągnięć. Jest to głównie widzenie wśród pozytywów tej historii przede wszystkim wojen i walk powstańczych. Zdecydowanie nie doceniane są osiągnięcia polityczne, ekonomiczno-społeczne i kulturalne społeczeństwa i państwa polskiego na przestrzeni dziejów.

Przedmiotem dumy jest zwycięstwo polskie pod Grunwaldem (27,4% ; 24,5%). Na dość wysokiej pozycji znajduje się również Konstytucja 3 maja (13,3% ; 14,5%) oraz obrona Westerplatte z 1939 r. (11,5% ; 8,8%). Na nieco niższej pozycji znajduje się odsiecz Wiednia (10,2% ; 9,5%), bitwa o Monte Cassino

(9,6% ; 6,2%) i odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. (6,5% ; 4,5%).
Pozostałe grupy zagadnień były wymienione dużo rzadziej.
Z osiągnięć w nauce co wymieniono, to przede wszystkim dokonania: M.Curie-Skłodowskiej i M.Kopernika, z kultury - epokę Oświecenia. Z osiągnięć gospodarczych - budowę Gdyni i COP.
Były to jednak wskazania jednostkowe.

Zwycięstwo pod Grunwaldem jest tu postrzegane niemal wyłącznie jako wzór heroizmu i postawy patriotycznej przejawiającej się głównie w walce zbrojnej. Potrzeby kultywowania bitwy pod Grunwaldem wynikały z przekonania podchorążych o przydatności wartości tej bitwy w życiu współczesnym.
Najczęściej pojawiające się opinie to:

- " Grunwald powinien w nas wyzwolić chęć przywrócenia Polsce dawnej siły i chwały z okresu bitwy "
- " Wyciągnięcie wniosków z tamtej walki może pomóc w rozwiązaniu naszych dzisiejszych problemów ".

Kolejne pytanie brzmiało: " Czy były takie fakty w dziejach Polski, które zdaniem Pana przynoszą Polakom ujmę ? ". Wyniki procentowe przedstawia tabela:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
- Tak -	81,4	67,6
- Nie -	5,3	5,7
- Trudno powiedzieć -	13,3	26,7
Razem:	100	100

Okazuje się, że w tej kwestii podchorążowie są bardzo zdecydowani. Ponad 3/4 respondentów pierwszego roku i ponad 2/3 czwartego twierdzi, że są takie fakty w naszej przeszłości. Również liczna jest grupa niezdecydowanych (13,6% ; 26,7%), przy czym podchorążowie czwartego roku mają więcej wątpliwości od swych młodszych kolegów.

W odpowiedzi na kolejne pytanie należało wymienić fakty przynoszące Polakom ujmę. Pytanie miało charakter otwarty. Dane przedstawia tabela.

Fakty przynoszące Polakom ujmę:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Interwencja w Czechosłowacji w 1968 r.	53,0	46,0
2. Bereza Kartuska	18,5	24,2
3. Konfederacja Targowicka	16,8	25,4
4. Zajęcie Zaolzia w 1938 r.	10,6	8,3
5. Liberum veto	8,4	11,5
6. Inne fakty	21	18,6

Wśród podchorążych zarówno pierwszego, jak i czwartego roku najwięcej wskazań otrzymała interwencja Polski w Czecho-

słowacji (53,0% ; 46,0%), a następnie Bereza Kartuska (18,5% ; 24,2%), Konfederacja Targowicka (16,8% ; 25,4%), zajęcie Zaolzia (10,6% ; 8,3%) oraz liberum veto (8,4% ; 11,5%).

Po 2 - 3 wskazania otrzymały: kryzys ekonomiczno-społeczny lat osiemdziesiątych, zrujnowanie kraju w XVII i XVIII wieku, czego konsekwencją były rozbiory, współpraca polskich komunistów z ZSRR po 17 września 1939 r., ustawa antyaborcyjna - jeśli zostanie uchwalona. Pojedyncze negatywne fakty czy zjawiska podane przez podchorążych to: pijaństwo, postawa polskiej szlachty wobec najazdu szwedzkiego w 1655 r., wzajemne mordowanie się Polaków w okresie 1945 - 1989, wyjazdy na emigrację, błędy polityki PRL, czasy stalinowskie, sanacja.

A oto kilka wypowiedzi w pełnym brzmieniu:

- " Udział Polaków w interwencji wojskowej w Czechosłowacji w 1968 r., to plama na honorze naszego munduru "
- " Bereza Kartuska, to zaprzeczenie polskich tradycji demokracji ".

Z powyższej analizy wynika kilka wniosków. Podchorążowie, niezależnie od roku studiów, wskazują te same negatywne fakty w dziejach Polski. Dość marginesowo traktują podchorążowie inne niekorzystne dla nas fakty: rozbiory Polski, czasy stalinowskie, przewrót majowy i rządy sanacji.

Lektura wypowiedzi odnoszących się do współczesności

uderza pełne napięcia zaangażowanie emocjonalne podchorążych. Opinie podchorążych świadczą o ogromnym przeżywaniu problemów, a także skłonności do sformułowań skrajnych.

Przyjrzyjmy się teraz, jakie wydarzenia z okresu powojennego, zdaniem podchorążych, przejdą do historii. Opinie na ten temat zestawiliśmy w tabeli 7.

Wydarzenia, które przejdą do historii:

Dane w %

	I rok	IV rok
1. Stan wojenny 1981 r.	35,4	5,7
2. Upadek PZPR	15,9	23,8
3. Wybór K.Wojtyły na papieża	15,0	6,7
4. Okrągły stół	12,4	1,0
5. Niewiele takich wydarzeń	3,5	20

Wypowiedzi nie sumuje się do 100, pytanie miało charakter otwarty.

Powyższa tabela wskazuje na duże rozbieżności w wypowiedziach respondentów między pierwszym a czwartym rokiem studiów. Podchorążowie pierwszego roku uważają, że wydarzenia powojenne, które przejdą do historii, to przede wszystkim: stan wojenny (35,4%) oraz upadek PZPR i wybór Polaka na papieża.

W następnej kolejności dopiero okrągły stół (12,4%). Natomiast podchorążowie czwartego roku za największe wydarzenie historyczne po II wojnie uznali upadek PZPR (23,8%), w następnej kolejności dopiero wybór Polaka na papieża, stan wojenny (5,7%) i okrągły stół (1%). Dość duży odsetek podchorążych czwartego roku uważa, że niewiele było takich wydarzeń (20%).

Różnice w wypowiedziach obu grup respondentów są dość znaczne. W spojrzeniu na przeszłość najbardziej kontrowersyjny jest stan wojenny (35,4% ; 5,7%). Zacytujemy więc wypowiedzi podchorążych z pierwszego i czwartego roku, które często się powtarzały:

- podchorąży I-go roku: " Wprowadzenie stanu wojennego w cywilizowanych krajach nie istnieje, dlatego uważam ten fakt za godny potępienia "
- podchorąży IV-go roku: " Mój stosunek do stanu wojennego jest pozytywny, w przeciwnym razie mogłaby się wywiązać wojna domowa, a może nawet światowa ".

Wypowiedzi te wyrażają stosunek do stanu wojennego: jedni potępiają go w kategoriach moralności i demokracji, drudzy z kolei widzą w nim mniejsze zło.

A oto kilka innych wypowiedzi podchorążych:

- " Wybór papieża Jana Pawła II, to przede wszystkim oparcie moralne dla przemian w naszym kraju "

- " Okrągły stół - to ewolucyjny sposób odejścia od komunizmu"

- " Sierpień 1980 r. - to chyba najważniejsze wydarzenie okresu powojennego ".

Badani podchorążowie byli bardziej zgodni i zdecydowani w odpowiedzi na kolejne pytanie, które brzmiało: " Jak ogólnie oceniłby Pan okres w dziejach Polski od chwili odzyskania niepodległości w 1918 r. do momentu klęski wrześniowej w 1939 r.?"

Ocena historii Polski 1918 - 1939 r.

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Zdecydowanie dodatnio -	9,7	9,5
2. Raczej dodatnio z podkreśleniem elementów ujemnych -	63,7	62,9
3. Raczej ujemnie z podkreśleniem elementów dodatnich -	6,2	9,5
4. Zdecydowanie ujemnie -	-	1,0
5. Trudno powiedzieć -	20,4	17,1
Razem:	100	100

Z danych zawartych w tabeli wynika, że podchorążowie zarówno pierwszego jak i czwartego roku w zdecydowanej większości

oceniają historię Polski międzywojennej raczej dodatnio z podkreśleniem elementów ujemnych (63,7% ; 62,9%). Za zdecydowanie dodatnią oceną opowiedziało się 9,7% ; 9,5% podchorążych. Nieco niższy procent wskazań zanotowano przy kolejnym stwierdzeniu " raczej ujemnie z podkreśleniem elementów dodatnich " (6,2% ; 9,5%). Zdecydowanie ujemnie ocenia okres międzywojenny tylko 1% podchorążych czwartego roku. Dość liczna grupa badanych była niezdecydowana (20,4% ; 17,1%). Tak więc prawie 3/4 respondentów zdecydowanie pozytywnie ocenia Polskę z lat 1918 - 1939 r. Istotny jest również fakt, że podchorążowie pierwszego roku w ogóle nie ocenili " zdecydowanie ujemnie"tego okresu historii Polski.

Kontynuacją tego tematu było postawienie kolejnego pytania, które brzmiało: " Czy mógłby Pan napisać, jakie wydarzenia w tym okresie (1918 - 1939) oceniłby Pan najbardziej pozytywnie i najbardziej negatywnie ? ". Pytanie miało charakter otwarty.

Fakty pozytywne okresu 1918 - 1939 r.:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Reforma walutowa Grabskiego -	27,4	31,1
2. Budowa Gdyni -	15,9	20,0
3. Budowa Centralnego Okręgu Przemysł.-	12,8	14,0
4. Konstytucja marcowa 1921 r. -	3,5	20,0

Fakty negatywne okresu 1918 - 1939 r.:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Zamach majowy w 1926 r. -	15,0	22,9
2. Bereza Kartuska -	7,5	8,4
3. Zaolzie -	4,4	6,8
4. Konstytucja majowa z 1935 r. -	0,9	6,7

Na podstawie powyższych danych można powiedzieć, że stosunek do wydarzeń w Polsce w latach 1918 - 1939 między podchorążymi pierwszego a czwartego roku jest nieco zróżnicowany. Do najbardziej pozytywnych faktów okresu międzywojennego podchorążowie zaliczają reformę Grabskiego (27,4% ; 31,1%), przy czym jak widać podchorążowie czwartego roku są bardziej zdecydowani w ocenie. W następnej kolejności budowę Gdyni (15,9% ; 20,0%), budowę COP (12,8% ; 14,0%) oraz konstytucję marcową z 1921 r. (3,5% ; 20%).
Zróżnicowany stosunek do Konstytucji marcowej z 1921 r. między podchorążymi I i IV roku spowodowany być może niższą wiedzą podchorążych I roku na ten temat. Ponadto warto jeszcze przypomnieć, że dość znaczący odsetek czwartego roku, to absolwenci liceum ogólnokształcącego. Natomiast podchorążowie I roku wywodzą się najczęściej ze szkół technicznych.

Poza tym nie wszyscy podchorążowie są w stanie szczegółowo scharakteryzować założenia konstytucji z 1921 r.

Do faktów negatywnych z lat 1918 - 1939 podchorążowie zaliczają: zamach majowy z 1926 r. (15,0% ; 22,9%), Berezę Kartuską (7,5% ; 8,4%), Zaolzie (4,4% ; 6,7%), konstytucję majową z 1935 r.

Przy ocenie faktów negatywnych Polski okresu międzywojennego nie ma w zasadzie dużych rozbieżności między I a IV rokiem studiów. Wyjątek stanowi zamach majowy z 1926 roku, gdzie respondenci czwartego roku zdecydowanie bardziej negatywnie oceniają go, niż ich koledzy z pierwszego roku.
Ocena ta wiąże się ściśle z osobą J.Piłsudskiego - twórcy zamachu majowego, którego również podchorążowie IV roku ocenili negatywnie za przeprowadzony zamach w 1926 r.
Ogólnie można stwierdzić, że przeważały opinie pozytywne.
Natomiast nie funkcjonują należycie w świadomości podchorążych nasze osiągnięcia w dziedzinie nauki i kultury choć programy nauczania zalecają akcentowanie tej problematyki przy próbach sporządzania bilansu II Rzeczypospolitej.
Temu celowi służył kiedyś obszerny dział materiału programowego dla III klasy licealnej zatytułowany: " Kultura i oświata II Rzeczypospolitej ". W dziele tym obok rozwoju nauk ścisłych i przyrodniczych eksponowane były także nasze osiągnięcia w zakresie nauk technicznych, humanistycznych, a także w dziedzinie kultury.

Zadaliśmy również pytanie dotyczące oceny poszczególnych okresów historii Polski powojennej.

A oto treść pytanie: " Jak Pana zdaniem bezstronni historycy za lat kilkadziesiąt ocenią następujące okresy Polski ?".

Tabela nr 11 — Dane w %

	Lata I i IV rok	Zdecydowanie pozytywnie	Raczej pozytywnie z elementami negatywnymi	Raczej negatywnie z elementami pozytywnymi	Zdecydowanie negatywnie	Trudno powiedzieć	Razem
1. lata 1945-1948	I	8,8	27,4	31,9	18,6	13,3	100
	IV	5,7	27,6	23,8	29,5	12,4	100
2. lata 1949-1955	I	0,9	8,7	23,9	51,9	14,6	100
	IV	2,9	11,4	21,0	51,4	13,3	100
3. lata 1956-1970	I	0,9	9,7	52,2	24,8	12,4	100
	IV	1,9	13,3	40,0	27,6	17,2	100
4. lata 1971-1980	I	0,9	17,2	49,6	18,6	13,7	100
	IV	3,8	22,9	41,9	22,9	8,5	100
5. lata sierpień 1980-13.XII.81	I	8,8	41,6	17,7	15,0	16,9	100
	IV	10,5	32,4	29,5	17,1	10,5	100
6. od 13.XII.81 do 1990	I	7,1	32,7	36,3	11,5	12,4	100
	IV	4,8	51,4	17,1	16,2	10,5	100
7. od 1990 do chwili obecnej	I	11,5	45,1	9,7	3,5	30,2	100
	IV	23,8	40,0	10,5	9,5	16,2	100

Wyniki badań dowodzą, że podchorążowie pierwszego jak i czwartego roku najwyżej ocenili okres Polski po 1990 r. (" zdecydowanie pozytywnie " - 11,5% ; 23,8%) oraz(" raczej pozytywnie z elementami ujemnymi " - 45,1% ; 40,0%). Najniżej oceniono jeden z okresów Polski Ludowej, to jest lata 1949-1955 (" zdecydowanie negatywnie " - 51,9% ; 51,4% oraz " raczej negatywnie z elementami pozytywnymi " - 23,9% ; 21,0%). Obliczenia słatystyczne umożliwiły określenie tendencji występujących w opiniach na temat poszczególnych okresów Polski Ludowej. Generalnie należy stwierdzić, iż w ocenach podchorążych dotyczących Polski Ludowej występuje tendencja do opinii negatywnych.
Najwyżej jednak z tych okresów oceniono lata 1945-1948. Wskaźnik ocen pozytywnych wyniósł w tym przypadku wśród podchorążych pierwszego roku - 36,2% oraz 34,3% czwartego. Ocen negatywnych zaś było odpowiednio: - 50,5% i 53,3%. Pozostałe okresy Polski Ludowej tj. lata 1949-1980 zostały ocenione negatywnie przez prawie 3/4 podchorążych. Z badań wynika, że najbardziej pozytywnie zostały ocenione dwa okresy: od sierpnia 1980 do stanu wojennego (pozytywnie - 50,4% ; 42,9% oraz negatywnie - 32,7% ; 46,6%) i drugi okres od 1990 r. do chwili obecnej - pozytywnie - 56,6% ; 63,8% oraz negatywnie - 13,2% ; 20,0%).

Tak więc śmiało można założyć, że pozytywny stosunek do tych dwóch okresów jest wyrazem oczekiwań i nadziei na tworzenie się nowego systemu polityczno-gospodarczego.

4.3. CECHY NARODOWE POLAKÓW

Społeczeństwo polskie przeżywa swoją przeszłość bardzo emocjonalnie. Teza ta wielokrotnie potwierdziła się w badaniach empirycznych. Zarówno w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych, jak i osiemdziesiątych badania wykazały, że zdecydowana większość Polaków odczuwa silne związki emocjonalne z przeszłością. Emocjonalnie pozytywny stosunek do przeszłości (poczucie dumy narodowej z określeniem zdarzeń historycznych) ma znacznie szerszy zasięg niż negatywne wobec niej reakcje (odczucia wstydu).
Szczególnie istotne, z punktu widzenia omawianej problematyki, jest zestawienie faktów historycznych stanowiących powód do dumy narodowej. Są to prawie wyłącznie wydarzenia z historii walk zbrojnych Polaków (badania J.Possart, B.Szackiej i in.).

Współczesna młodzież polska (badania reprezentatywne młodzieży w wieku 15 - 29 lat) zapytana, w jakich sytuacjach Polacy wykazali się w przeszłości poczuciem odpowiedzialności obywatelskiej, wymieniła w zasadzie prawie same przykłady walk zbrojnych - od potopu szwedzkiego, aż do II wojny światowej. Tylko kilka procent badanych wskazało łącznie na Konstytucję 3 maja i odbudowę Polski po II wojnie światowej (4).
" Wiktoryjno-martyrologiczny" kształt świadomości historycznej Polaków uzupełnia spostrzeżenie, że wśród bohaterów narodo-

wych " młode pokolenie ceni przede wszystkim wielkich dowódców " (5).

Kształtowanie się przyszłego państwa polskiego przypada na okres niewoli i walk narodowowyzwoleńczych, a rozbudzenie świadomości historycznej i narodowej znacznie wyprzedziło odzyskanie niepodległości.
Dość często pojawiają się opinie wskazujące na wyjątkowy charakter naszych dziejów i odpowiadający im wyjątkowy i specyficzny charakter świadomości Polaków. Wydaje się jednak, że nie można w pełni wyjaśnić stanu współczesnej świadomości historycznej przebiegiem naszych dziejów narodowych, a głównie brakiem bądź zagrożeniem państwowości i ciągle wznawianymi walkami zbrojnymi. Polska była pozbawiona niepodległości przez 123 lata (1795 - 1918). Czechy przez lat 298 (1620 - 1918), a Bułgaria aż przez 485 (1393 - 1878). Według obliczeń M.Leczyka, przeszło połowę polskich dziejów stanowią wojny. Na tej podstawie autor konstatuje, że " globalne rezultaty wojen polskich jako całości, a więc 530 lat posługiwania się orężem, muszą być silnie zaznaczone w świadomości społecznej, w psychice zbiorowej narodu, w świadomości historycznej "(6).

Z wielu badań (szczególnie tych z ostatnich lat) wynika, iż młodzież polska bohaterstwo uważa za główną, bądź jedną z głównych cech narodu polskiego. Opinię taką potwierdzają również nasze badania, które przeprowadziliśmy wśród podchorążych.

Pytanie, które skierowaliśmy do nich brzmiało: " Czy mógłby Pan napisać, jakie są cechy " typowego Polaka " ?.

Odpowiedzi zawiera tabela:

Cechy typowego Polaka:

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Cwaniactwo -	16,8	24,8
2. Bohaterstwo -	17,2	15,6
3. Lenistwo -	14,2	14,3
4. Życiowa zaradność -	8,8	8,6
5. Zarozumialstwo -	8,8	3,8
6. Niesolidność -	3,5	1,9

Pytanie miało charakter otwarty, wyników nie sumuje się do 100.

Z powyższego zestawienia wynika, że najbardziej charakterystyczną cechą Polaków wg podchorążych jest cwaniactwo. W następnej kolejności wymieniono takie cechy, jak: bohaterstwo, lenistwo, życiowa zaradność, zarozumialstwo i niesolidność.

Warty podkreślenia jest fakt, że podchorążowie I roku najwyżej oceniają jednak bohaterstwo a dopiero na drugiej pozycji cwaniactwo. Natomiast podchorążowie IV roku zdecydowanie odwrotnie.

W swoich odpowiedziach podchorążowie przypisują Polakom przede wszystkim cechy negatywne. Jest to jeszcze jedno potwierdzenie pogłębiającego się kompleksu narodowego wśród podchorążych. Ta tendencja ma istotny wpływ, jak się wydaje, na całościowe postrzeganie historii i współczesności narodu polskiego.

Należałoby się również zastanowić nad potrzebą modyfikacji dotychczasowego systemu wychowania w uczelni. Tym bardziej, że to właśnie podchorążowie IV roku - cwaniactwo uznają za najbardziej charakterystyczną cechę typowego Polaka. Istnieje oczywiście problem, na ile sami badani utożsamiają się z wszystkimi wymienionymi przez siebie cechami. Również ci sami podchorążowie IV roku na pytanie zawarte w tabeli nr 6 stwierdzili, że tylko 39% ponownie wybrałoby uczelnie wojskowe, aż 37% orzekło, że nie wybrałoby ponownie uczelni i 24% to niezdecydowani.

Jak już stwierdziliśmy, za najbardziej wartościową cechą Polaka badani podchorążowie uznali bohaterstwo. Dlaczego tak jest ? Odpowiedź nie jest trudna. Jest to zapewne konsekwencją długoletnich walk (123 lata niewoli) naszego narodu o niepodległość, ale również jest to efekt dotychczasowego nauczania historii, w którym patriotyzm wypiera wszelką racjonalizację poglądów dotyczących wydarzeń historycznych.

Aby ukierunkować temat na współczesność, zadano podcho-

rążym kolejne pytanie: " Czy sądzi Pan, że w charakterze współczesnych Polaków pojawiły się lub pojawią jakieś nowe cechy ? ".

Odpowiedź zawiera tabela.

Nowe cechy Polaków :

	Dane w %	
	I rok	IV rok
1. Pogoń za pieniądzem -	8,8	12,4
2. Utrata moralności -	3,5	5,7
3. Systematyczność -	1,8	1,9

Pytanie miało charakter otwarty.

Z wypowiedzi zawartych w tabeli wynika, że nowe cechy, które charakteryzują Polaka to przede wszystkim: pogoń za pieniądzem, utrata moralności oraz systematyczność.
Inne cechy, takie jak: pracowitość, wyrozumiałość, przedsiębiorczość, zanik patriotyzmu, brak poszanowania własnej godności wymieniono sporadycznie.

Tak więc przedstawione wyniki badań ukazują raczej negatywne cechy naszego narodu. Ma na to z pewnością wpływ obecna sytuacja i stan państwa, szczególnie stan polskiej gospodarki. Kryzys ekonomiczny powoduje nie tylko krytykę teraźniejszości, ale przyczynia się również do tworzenia nowych wartości.

Następne zadane podchorążym pytanie brzmiało:
" Czym głównie odznaczać się powinien Polak, którego uznałby Pan za dobrego patriotę ? ".
Odpowiedź zawiera tabela.

Współczesne cechy patriotyzmu

Dane w %

	I rok	IV rok
1. Dobro ojczyzny -	12,4	22,9
2. Gotowość do poświęceń -	13,3	7,6
3. Poszanowanie symboli narodowych -	10,6	4,8
4. Konsekwencja -	2,7	3,8
5. Tolerancja -	2,7	1,9

Pytanie miało charakter otwarty.

Jak wynika z tabeli, Polak - patriota powinien mieć następujące cechy: powinien dbać o dobro ojczyzny, przy czym podchorążowie IV roku w większym stopniu podkreślają tą cechę, aniżeli ich młodsi koledzy; być gotowym do poświęceń, szanować symbole narodowe, być konsekwentnym oraz tolerancyjnym.
Cechy wymienione rzadziej, to: odpowiedzialność, pracowitość, lojalność, odwaga, poczucie honoru, poczucie obowiązku.

Pozytywnym zjawiskiem jest to, że podchorążowie zarówno

pierwszego jak i czwartego roku uważają, iż dobro ojczyzny jest najważniejszą cechą patrioty. Dowodzić to może, że przyjęty system wartości przez respondentów jest właściwy.
A oto kilka wypowiedzi podchorążych nt. współczesnego patriotyzmu:

- " wykształcony, umiejący odróżnić dobro od zła, powinien umieć poświęcić się dla ojczyzny w każdej chwili ";
- " człowiek, który niezależnie od obecnie panującej władzy, zawsze dba o dobro ojczyzny, nie zmieniając swych poglądów jak chorągiewka ";
- " każdy powinien dobrze pracować, zmieniać swój stosunek do innych ludzi ".

Kolejne pytanie odnosiło się do systemu wartości, z którym badani się utożsamiają. Pytanie brzmiało:
" Czy uważa Pan, że należy narażać swoje życie w obronie ? ".
Odpowiedź ilustruje tabela.

Wartości uznawane przez podchorążych:

Lp.	Treść	Ranga	
		I rok	IV rok
1.	Ojczyzny	1	2
2.	Życia ludzkiego	2	1
3.	Godności ludzkiej	3	5
4.	Przyjaciół	5	4
5.	Rodziny	7	3
6.	Religii	6	6
7.	Prawdy	4	7
8.	Idei współczesnej	8	8

Badani podchorążowie nadawali rangę ważności kolejnym wartościom wyszczególnionym w tabeli, która ukazuje miejsce w hierarchii w kolejnych etapach studiów w WAT. Wyniki badań jednoznacznie potwierdzają, iż najważniejszą wartością dla podchorążych pierwszego roku jest ojczyzna, a drugą pozycję zajęło życie ludzkie. Podchorążowie czwartego roku dokonali odwrotnego wyboru. Odpowiedzi te świadczą o patriotyźmie badanych i właściwej ocenie życia ludzkiego. Kolejną wartość, którą podchorążowie pierwszego roku wymienili, to godność ludzka, a czwarty rodzinę. Sprzeczność ta wynikać może z faktu, że wielu podchorążych starszego rocznika pozakładało już swoje rodziny. Kolejną czwartą rangę pierwszy rok nadał prawdzie, a czwarty przyjaciołom. Jest to więc dość znaczna różnica w hierarchii wartości w poszczególnych latach studiów, która wynikać może z większej dojrzałości starszego roku.

Najbardziej zgodną wartością była religia i zajęła szóstą pozycję. Na siódmej pozycji pierwszy rok umieścił rodzinę, a czwarty prawdę. Ciekawym zjawiskiem jest to, iż idei społecznej podchorążowie pierwszego i czwartego roku przypisali ostatnie - ósme miejsce. Można więc założyć, że w obecnych warunkach wszelkiego typu idee przeżywają kryzys. Jest to więc istotna uwaga odnosząca się do realizacji procesu wychowania podchorążych.

4.4. PRZESZŁOŚĆ - TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ POLSKI

Przedmiotem naszych badań był także stosunek podchorążych do przeszłości, współczesności i przyszłości Polski. Ukierunkowany był on głównie w stronę pozycji Polski w Europie. Obecnie można zauważyć znaczny spadek zainteresowania podchorążych pozycją Polski w Europie. Być może ma to związek z wyraźnym obniżeniem oceny osiągnięć Polski. Podchorążowie oceny tej dokonują głównie przez pryzmat stanu gospodarki i uciążliwości dnia codziennego.
Stąd duży krytycyzm podchorążych wobec osiągnięć Polski dziś i jej perspektyw na przyszłość.

W naszych badaniach zadano respondentom kilka pytań dotyczących powyższego tematu. Pierwsze zadane pytanie brzmiało: " Jak Pan sądzi, czy Polska kiedykolwiek w swej historii odgrywała ważną rolę w Europie ? ".
Odpowiedź ilustruje tabela.

Pozycja Polski w dawnej Europie:

		Dane w %	
		I rok	IV rok
1. Tak	-	68,1	54,3
2. Nie	-	15,0	18,1
3. Trudno powiedzieć	-	16,9	27,6
	Razem:	100	100

Z odpowiedzi zawartych w tabeli wynika, że ponad 1/2 badanych, zarówno z pierwszego jak i czwartego roku uważa, że Polska w przeszłości odgrywała ważną rolę w Europie (68,1% ; 54,3%). O tym, że Polska takiej roli nie odgrywała przekonanych było 15% podchorążych pierwszego roku oraz 18,1% czwartego roku. Dość liczna była również grupa niezdecydowanych (16,9% ; 27,6%).

O szczególnej roli Polski w przeszłości częściej przekonani są podchorążowie pierwszego niż czwartego roku. Z kolei podchorążowie czwartego roku częściej byli niezdecydowani w kwestii pozycji Polski w przeszłości.

Generalnie można ocenić, że podchorążowie czwartego roku wykazali większą ostrożność w ocenie roli Polski w Europie, niż ich młodsi koledzy.

Kolejne pytanie brzmiało: " Czy uważa Pan, że Polska odegra jeszcze w przyszłości jakąś wybitną rolę w Europie ? ". Odpowiedź ilustruje tabela.

Czy Polska odegra jakąś rolę w przyszłości:

Dane w %

		I rok	IV rok
1. Tak	-	10,6	6,7
2. Nie	-	23,0	17,1
3. Tego nie da się powiedzieć	-	58,4	61,9
4. Trudno powiedzieć	-	8,0	14,3
	Razem:	100	100

Tylko 10,6% podchorążych pierwszego roku i 6,7% czwartego uważa, że Polska odegra jeszcze jakąś rolę w przyszłości. Przy czym warto zauważyć, że większymi optymistami są tutaj podchorążowie pierwszego roku.
Znacznie więcej było pesymistów uważających, że Polska nie odegra szczególnej roli w przyszłości (23,0% ; 17,1%).
Najwięcej było niezdecydowanych (58,4% ; 61,9%).

Przytoczone wyniki wskazują, że kryzys gospodarczy i polityczny lat osiemdziesiątych wpłynął na świadomość podchorążych, którą w obecnych warunkach cechuje ogromny krytycyzm i brak perspektyw na przyszłość.

Podobny nieco charakter miało pytanie dotyczące obecnej sytuacji w Polsce. Pytanie brzmiało: " Jak ocenia Pan ogólną sytuację w Polsce w chwili obecnej ? ".
Odpowiedź ilustruje tabela.

Obecna sytuacja w Polsce

		Dane w %	
		I rok	IV rok
1. Dobra	-	2,7	1,0
2. Dość dobra	-	16,8	8,6
3. Ani dobra, ani zła	-	40,7	47,6
4. Zła	-	24,8	19,0
5. Bardzo zła	-	6,2	5,7
6. Trudno powiedzieć	-	8,8	18,1
	Razem:	100	100

Jak wynika z tabeli największą ilość wskazań uzyskała odpowiedź, że obecna sytuacja w Polsce nie jest ani dobra ani zła (40,7% ; 47,6%). W ocenie sytuacji w Polsce przeważa więc postawa ambiwalentna.
Warto również zauważyć, że przy odpowiedziach " dobra ", " dość dobra ", " zła ", " bardzo zła ", widać większą ilość wskazań podchorążych pierwszego roku niż czwartego. Natomiast podchorążowie czwartego roku uzyskali przewagę procentową w odpowiedziach " ani dobra, ani zła " i " trudno powiedzieć ".
Tendencje do skrajnych wypowiedzi podchorążych pierwszego roku zanotowaliśmy już w poprzednich tabelach i wywiadach. Tak więc podchorążowie pierwszego roku bardziej emocjonalnie podchodzą do oceny obecnej sytuacji w Polsce niż ich starsi koledzy, których z kolei cechuje większy racjonalizm.

Chcąc poznać opinie respondentów o pozycji Polski na arenie międzynarodowej zadaliśmy pytanie:
" Czy Pana zdaniem pozycja Polski na arenie międzynarodowej poprawia się, pogarsza, czy pozostaje bez zmian ? ".
Na tak postawione pytanie uzyskaliśmy następujące wyniki.

Pozycja Polski na arenie międzynarodowej

Dane w %

		I rok	IV rok
1. Poprawia się	-	66,4	65,7
2. Pogarsza się	-	10,6	10,5
3. Pozostaje bez zmian	-	23,0	23,8
	Razem:	100	100

Z wypowiedzi zawartych w tabeli wynika, że większość podchorążych (66,4% ; 65,7%) uważa, że obecna pozycja Polski na arenie międzynarodowej poprawia się. Odsetek uważających, że się pogarsza jest niewielki (odpowiednio 10,6% ; 10,5%). Natomiast prawie co czwarty badany (23,0% ; 23,8%) uważa, że pozycja Polski na arenie międzynarodowej pozostaje bez zmian. Różnice w wypowiedziach między podchorążymi pierwszego a czwartego roku są minimalne.

Tak więc powyższe wypowiedzi mogą dowodzić, że podchorążowie zarówno pierwszego jak i czwartego roku, mimo obiektywnych trudności gospodarczych uważają, że pozycja naszego kraju na arenie międzynarodowej poprawia się.

Podchorążowie wyrażali na ten temat następujące opinie:

- " Polska ma zbyt duże zasługi w pokonaniu systemu komunistycznego, aby można było jej nie zauważyć ";
- " Położenie geograficzne Polski między Wschodem a Zachodem znusza i zmuszać będzie inne kraje do liczenia się z pozycją naszego państwa ".

P O D S U M O W A N I E

Przedstawione opinie podchorążych o Polsce i Polakach pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Charakterystyczną cechą Polaków było, w przekonaniu badanych, bohaterstwo. Cecha ta jednak zaczyna wzbudzać coraz więcej wątpliwości. Podchorążowie skłonni są (chociaż jeszcze nie powszechnie) traktować bohaterstwo jako formę słabości politycznej. Stąd już krok do racjonalizacji poglądów dotyczących przeszłości, a tym samym teraźniejszości.

   Do nowych cech, które ostatnio się pojawiły wśród Polaków, badani zaliczają pogoń za pieniądzem. Ma to ścisły związek z aktualną sytuacją gospodarczą kraju.

2. Przy ocenie wybitnych postaci okresu międzywojennego najwięcej kontrowersji wzbudza postać Józefa Piłsudskiego. Podchorążowie w równej mierze skłonni są wyrażać o nim opinie zarówno pozytywną, jak i negatywną.
   Tak więc w ocenie tej występuje wyraźnie pierwiastek racjonalnej refleksji.

   W okresie powojennym duże uznanie wśród badanych zyskała sobie osoba L.Wałęsy i W.Jaruzelskiego.

3. Oceniając przeszłość badani stwierdzają, że w historii Polski były zarówno fakty pozytywne, z których możemy być dumni, jak i negatywne, które przynoszą nam ujmę.

Do zdarzeń pozytywnych respondenci zaliczają bitwę pod Grunwaldem oraz Konstytucję 3 maja 1791 r. Do zdarzeń negatywnych udział Polski w interwencji państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 r. oraz Berezę Kartuską.

4. Wyraźnie negatywnie oceniono okres Polski Ludowej, najbardziej pozytywnie - okres powstania " Solidarności " i przejęcie przez nią władzy w Polsce.

5. Badani pozytywnie oceniają również okres 20 - lecia międzywojennego. Do faktów przynoszących chwałę Polsce zaliczają reformę Grabskiego oraz budowę Gdyni. Do faktów negatywnych zaliczają zamach majowy z 1926 r. oraz Berezę Kartuską.

6. Oceniając pozycję Polski w Europie badani uważają, że w przeszłości kraj nasz odgrywał znaczącą rolę, ale w przyszłości takiej pozycji już nie będzie miał.
Obecna sytuacja Polski, zdaniem badanych, nie jest ani dobra, ani zła.

PRZYPISY

1. Cyt. za J.Maternicki: Historia a edukacja polityczna (w:) Historia a edukacja polityczna społeczeństwa. Warszawa 1985, s,26.

2. K.Śreniewska: Kościuszko, Bohater narodowy. Opinie współczesnych i potomnych 1794-1894, Warszawa 1973, s.151.

3. J.Possart: Niektóre elementy świadomości historycznej mieszkańców miast Polski współczesnej, " Studia Socjologiczne" 1967, nr 1/24, s.113.

4. B.Szacka: Przeszłość współczesnej inteligencji polskiej. Warszawa 1983, s.83.

5. M.Kossakowska: Naród i państwo w świadomości młodzieży. Centrum Badań Problemów Młodzieży ZG ZSMP. Warszawa 1986.

6. Stan świadomości historycznej młodzieży. Raport z badań Instytut Badań Problemów Młodzieży, Warszawa 1987, s.69 i 160.

7. M.Leczyk: Historia żywa, Warszawa 1983, s.119-120.

Z A K O Ń C Z E N I E

Przedstawione wyniki badań stanowią próbę ukazania różnych komponentów świadomości historycznej podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej.
Poczynając od rozdziału III prezentowano coraz to inne, charakterystyczne cechy przedmiotu badań. Uwzględniono tu zarówno moment dynamiki, jak i struktury przedmiotu zainteresowań badawczych uznając, że nie można scharakteryzować jednego bez drugiego.
W trakcie omawiania niektórych frygmentów warstwy faktograficznej świadomości historycznej i bezpośredniego konfrontowania materiału empirycznego z założeniami teoretycznymi rezultaty tej szczegółowej analizy uległy pewnemu, nieuniknionemu rozproszeniu. W zakończeniu sformułowano pewne uogólnienia i wnioski na ogół mniej wyeksponowane w poszczególnych rozdziałach.

Interesowało nas kilka aspektów stosunku podchorążych do przeszłości, a w szczególności: zakres zainteresowań podchorążych historią, źródła wiedzy historycznej, poglądy na temat określonych wydarzeń i postaci, w tym przede wszystkim poglądy dotyczące Polski i Polaków, II wojny światowej oraz okresu Polski Ludowej.

Uzyskany w toku badań materiał empiryczny, pozwolił na

zweryfikowanie założonych hipotez badawczych.

Otóż okazało się, iż świadomość historyczna respondentów jest zunifikowana i pozbawiona nieco ugruntowanej sfery poznawczej, zwłaszcza wśród młodszego rocznika. Poglądy podchorążych nie są zasadniczo zróżnicowane przez takie zmienne jak: pochodzenie społeczne, miejsce zamieszkania, typ szkoły (ukończone liceum ogólnokształcące, technikum), rok nauczania.
Stan świadomości historycznej podchorążych pierwszego jak i czwartego roku ma charakter w miarę jednorodny.

Hipoteza sugerująca, że w postawach podchorążych wobec przeszłości brak jest racjonalności, potwierdziła się tylko częściowo. W bardzo małym zakresie występuje wśród podchorążych kulturowe spojrzenie na przeszłość, dominuje raczej spojrzenie martyrologiczno-wiktoryjne. Historia Polski widziana jest zbyt jednostronnie przez pryzmat wojen i powstań narodowych. Badani nie dostrzegają osiągnięć politycznych, ekonomiczno-społecznych i kulturalnych na przestrzeni dziejów. Przy ocenie ujemnych faktów z przeszłości uderza silne napięcie emocjonalne podchorążych, skłonnych do sformułowań skrajnych. Z drugiej jednak strony przy ocenach zdarzeń oraz postaci narodowych widoczny jest racjonalizm.

Ciągle więc w procesie dydaktyczno-wychowawczym aktualne jest hasło: mniej emocji, więcej myślenia.
" Racjonalizowanie postaw emocjonalnych nie jest jednak proste. Przemiana postawy emocjonalnej w racjonalną i pragmatyczną

jest tak samo trudna do dokonania, jak łatwa do atakowania, gdyż bez uczuć patriotycznych, ponadracjonalnych niełatwo jest wzbudzać ofiarność niezbędną w momentach kryzysowych (...). Zresztą kult postaw emocjonalnych, ofiarnych, bohaterskich, ponadracjonalnych, któremu służy poezja i literatura, jest wysoko rozwinięty także w innych krajach.
Ale po pierwsze - nasze położenie geopolityczne jest specyficzne, a po drugie - kryteria emocjonalne w innych narodach, niezbędne dla walczącego żołnierza i oficera, nie kierują w sposób zasadniczy działaniami politycznymi przywódców narodu oraz działaniami samego narodu " (1).

Racjonalizacja postaw oparta musi być na solidnej wiedzy. W przypadku historii, mimo deklaracji o dużym zainteresowaniu przeszłością, podchorążowie dysponują niewielką wiedzą. Utrudnia to nie tylko edukację historyczną, ale kształtowanie szacunku dla własnej przeszłości.
Czym jest bowiem edukacja historyczna ? Przede wszystkim jest to kształcenie dumy narodowej i szacunku dla własnej nacji. Historia powinna wzbudzać dumę z faktu bycia Polakiem. Nie powinna powodować poczucia wstydu. Potępianie przeszłości, zubożanie jej przez przemilczenia, tworzenie tzw. białych plam, konstruowanie błędnych interpretacji dla doraźnych potrzeb - powoduje obniżenie integracji ze wspólnotą, wyzwala stan upokorzenia.

W swej znakomitej pracy " O szczęściu " W.Tatarkiewicz stwierdza, iż dla szczęścia pozycja społeczna znaczy tyle i więcej niż stan posiadania. Poniżenie boli na pewno nie mniej niż skąpe pożywienie i licha odzież, a te nieraz bolą najwięcej dlatego, że są powodem poniżenia.

W latach niewoli i walk narodowowyzwoleńczych historia stanowiła duchowe wsparcie dla Polaków. Taką samą funkcję powinna ona spełniać obecnie. Mniej będzie wówczas objawów zanikania patriotyzmu i większe zrozumienie występujących trudności ekonomiczno-społecznych. Sprawą szczególnej wagi jest więc to, by nauczanie historii, rozwijając dumę z dokonań własnego narodu, nie opierało się na rzewnym patriotyźmie, ale na rzetelnej i wiarygodnej wiedzy. Ważne więc jest ustalenie jasnych kryteriów i celów w procesie sdukacji historycznej. Tym samym ważna jest metoda i środki prowadzące do tego, iż poczucie dumy z przeszłości wyzwalane jest nie przez emocję, ale racjonalne myślenie.

Czy możliwe jest nauczanie historii bez nadmiernego działania na emocje ? Nie jest to łatwe, ale możliwe i konieczne. Najzwięźlej ujął to Lord Palmerston: " Byłoby krótkowzrocznością sądzić, że ten czy tamten kraj może być wiecznym sojusznikiem lub wrogiem Anglii. Nie uznajemy ani odwiecznych wrogów, ani odwiecznych sprzymierzeńców. Wieczyste są tylko nasze interesy i obowiązki ich obrony (2) ".

Uczelnia jako jedyne permanentne źródło wiedzy historycznej powinna mieć większą możliwość oddziaływania na podchorążych. Chodzi oto, że czas przeznaczony na naukę historii jest zbyt krótki.

Wyniki naszych badań dowodzą, że podchorążowie mają dość szeroki zakres zainteresowań historycznych. Okresy przez nich preferowane to: dzieje Piastów, II wojna światowa oraz wydarzenia powojenne.
Chlubne wydarzenia z naszej historii to przede wszystkim bitwa pod Grunwaldem w 1410 r. oraz Konstytucja 3 maja z 1791 r.
Bohaterowie narodowi to przede wszystkim osoby wojskowe.
I wreszcie jedyna cecha pozytywna przypisywana Polakom w miarę powszechnie to bohaterstwo - kojarzone przede wszystkim z drugą wojną światową.
Druga wojna światowa, a zwłaszcza jej skutki, to także, w przekonaniu badanych, wydarzenia historyczne mające największy wpływ na współczesne oblicze Polski.

Powyższe ogólne opinie upoważniają do następujących wniosków:

1. Podchorążowie pierwszego i czwartego roku studiów interesują się historią. Geneza zainteresowań podchorążych historią ma charakter poznawczy.
2. Bardzo ważna historia (do końca XV wieku), druga wojna światowa i okres powojenny to przedmiot szczególnego zainte-

resowania historycznego podchorążych.

3. Relacje bezpośrednich świadków wydarzeń, film historyczny oraz książka popularno naukowa to ulubione źródła wiedzy historycznej.
4. Zajęcia w uczelni nie są zaliczane do ulubionych sposobów poszerzania wiedzy historycznej. Podchorążowie nie oceniają ich jednoznacznie pozytywnie.
5. Duże zainteresowanie przeszłością nie idzie w parze z posiadaną wiedzą historyczną.
   Kryzys ekonomiczny powoduje nie tylko krytykę teraźniejszości, ale także negowanie spuścizny historycznej. Bardziej obiektywna ocena Polski - przede wszystkim jej przeszłości - wymaga nie tylko poznania całej prawdy o faktach i ludziach, ale zmusza do przedstawiania podchorążym rzetelnych informacji o chwalebnych wydarzeniach i postaciach spoza historii wojen i wojskowości.
6. Podchorążowie oceniają okres dwudziestolecia międzywojennego pozytywnie. Natomiast okres Polski Ludowej oceniany jest raczej negatywnie.
7. Do chlubnych wydarzeń naszej przeszłości podchorążowie zaliczają bitwę pod Grunwaldem i Konstytucję 3 maja, do niechlubnych zaś interwencje w Czechosłowacji w 1968 r. oraz Berezę Kartuską.

8. Podchorążych charakteryzuje spojrzenie wiktoryjno-martyrologiczne na przeszłość. Oznacza to ocenę przeszłości przede wszystkim przez pryzmat wojen, bitew i powstań narodowych.
9. Bohaterowie narodowi to przede wszystkim J.Piłsudski oraz B.Chrobry. Z postaci współczesnych respondenci cenią również L.Wałęsę i W.Jaruzelskiego.
10. Badani zgodnie stwierdzają, że gdyby mieli wybierać czasy, w których chcieliby żyć, to wybraliby współczesność, albo przyszłość (np. za 100 lat). Nie ma więc ucieczek w przeszłość.
11. Podchorążowie gotowi są narażać życie w obronie ojczyzny i życia ludzkiego. Zdecydowanie odrzucają możliwość narażania życia w obronie jakiejkolwiek idei społecznej.

Spróbujmy na zakończenie sformułować kilka wniosków. Uważamy, iż jednym z głównych celów kształcenia historycznego powinno być ukazywanie podchorążym związków przyczynowo-skutkowych przeszłości z teraźniejszością i przyszłością. Przeszłość na racjonalnych usługach teraźniejszości i przyszłości - to jedna z najważniejszych orientacji, której nie powinno zabraknąć zarówno w edukacji historycznej, jak i społeczno-politycznej. Ciągle ważnym problemem dotyczącym edukacji historycznej jest nasycenie jej treściami pozamilitarnymi. Wizja przeszłości nie może się jawić jako ciąg zwycięstw lub klęsk

militarnych.

Uzyskane wyniki dotyczące stanu świadomości historycznej podchorążych dowodzą potrzeby wprowadzenia zmian w zakresie czasu nauczania historii w uczelni.

Respondenci widzą konieczność zwiększenia nauczania historii wojskowości, podkreślając przy tym, że jest ona niezbędna każdemu oficerowi.
Podchorążowie widzą również potrzebę zmiany akademickiej edukacji historycznej. Krytycyzm ten obejmuje przede wszystkim formy i metody prowadzenia zajęć. Chodzi tu o pomoce naukowe, filmy, magnetofony, TVD, teksty źródłowe, nagrania. Gdyby każdy wykładowca mógł dysponować taśmą filmową, kasetą video, fragmentami filmów o wszystkich problemach ujętych w programie, to na pewno mógłby osiągnąć lepsze wyniki w nauczaniu historii.

Osobnym problemem są dalsze badania empiryczne nad stanem świadomości historycznej podchorążych Wojskowej Akademii Technicznej. Sprawą najważniejszą jest jednak uzyskanie jasnej odpowiedzi na pytanie, o jaki kształt świadomości historycznej podchorążych należy walczyć ? Jakie zadania edukacji historycznej są w tej chwili priorytetowe, jakie zaś można odłożyć z niewielkim uszczerbkiem dla podchorążych. Potrzeba stałych badań świadomości historycznej nie może wzbudzać wątpliwości.

Na zakończenie warto zaznaczyć, że samo dążenie do zrozumienia i wyjaśnienia zjawisk świadomości historycznej oraz

uzyskane rezultaty badawcze i ich interpretacja są jedną z form przejawiania się tej świadomości.

Świadomość historyczna wyraża się także w wyborze i praktycznej realizacji określonej koncepcji wychowania historycznego. Sądzić należy, że w każdym momencie historycznym, zarówno poznawanie, jak i kształtowanie świadomości historycznej odzwierciedla stan świadomości badaczy oraz praktyków i jest społecznie uwarunkowane.

Jest to ciąg przemian złożonych, ciągle trwających i wchodzących obecnie w kolejną fazę. Uniwersalna wydaje się myśl o tym, że " jeśli ktoś chce szukać wzorów w przeszłości, to nie znaczy to, żeby miał robić to samo, co zrobiono w przeszłości, ale żeby zrobić coś innego, na równie wielkim poziomie " (3).

---

1. A.Bocheński: Jak chować nasze młode. Warszawa 1989, s.45
2. W.Kowalski: Zachód a Polska, Warszawa 1984 r. s.30
3. L.Chwistek: Pisma filozoficzne i logiczne, T.1 Warszawa 1961 s.155

SPIS TABEL W TEKŚCIE

Tabela nr 1 . Pochodzenie społeczne podchorążych WAT.

Tabela nr 2.. Środowisko demograficzne podchorążych WAT.

Tabela nr 3 . Przedmioty, które w szkole średniej najbardziej lubiłem.

Tabela nr 4 . Typ ukończenia szkoły średniej.

Tabela nr 5 . Deklarowane czynności przed przyjęciem do WAT.

Tabela nr 6. Czy wybrałbym ponownie uczelnię wojskową.

Tabela nr 7 . Zainteresowanie filmem, programem telewizyjnym o tematyce historycznej.

Tabela nr 8 . W jakich czasach chciałbym żyć.

Tabela nr 9. Pochodzenie a zainteresowanie historyczne podchorążych pierwszego roku.

Tabela nr.10. Sposób upowszechniania wiedzy historycznej.

INSTYTUT NAUK HUMANISTYCZNYCH

WOJSKOWEJ AKADEMII TECHNICZNEJ

SYMBOL

DO

OSOBY WYPEŁNIAJĄCEJ

Prosimy o udzielenie szczerych wyczerpujących odpowiedzi na pytania ankiety. Chcemy poznać Pana poglądy i opinie dotyczące wiedzy historycznej. Gwarantujemy całkowitą tajemnicę. Twoje wypowiedzi nie zostaną udostępnione nikomu w innej postaci jak tylko w formie zbiorczych opracowań statystycznych.

Dziękujemy.

1. Czy interesuje się Pan historią ? (podkreśl wybraną odpowiedź).

   1. Tak, bardzo.
   2. Tak, trochę.
   3. Raczej nie.
   4. Wcale.

2. Jeśli tak, to jaki okres Historyczny najbardziej Pana interesuje ? (Prosimy napisać jaki.)

   1. Z historii Polski.
   2. Z historii świata

3. Co roku wydaje się wielkie sumy na odbudowę zabytków. Czy uważa Pan, że: (Prosimy podkreślić jedną odpowiedź, która jest najbliższa Pana opinii.)

   1. Na takie cele zawsze warto i należy wydawać pieniądze.
   2. Należy z tym poczekać aż zaspokoi się inne ważniejsze potrzeby.
   3. Lepiej z tego zrezygnować i z góry przeznaczyć pieniądze na inne cele.
   4. Nie mam zdania w tej sprawie.

4. Czy mógłby Pan wymienić kilka postaci z naszych dziejów od początku istnienia Polski do chwili obecnej, które Pan szczególnie ceni i powiedzieć dlaczego.

   1.

   2.

   3.

   4.

   5.

5. Czy były takie fakty w dziejach historii Polski, z których zdaniem Pana Polacy mogą być dumni.

   1. Tak.

   2. Nie.

   3. Trudno mi powiedzieć.

5 a. Jeśli tak, to czy może Pan powiedzieć, z których i dlaczego zdaniem Pana powinniśmy z nich być dumni.

   .....

   .....

   .....

6. Czy były takie fakty w dziejach Polski, które zdaniem Pana przynoszą Polakom ujmę ? (Prosimy Podkreślić.)

1. Tak.

2. Nie.

3. Trudno mi powiedzieć.

6 a. Jeżeli tak, to czy może Pan wymienić jakie to fakty i dlaczego zdaniem Pana przynoszą nam ujmę.

.....

.....

.....

7. Jak ogólnie biorąc oceniłby Pan okres w dziajach Polski od chwili odzyskania niepodległości w 1918 roku do momentu klęski wrześniowej w 1939 roku ? (Prosimy podkreślić wybraną odpowiedź.)

1. Zdecydowanie dodatnio.

2. Raczej dodatnio z podkreśleniem elementów ujemnych.

3. Raczej ujemnie z podkreśleniem elementów dodatnich.

4. Zdecydowanie ujemnie.

5. Trudno mi powiedzieć.

8. Czy mógłby Pan powiedzieć jakie wydarzenia w tym okresie (1918 - 1939) oceniłby Pan.

   1. Najbardziej pozytywnie: .....

      .....

   2. Najbardziej negatywnie: .....

      .....

9. Czy mógłby Pan wymienić kilka postaci z okresu międzywojennego, które szczególnie Pan ceni i powiedzieć dlaczego ?

   .....

   .....

   .....

10. Czy mógłby Pan wymienić postaci z okresu międzywojennego, które zdaniem Pana należałoby ocenić krytycznie i dlaczego ?

   .....

   .....

   .....

11. Jak Pana zdaniem bezstronni historycy za lat kilkadziesiąt ocenią następujące okresy Polski ?

1. Zdecydowanie pozytywnie.
2. Raczej pozytywnie, z podkreśleniem elementów negatywnych.
3. Raczej negatywnie, z podkreśleniem elementów pozytywnych.
4. Zdecydowanie negatywnie.
5. Trudno mi powiedzieć.

(Wstaw krzyżyki w odpowiednim miejscu)

	1	2	3	4	5
1. lata 1945-1948					
2. lata 1949-1955					
3. lata 1956-1970					
4. lata 1971-1980					
5. sierpień 1980-13.12.1981					
6. od 13.12.1981 - 1990					
7. od 1990 do chwili obecnej					

12. Jakie wydarzenia z okresu powojennego miały Pana zdaniem tak doniosłe znaczenie, że przejdą do historii ?
(Prosimy uzasadnić odpowiedź)

1. .....

.....

.....

2. Niewiele takich wydarzeń.

13. Jakie postacie z okresu powojennego przejdą Pana zdaniem do historii ? (Prosimy uzasadnić odpowiedź)

.....

.....

14. Jedni ludzie łatwo przywiązują się do wszystkiego, niechętnie rozstają się ze starymi rzeczami i nie lubią niczego zmieniać. Inni natomiast jeżeli ich na to stać, chcieliby mieć wszystko jak najnowsze. Która z tych postaw jest Panu bliższa ?

1. Nie lubię zmiany.

2. Jestem zawsze za nowością.

3. Zależy od okoliczności.

4. Trudno mi powiedzieć.

15. Gdyby można było wybierać, to w jakich czasach chciałby Pan żyć ? (Prosimy podkreślić tylko jedną odpowiedź).

    1. W dawnej przeszłości (napisać kiedy)
    2. W takich czasach jak okres międzywojenny.
    3. W obecnych czasach.
    4. W jakimś innym specjalnie wybranym okresie.
    5. W przyszłości, np. za 100 lat.
    6. Trudno mi powiedzieć.

16. Dlaczego wybrał Pan te czasy (ten okres) ?

    .....

    .....

17. Niektórzy mówią, że ludzie kiedyś byli szczęśliwi, jak Pan uważa ?

    1. Ludzie są teraz bardziej szczęśliwi jak dawniej.
    2. Ludzie są teraz mniej szczęśliwi.
    3. Nie widzę różnicy.
    4. Trudno mi powiedzieć.

18. Czy Pana zdaniem w Polsce zmienia się coś na gorsze lub na lepsze w następujących dziedzinach ?

	na lepsze	na gorsze	nie zmienia się	trudno powiedzieć
1. Poziom życia, zarobki, dochody.				
2. Moralność.				
3. Stosunki między ludźmi.				
4. Życie rodzinne.				
5. Oświata.				
6. Służba zdrowia.				
7. Prawo i urzędy.				
8. Warunki mieszkaniowe.				
9. Warunki wypoczynku i rozrywki.				

19. Czy mógłby Pan powiedzieć jakie są cechy " typowego Polaka " ?

.....

.....

20. Czy sądzi Pan, że w charakterze współczesnych Polaków pojawiły się lub pojawią jakieś nowe cechy ?

.....

.....

21. Czym głównie odznaczać się powinien Polak, którego uznałby Pan dobrym patriotą ?

.....

.....

22. Jak Pan sądzi, czy Polska kiedykolwiek w swej historii odgrywała jakąś szczególnie ważną rolę w Europie ?

1. Nie.

2. Tak (napisać jaką).

3. Nie zastanawiałem się nad tym.

23. Czy uważa Pan, że Polska odegra jeszcze w przyszłości jakąś wybitną rolę w świecie ?

    1. Nie.
    2. Tak (napisać jaką).
    3. Tego nie da się powiedzieć.
    4. Nie zastanawiałem się nad tym.

24. Czy uważa Pan, że wiedza na temat przeszłości jest potrzebna współczesnemu człowiekowi ?

    1. Bardzo potrzebna.
    2. Raczej potrzebna.
    3. Niezbyt potrzebna.
    4. Całkowicie zbędna.
    5. Nie mam zdania w tej sprawie.

25. Czy mógłby Pan powiedzieć dlaczego tak uważa ?

    .....

    .....

26. Czy w Pana domu rodzinnym mówiło się o przyszłości ?

    1. Tak, często.

    2. Tak, ale dość rzadko.

    3. Raczej nie.

    4. Zdecydowanie nie.

27. Rocznice jakich wydarzeń z historii Polski należałoby zdaniem Pana obchodzić bardzo uroczyście ?

    .....

    .....

    .....

28. Co Pan sądzi o obecnym upowszechnianiu wiedzy historycznej w Polsce ? Czy jest ona należyta ? (Proszę uzasadnić odpowiedź).

    1. Tak.

    2. Nie.

    3. Nie mam zdania.

29. Jakie sposoby upowszechniania wiedzy historycznej najbardziej Panu odpowiadają ? (Prosimy podkreślić wybrane odpowiedzi).

1. Opowiadania ludzi, którzy byli świadkami wydarzeń historycznych.
2. Nauka w szkole.
3. Książka popularno-naukowa, pamiętniki, dokumenty.
4. Powieść, literatura piękna.
5. Prasa, radio, TV.
6. Film historyczny.
7. Inne źródła (Proszę wymienić jakie ?).

30. Czy są takie wydarzenia historyczne, o których chciałby Pan otrzymać więcej informacji ?

1. Tak.
2. Nie.
3. Trudno mi powiedzieć.

31. Jeśli tak, to prosimy je wymienić.

.....

.....

32. Gdyby mógł Pan zamówić bardzo dobry film, program telewizyjny o tematyce historycznej, to z jakich czasów wybrałby Pan temat do niego ? (Prosimy podkreślić wybraną odpowiedź).

1. Bardzo dawna historia (do końca XV wieku).
2. Polska szlachecka.
3. Polska pod zaborami.
4. Polska międzywojenna.
5. II wojna światowa.
6. Powstanie Polski Ludowej.
7. Okres współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej.
8. Trudno powiedzieć.

33. Jakich konkretnych wydarzeń i postaci dotyczyłby zamówiony przez Pana film (program) ?

.....

.....

34. Czy uważa Pan, że należy narażać życie w obronie (Prosimy podkreślić wybraną odpowiedź):

1. Prawdy.
2. Godności ludzkiej.

3. Rodziny.

4. Religii.

5. Ojczyzny.

6. Przyjaciół.

7. Idei społecznej.

8. Życia ludzkiego.

35. Jak ocenia Pan ogólną sytuację w Polsce w chwili obecnej ?
(Prosimy podkreślić wybraną odpowiedź).

1. Dobra.

2. Dość dobra.

3. Ani dobra, ani zła.

4. Zła.

5. Bardzo zła.

6. Trudno powiedzieć.

36. Czy Pana zdaniem pozycja Polski na arenie międzynarodowej
(Podkreśl wybraną odpowiedź):

1. poprawia się

2. pogarsza się

3. pozostaje bez zmian.

37. Jak ocenia Pan poziom wiedzy historycznej przekazywanej w czasie studiów ? (Podkreśl tylko IV rocznik)

1. Bardzo wysoki.
2. Wystarczający.
3. Dostateczny.
4. Niedostateczny.
5. Trudno mi powiedzieć.

38. Gdyby Pan miał wybierać ponownie kierunek studiów, czy wybrałby Pan uczelnię wojskową ? (Podkreśl tylko IV rocznik).

1. Tak.
2. Raczej tak.
3. Nie.
4. Raczej nie.
5. Trudno mi powiedzieć.
6. Prosimy uzasadnić odpowiedź, dlaczego ?

.....

.....

39. Jak ocenia Pan swoją wiedzę historyczną w momencie rozpoczęcia WAT ?

1. Bardzo duża.
2. Duża.
3. Niewielka.
4. Żadna.
5. Trudno powiedzieć.

40. Z jakiego okresu historii chciałby Pan poszerzyć swoją wiedzę w czasie studiów w WAT ? (Prosimy napisać)

.....

.....

41. Czy wydaje się Panu, że historia wojskowości jest niezbędna każdemu oficerowi ?

1. Tak.
2. Raczej tak.
3. Nie.
4. Raczej nie.
5. Trudno mi powiedzieć.
6. Uzasadnij dlaczego .....

.....

42. Z jakiego okresu ceni Pan najbardziej tradycje oręża polskiego i dlaczego ?

.....

.....

.....

43. Które z bitew okresu II wojny światowej, z udziałem Polaków uważa Pan za najistotniejsze i dlaczego ?

.....

.....

.....

44. Jak obecnie ocenia Pan swoją wiedzę historyczną po 4 latach studiów w WAT ? (Podkreśla tylko IV rocznik).

1. Bardzo duża.
2. Duża.
3. Niewielka.
4. Żadna.
5. Trudno mi powiedzieć.

DANE O OSOBIE WYPEŁNIAJĄCEJ

I. Co robiłeś bezpośrednio przed ubieganiem się o przyjęcie do WAT ?

1. Uczyłem się w szkole średniej ogólnokształcącej.
2. Uczyłem się i pracowałem zawodowo.
3. Pracowałem zawodowo.
4. Służyłem w wojsku.
5. Nie pracowałem i nie uczyłem się.

II. Jaki typ szkoły średniej ukończyłeś ?

1. Ogólnokształcącą.
2. Techniczną.
3. Inną, jaką ? .....

III. Które z przedmiotów wykładanych w szkole średniej najbardziej lubiłeś ?

1. Humanistyczne.
2. Przyrodnicze.
3. Matematyczno-fizyczne.
4. Przysposobienie obronne.
5. Wychowanie fizyczne.
6. Inne, jakie ? .....

IV. Pochodzenie społeczne:

1. Robotnicze.
2. Chłopskie.
3. Inteligenckie.
4. Inne, jakie ?

V. W jakiej miejscowości wychowywałeś się najdłużej przed zgłoszeniem się do WAT ?

1. Na wsi.
2. W mieście do 20 tys. mieszkańców.
3. W mieście od 21 do 50 tys. mieszkańców.
4. W mieście od 51 do 100 tys. mieszkańców
5. W mieście powyżej 200 tys. mieszkańców.

BIBLIOGRAFIA

Assorodobraj N.,Żywa historia. Świadomość historyczna: symptomy i propozycje badawcze, " Studia Socjologiczne " 1963, nr 2.

Assorodobraj N., Rola historii w narodzinach świadomości narodowej w Afryce Zachodniej, " Studia Socjologiczne " 1967 nr 1.

Bartkiewicz K., Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby Oświecenia, Poznań 1979.

Bębenek S.T., Myślenie o przeszłości. Warszawa 1981.

Bocheński A., Kryzys Polski i kryzys ludzkości. Warszawa 1984.

Boczkowski A., Struktura i funkcjonowanie świadomości jednostki a zjawiska zainteresowań społecznych, " Studia Socjologiczne " 1986, nr 1.

Borkowski Jan., Najnowsza historia Polski a świadomość historyczna, Pokolenia 1981 nr 8.

Bloch M., Pochwała historii. Warszawa 1962.

Braudel F., Historia i trwanie. Warszawa 1971.

Centkowski J., O kształtowaniu świadomości historycznej, " Pokolenia " 1984, nr 7.

Centkowski J., Problemy szkolnej edukacji historycznej. " Przegląd Humanistyczny " 1983, nr 6.

Chałasiński J., Tworzenie legendy i naukowe zadania historii. " Myśl współczesna " 1946, nr 4.

Chałasiński J., Historia i socjologia, " Przegląd Socjologiczny. T. IX. 1947.

Chałasiński J., Początki polskiej świadomości narodowej i pierwsi polscy dziejopisarze, " Kultura i społeczeństwo " 1971, nr 3.

Chlebowczyk J., Świadomość historyczna jako czynnik procesu narodowotwórczego. " Dzieje najnowsze " 1977, nr1

Chłopecki J., Czas, Świadomość, Historia. Warszawa 1989.

Czarnowski S., Dawność i teraźniejszość w kulturze. w: Kultura. Dzieła, T.I Warszawa 1956.

Czarnowski S., Kult bohaterów i jego społeczne podłoże. Święty Patryk, bohater narodowy Irlandii. Dzieła, T.4, Warszawa 1956.

Czarnowski S., Powstanie i społeczne funkcje historii, w: Dzieła, T.V, Warszawa 1956.

Dobrowolski K., Teoria podłoża historycznego, w: Studia z pogranicza historii i socjologii. Wrocław 1967.

Duma A., Świadomość demokracji w społeczeństwie polskim, " Biuletyn OBOP " nr 168, 1983.

" Edukacja Polityczna " vol.12, 1988 - numer poświęcony edukacji historycznej.

Falińska M., Przejawy świadomości historycznej w malarstwie polskim drugiej połowy XVII wieku, w: J.Topolski (red.). Świadomość historyczna Polaków, Łódź 1981.

Gąsek J.T., Szostkiewicz S., Wiatr J.J., Z badań opinii społeczeństwa o wojsku, " Studia Socjologiczno-Polityczne " 1962, nr 13.

Gąsicki J., Wychowanie patriotyczne a świadomość historyczna " Pokolenia " 1982, nr 4.

Gąsicki J., Patriotyzm a świadomość historyczna, " Życie Szkoły " 1982, nr 5/6.

Gostkowski Z., (red.), Analizy i próby technik badawczych w socjologii, T.I, Wrocław 1966.

Grabski A.F., Badanie dziejów społeczeństwa a problematyka świadomości historycznej, " Dzieje Najnowsze " 1976, nr 1.

Grabski A.F., O problemach badania struktury i dynamiki świadomości historycznej, w: Świadomość historyczna Polaków.
Problemy i metody badawcze, Praca zbiorowa pod.red. Jerzego Topolskiego, Łódź 1981. Wydawnictwo Łódzkie.

Grzelak Z., Z badań nad młodzieżą polską, w: Kultura, Naród, Osobowość, Księga poświęcona Profeso-

rowi Józefowi Chałasińskiemu, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1983 .

Heck R., O świadomości historycznej w Polsce średniowiecznej, " Przegląd Humanistyczny " 1977, nr 4.

Halbwachs M., Społeczne ramy pamięci. Warszawa 1969.

Holly R., Założenia psychospołecznej koncepcji świadomości " Studia Socjologiczne " 1983, nr 3.

Jasińska-Kania A., Teoretyczne i metodologiczne problemy badań charakteru narodowego, " Studia socjologiczne " 1979, nr 1.

Jerschina J., Idea narodu w świadomości narodu, w: Z badań nad przeobrażeniami świadomości społecznej w Polsce Ludowej.
Praca zbiorowa pod red. Henryka Jadama i Daniela Markowskiego, Rzeszów 1981, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.

Jerschina J., Naród a świadomość młodzieży, Kraków 1978, Wydawnictwo Uniwersytet Jagieloński. Prace habilitacyjne nr 23.

Kieniewicz S., Historyk a świadomość narodowa, Warszawa 1982.

Kubler G., Kształt czasu. Uwagi o historii rzeczy. Warszawa 1970.

Kłoskowska A., Socjologia kultury. Warszawa 1983.

Kocięcka D., W sprawie organizacji badań nad młodzieżą. " Pokolenia " 1987, nr 8.

Kocięcka D., Dlaczego interesuję się historią, " Pokolenia " 1987, nr 3.

Kocięcka D., Bohater narodowy w świadomości młodzieży, " Polska Młodzież ", 1987 nr 1/3.

Koptas K., Badanie opinii społecznej - możliwości i ograniczenia, " Biuletyn CBOS ", 1985, nr 3.

Kotłowski K., Wychowanie patriotyczne a historia, " Nowa Szkoła " 1963 nr 5.

Krzywicki L., Idea a życie, w: Wybór pism, Warszawa 1978.

Kwaśniewicz W., Przeciw lekceważeniu historycznego punktu widzenia w badaniach socjologicznych, " Studia Socjologiczne " 1982, nr 1-2.

Kwaśniewicz W., Makrostrukturalne aspekty kryzysu lat osiemdziesiątych, " Studia Socjologiczne " 1983, nr 4.

Kwaśniewski K., Społeczne rodowody bohaterów, Warszawa 1977.

Kwiatkowski P., Wielka i mała tradycja, " Studia Socjologiczne " 1987, nr 1.

Kwiatkowski P., Szpociński A., Badania socjologiczne nad świadomością historyczną, " Edukacja Polityczna " 1980, vol.12.

Kwiatkowski P., Społeczne ramy tradycji - studia nad świadomością historyczną, T.II. Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1990.

Kubiak H., Charakter narodowy. Kilka uwag sceptyka, " Studia Socjologiczne " 1984, nr 4.

Kuderowicz Z., Filozofia dziejów, Warszawa 1983.

Kula W., Wokół historii, Warszawa 1988.

Leczyk M., Historia żywa, Warszawa 1983.

Leoński J., Drogi życiowe i świadomość społeczna robotników polskich, Warszawa - Poznań 1987.

Leśnodorski B., Rozmowy z przeszłością, Warszawa 1967.

Lipiec J., Świadomość historyczna - problemy i metody badawcze. " Pokolenia " 1985, nr 1.

Lipiec J., Maciuk S., Tradycje orężne ludowego Wojska Polskiego w świadomości historycznej społeczeństwa polskiego. Instytut Badań Społecznych WAP, Warszawa 1985.

Lipiec J., Tradycje orężne a świadomość i kultura historyczna współczesnych Polaków, Instytut Badań Społecznych WAP, Warszawa 1990.

Leoński J., Świadomość historyczna robotników polskich. Problemy teoretyczne i ich empiryczne zastosowanie, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1984.

Lewandowski E., Cechy świadomości historycznej studentów, " Pokolenia " 1984, nr 9.

Lutyńska K., Węjland A.P. (red.)., Wywiad kwestionariuszowy. Analizy teoretyczne i badania empiryczne. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1983.

Lutyński J., Koncepcja badawcza. Pojęcia, główne składniki i problemy, w: Gostkowski Z. (red.), Z metodologii i metodyki socjologicznych badań terenowych, Warszawa 1981, z.6.

Łosowska J., Refleksje nad kulturą. O świadomości historycznej, " Kwartalnik Historii Nauki i Techniki " 1982, nr 3-4.

Łazarska M., O miejsce dla dziejów gospodarczych w historycznej edukacji młodzieży, " Wiadomości Historyczne " 1981 nr 3.

Łazarska M., Wrzesień 1939 r. w świadomości historycznej uczniów szkół podstawowych. " Wiadomości Historyczne " 1980, nr 5.

Makarczyk W., Z badań nad samowiedzą narodową. " Studia Socjologiczne " 1975, nr 1.

Maciszewski J., Historia w kształtowaniu świadomości społecznej i narodowej młodzieży, w: Historia i wychowanie. Praca zbiorowa pod red.Zdzisława Misztala, Warszawa 1983, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Nar.

Marczuk S., Świadomość narodowa młodego pokolenia w świetle badań socjologicznych, " Studia Socjologiczne " 1983, nr 3.

Maternicki J.,Szkoła a edukacja historyczna społeczeństwa, w: Historia i wychowanie. Praca zbiorowa pod red. Zdzisława Misztala, Warszawa 1983, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

Maternicki J.,O nowy, efektywny model powszechnej edukacji historycznej, " Przegląd Humanistyczny " 1978 nr 4.

Maternicki J.,Historiografia polska i jej rola w edukacji historycznej społeczeństwa 1880-1980, " Przegląd Humanistyczny " 1981, nr 4.

Maternicki J.,Kultura historyczna dawna i współczesna. Studia i szkice. Warszawa 1979.

Maternicki J., Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX wieku, Warszawa 1981.

Maternicki J., O nowy kształt edukacji historycznej, Warszawa 1984.

Maternicki J., Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, Maszynopis referatu wygłoszonego na sesji Uniwersytetu Warszawskiego, 13.06.1985 r.

Maternicki J., Świadomość historyczna Polaków, Problemy metodologiczne badań i ich stan aktualny, " Edukacja Polityczna ", 1988, vol.12.

Mazur J., Z badań nad świadomością historyczną młodzieży szkolnej, " Wiadomości Historyczne " 1985, nr 3.

Mossakowska M., Naród i państwo w świadomości młodzieży, Centrum Badań Problemów Młodzieży ZG ZSMP, Tekst powielony, Warszawa 1986.

Michułowicz J., Świadomość historyczna młodych nauczycieli. " Pokolenia " 1984, nr 10.

Natora-Maciarewicz H., Źródło prasowe w badaniach nad tworzeniem się świadomości historycznej. " Kwartalnik Historii Prasy Polskiej " 1980, nr 2.

Nowak S., System wartości społeczeństwa polskiego, " Studia Socjologiczne " 1979, nr 4.

Nowak S., Style teoretyzowania w socjologii współczesnej, " Kultura i społeczeństwo " 1986, nr 4

Nowak S., (red.), Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej, Warszawa 1989.

Nowakowska E., Wiedza historyczna a kształtowanie się świadomości regionalnej na Pomorzu Szczecińskim w latach 1945 - 1970, w: Świadomość historyczna Polaków. Red.: J.Topolski. Łódź 1981.

Nałęcz T., Władyła W., Z badań nad świadomością historyczną na Podlasiu, " Pokolenia " 1974, nr 1.

Olczyk E., Druga wojna światowa w świadomości Polaków, " Zeszyty Pracowni Badań Socjologicznych " GZP WP. Warszawa 1970.

Olczyk E., Staciwa Cz., Polacy a druga wojna światowa, " Zeszyty Pracowni Badań Socjologicznych " GZP WP. Warszawa 1966.

Olczyk E., Druga wojna światowa w świadomości współczesnych Polaków. Warszawa 1978. Wiedza Powszechna.

Orzechowski M., Rewolucja - socjalizm - tradycja, w: Społeczeństwo Polskie Rzeczypospolitej Ludowej Red.: A.Czubiński, Warszawa 1977.

Orzechowski M., Rewolucja - socjalizm - tradycja. Warszawa 1978 (1 wyd.), 1984 (2 wyd.).

Ossowski S., Więź społeczna i dziedzictwo krwi, Warszawa 1966.

Ossowski S., O strukturze społecznej, Warszawa 1982.

Ossowska M., Koncepcja pokoleniowa, " Studia Socjologiczne " 1963, nr 2.

Pawlak A., Świadomość historyczna studentów Politechniki Gdańskiej, w: Społeczne problemy środowiska akademickiego, Warszawa 1987.

Pajka S., Z badań nad świadomością maturzystów, " Oświata i Wychowanie " A, 1984, nr 18.

Pasierbiński A., Elementy świadomości narodowej wśród uczniów szkół średnich miasta Opola, " Studia Śląskie " T.24, 1973.

Peter T., Jak wiązać młodzież z tradycją ?, " Oświata i Wychowanie A", 1984, nr 3.

Plucińska M., Zainteresowania historią u uczniów niektórych szkół średnich w Szczecinie, " Wiadomości Historyczne " 1961, nr 3.

Płużek Z., Kształtowanie postaw patriotycznych na tradycjach regionu, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie z 49 Nauki Pedagogiczne 1981 z 7.

Possart J., Niektóre elementy świadomości historycznej mieszkańców miast Polski współczesnej. (Wstępna próba sondażu ankietowego). "Studia Socjologiczne " 1967, nr 1/24/.

Possart J., Wybrane elementy " potocznej " świadomości historycznej mieszkańców miast Polski współczesnej. Warszawa 1967 (Maszynopis powielony w OBOP i SP).

Rulka J., Świadomość historyczna młodzieży szkolnej, " Pokolenia " 1984, nr 5.

Ryszka F., Tradycja i nowoczesność w świadomości współczesnego Polaka, w: Społeczeństwo Polskiej

Rzeczypospolitej Ludowej. Red.: A.Czubiński. Warszawa 1977.

Rżysko J., Zainteresowania historyczne uczniów - problem mało znany, " Wiadomości Historyczne " 1976, nr 4.

Sadowski J.Z., Świadomość społeczna - świadomość polityczna - świadomość historyczna (Próba ujęcia modelowe- do). " Edukacja Polityczna " vol.2,3, 1983.

Staciwa Cz., Świadomość społeczna i jej kształtowanie, Warszawa 1990.

Shils E., Tradition, w: Center and Periphery, jw.Przekł. polski, w: Tradycja i nowoczesność.

Siciński A., Młodzi o roku 2000. Warszawa 1975.

Stefanowska Z.J., Sławiński (red.): Dzieło literackie jako źródło historyczne. Warszawa 1978.

Stępniak A. Problemy świadomości historycznej społeczeństwa w nauce i publicystyce polskiej. Przegląd bibliograficzny. " Edukacja Polityczna ", vol. 12, 1988.

Suchodolski B., Zagadnienia żywej tradycji. " Głosy poświęcone kulturze i piśmiennictwu " 1939, z.1-2.

Suchodolski B., Historia kultury a świadomość narodowa, " Nowe Drogi " 1975 nr 4.

Stan świadomości historycznej młodzieży, Raport z badań, Instytut Badań Problemów Młodzieży, Warszawa 1987.

Szacka B., Miejsce historii w świadomości współczesnego człowieka, " Kwartalnik Historyczny " 1973.

Szacka B., Historia jako czynnik kształtowania postaw. " Dydaktyka Szkoły Wyższej " 1973, nr 3(23).

Szacka B., Przeszłość w świadomości ludności wiejskiej, Warszawa 1967 (Maszynopis powielony w OBOP i SP).

Szacka B., Przeszłość w świadomości inteligencji polskiej, Warszawa 1983.

Szacka B., Stosunek do tradycji narodowej jako odzwierciedlenie systemu wartości studentów uczelni warszawskich, " Studia Socjologiczne " 1981, nr 2(81).

Szacka B., Świadomość historyczna. (Wnioski z badań empirycznych). " Studia Socjologiczne " 1977, nr 3(66).

Szacka B., (red.), Polska dziecięca, Warszawa 1987.

Szacka B., Dzieci - szkoła - społeczna pamięć przeszłości, " Kultura i Społeczeństwo " 1988, nr 4.

Szacki J., Tradycja. Przegląd problematyki, Warszawa 1971.

Szacki J., Tradycja i współczesność, " Biuletyn OBOP " nr 124, 1973.

Szacki J., Świadomość historyczna a wizja przyszłości. " Studia Filozoficzne " 1975, nr 8.

Szacki J., Świadomość historyczna a rozwój świadomości prospektywnej, w: Kultura polska a socjalistyczny

system wartości. Referaty wygłoszone na sesji naukowej. Pod red.: Bogdana Suchodolskiego, Warszawa 1977. Książka i Wiedza.

Szpociński A., Kanon historyczny. " Studia Socjologiczne " 1983, nr 4.

Szambelan J., Szkoła a kształtowanie narodowej świadomości uczniów, " Życie Szkoły " 1982 nr 5/6.

Szymańska A., Analiza i synteza jako elementy myślenia historycznego uczniów, " Wiadomości Historyczne " 1982 nr 69-80.

Śnieżek H., Stan świadomości historycznej żołnierzy powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej, w: " Historia i Wychowanie ". Praca zbiorowa pod red.: Zdzisława Misztala, Warszawa 1983, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

Świadomość historyczna Polaków. Problemy i metody badawcze. Praca zbiorowa pod red.: Jerzego Topolskiego. Łódź 1981, Wydawnictwo Łódzkie.

Tomaszewski E., Problemy świadomości historycznej w Pokoleniach. " Pokolenia " 1982 nr 7.

Topolski J., O pojęciu świadomości historycznej, w: Świadomość historyczna Polaków. Problemy i metody badawcze pod re.: J.Topolskiego. Łódź 1981.

Topolski J., Świadomość historyczna a zmienianie świata, w: Kultura polska a socjalistyczny system wartości. Red.:B.Suchodolski. Warszawa 1977.

Topolski J., Świat bez historii. Warszawa 1972.

Topolski J., Historia i społeczeństwo, " Odra " 1984, nr 7-8.

Topolski J., Rozumienie historii, Warszawa 1978, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Waade W., Rozwijanie zainteresowań historycznych uczniów w procesie nauczania i uczenia się, " Wiadomości Historyczne " 1978 nr 1.

Wiatr J.J., Naród i państwo w polskiej świadomości społecznej, " Studia Socjologiczne " 1984, nr 4.

Wierzbicki J., Żołnierze służby zasadniczej o polskich tradycjach wojskowych, " Zeszyty Zespołu Badań Psychospołecznych " GZP WP, Warszawa 1963.

Ziemski F., Tradycja i jej związki z historią, " Kultura i społeczeństwo " 1978, nr 3.

Zieleniecki A., Struktura treści a myślenie historyczne, Rzeszów 1978, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.

Ziółkowski M., Wiedza. Jednostka. Społeczeństwo, Warszawa 1989.

Zakrzewski A., Niepokoje historyka. " Kultura " 1980, nr 43. - Rozważania nad świadomością historyczną narodu.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 54774
Akademii Obrony Narodowej